

II. A történelem sodrában

1. A település nevének eredete, birtokosai és közigazgatása

Kisebb településről lévén szó, nem találunk adatot azzal kapcsolatban, hogy a Maros középső folyásától 6 km-nyire északnyugatra, a Mezőség kapujában mikor alakultak ki az emberi megtelepedésre alkalmas legelső helységek. Ismeretes, hogy lakott települések leggyakrabban vízfolyások és közlekedésre alkalmas útvonalak mentén, vagy azok közelében keletkeztek. Kövári László szerint a Maros megyén átvonuló római út Nyárádtőnél elérve Marosszéket, két ágra szakadt, majd az egyik ág „Láthatólag Marosvásárhelynek tartott s Póka, Abafája s Vécsnél alkalmasint Besztercének tartott.” [11.]

Ismeretes az is, hogy Erdély a történelem előtti és történelmi népek nagy országútja, időleges vagy hosszabb tartamú letelepedési helye volt. Hogy mely népfajhoz, törzshöz, családhoz tartoztak ezek a népek, örökre homályban marad. Az a nép, amely megjelenik a történetírás lapjain: a hét törzsből egyesült, új hazát kereső nép az Árpád fejedelem vezette magyar. Hogy az itt lakó népek hogyan viselték el az ókor és a középkor viharos századainak életét, a népvándorlás viszontagságait, nem tudjuk, de azt sem, hogy a magyarok bejövetele után mikor jelentek meg az első telepések.

Nemzetünk történelméből annyit azonban bizonyosan tudunk, hogy a honfoglaló magyar törzsek 894 és 900 között nagyjából három szakaszban vették birtokukba a Kárpát-medencét. 894–895 között a Felső-Tisza vidékét és Erdélyt, 895–900 között a Dunától keletre fekvő alföldet, 900-ban pedig a Dunától a Kis-Kárpátok vonaláig elterülő részt. A magyar honfoglalást előidéző döntő ok az volt, hogy a besenyők 895-ben megtámadták az Etelközben letelepedett magyarokat, akik előlük nyugat felé menekültek. Minél közelebb lakott egy törzs a Kárpátokhoz, annál több lehetősége volt állatainak a hegységen való áthajtására. A magyarok az őskronika szerint menekülés közben, a hegyeken való átkelés után „elérkeztek Magyarország végére, ti. Erdélybe”. [90.] Itt hét földvárat építettek feleségeik és vagyonuk őrzésére, megpihentek s barmaikat erőhöz juttatták.

A honfoglalást követő évtizedekben, évszázadokban Póka földrajzi fekvése és földtani adottságai lehetővé tették emberi település létrejöttét. Hogy pontosan mikor, az a múlt homályába vész. Az említett természeti adottságok kedvezőek voltak az őstermelésből (állattartásból, földművelésből) élő lakosság megtelepedéséhez. A patakok völgyében elterülő rét füve, valamint a kiterjedt domboldalak legelői az állattenyésztés meghonosodására adtak lehetőséget, míg a megművelésre alkalmas földek a gabonatermelésnek kedveztek.

A település létezésére vonatkozó első ismert feljegyzés több mint 400 évvel a honfoglalás után keletkezett: 1323-ból, Károly Róbert király idejéből származik, amikor a falut „Terra Poukateluke” néven említették. [41.] Az 1334-ben keltezett pápai tizedjegyzék szerint az előző évben, 1333-ban Albert nevű papja 10 régi banálist fizetett a vatikáni egyház pénztárába. A latin nyelvű szöveg („Item Albertus de Poukatelky solvit X. banales antiquos”) [22., 118. l.] román nyelvű adatszolgáltatásban a következőképpen hangzik: „Incepe registrul de plată a dijmelor pe anul al treilea, în ajunul sărbătorii tuturor sfinților, în anul domnului omie-treisute-treizeci și trei: – deasemenea Albert din Poca a plătit zece banali vechi”. [75., 119. l.] Az ugyanez év második felévére szóló befizetés szövege: „Item Albertus sacerdos de Poucatelky solvit XI. banales antiquos.” [22., 130. l.] Románul: „Socoteala despre plata a doua pe anul al treilea din Arhidiaconatul de Ozd – deasemenea

Albert, preotul din Poca a plătit unsprezece banali vechi.” [75., 196. l.] A szöveg magyar nyelvű fordításban: „A harmadik évre szóló dészma befizetése kezdetének iktatókönyve, mindenszentek megünneplése kezdetén az Úr ezerháromszáz-harmincharmadik évében: – hasonlóképpen Albert Pókatelkéből tíz régi banálist fizetett.” A második félévre szóló befizetés szövege: „A harmadik év második befizetésére szóló elszámolás az Ozdi Főesperesség részéről: – hasonlóképpen Albert, Pókatelke papja tizenegy régi banálist fizetett.”

Amint látható, az említett év első felében 10, második felében pedig 11 régi banálist fizetett a pókai pap egyházi adóként. (Régi banáliston az István bán által IV. Béla király idejében veretett dénárokat értették. 1332-ben a tizedszedők Erdélyben 1 garast 6 régi báni dénárral számították át. Azért emelik ki, hogy „rég” banálistól van szó, mert Kolozsvár, Dés, Doboka környékén a papok egy része „új báni dénárral” adózott, amit Károly Róbert 1332-ben Kolozsváron veretett. [96.] (A dénárral adózók esetében körülbelül 1,6 dénár felelt meg egy füstnek.) Györffy György értékelése szerint a pápai tizedlajstrom alapján a lakosság számára 75%-os valószínűséggel lehet következtetni. Ennek alapján az említett időben Pókát 7–8 római katolikus család lakhatta. A falunak volt papja, egyházas helység volt, de hogy templomuk is lett volna, az nem derül ki az elmondottakból. Lehetséges, hogy ebben az időben még érvényben volt az a Szent István-i meghagyás, hogy minden 10 település (falu) építsen egy templomot. Pókakeresztúrnak Pókánál korábbi okleveles említése, és mint fontos római katolikus egyházközség kialakítása arra mutat, hogy a pókai katolikus családok temploma a szomszéd faluban volt. Ezt a feltételezést támasztja alá annak az oklevélnek a szövege is, amely egy 1416-ból származó egyházi „vizitatio” alkalmával íródott, s amely szerint „Pókában lakó Kis Pókai Miklós a keresztúri templomhoz maga jóakaratóból ígért fiúról-fiúra minden esztendőként den. 50, úgymint Kerekes János, Mező Mihály, Koós Mihály és Fazakas Márton egyházfiú idejében, de mindazáltal ilyen okon; hogy ha magának, vagy háza népének, avagy maradékja maradékjának holta történnék, a keresztúri két haranggal mindenkor szabad legyen Kis Pókai Miklósnak és utána maradékinak harangoztatni valakivel, akár szolgájával, akár jobbágyaival, póka-keresztúri emberrel, senki ellene ne mondjon. Mely dologra adta magát keze írását két forint pecsét alatt az Capitulumnak, melyből vesszük ez jegyzést. Erre reá, ígérék magokat az keresztúriak is.” [10., i.] A fenti szöveg alapján feltételezhető, hogy a Kis Pókai Miklós azért igényelte Pókakeresztúron – a közeli szomszéd faluban – a harangozást a maga és utódai elhalálózása alkalmával, mert Pókában még nem volt temploma és harangja az akkori kicsiny római katolikus egyháznak.

Csánki szerint a település neve 1367-ben még Pókatelke (Poukateluke) volt, míg a Póka helységnév csak 1397-től honosodott meg. [41.] Kelemen Lajos szerint Póka mint helységnév egy régi középkori személynévből származik, és tisztán Póka néven 1383-tól szerepel. [91., 84. l.] Ezen utóbbi megállapítást igazolja az a Nagy Lajos korából származó, 1377. október 6-án keltezett, Mentő várának birtoklásával kapcsolatos latin nyelvű pereskedő oklevél, amelynek szövegében Pokai Ellös (Ellus) János (praeterea Johannes dictus de Poka) neve fordul elő. [37., I. 335. l.] Az 1439. január 28-án kelt oklevél szövegében Pókai Péter és András (Petrus de Poka aut Andreas) mint udvari emberek vannak megemlítve. [37., I. 617. l.] Egy 1555. szeptember 8-án keltezett leírás szerint „Poka-i Pokay Ferenc, Pokay Boldizsár felesége: Borbála és fia János nevében is tiltja Was Balázs[e] özvegyét: Komlody Orsolyát attól, hogy Poká-n [Thorda vm.] az ő Pokay tho nevű halastava végében levő másfél jobbágytelket elidegenítse Pokay Jánosnak, Tholdalaghy Andrásnak és Balázsnak.” [103., II. 819. l.] A fenti felsorolásokból kitűnik Kelemen Lajos megállapításának helyessége, de az is, hogy Póka mint helységnév fordul elő. A falu lakosainak körében a későbbi évszázadokban is előfordul a Pókai személynév, mint birtokos nemes családnév. A késői utó-

dok közül megemlítjük Pokai Miklóst, akinek neve olvasható volt az 1600-as évek közepe táján épült régi templom 1666-ból származó latin nyelvű mennyezeti feliratos tábláján (lásd ott).

A helység nevének kialakulásával kapcsolatban Kiss Lajos megállapítja, hogy ez az elsődleges Pókateleke névváltozat a magyar Póka személynévnek és a birtokos személyraggal ellátott „telek” főnévnek az összetétele. Később elmaradt az utótag. Az 1918. évi hatalomváltás után a hatósági úton 1920-ban megállapított román Päingeni (többes szám) Kiss szerint azon alapszik, hogy a magyar Pókába – tévesen – a magyar 'pók' főnevet értették bele: pók = päiengen, románul. [99.] Itt kell említenünk Kelemen Lajos azon észrevételét is, hogy Pókateleke nem azonos Pókafalvával, amint azt Csánki Dezső vélte. [91., 84. l.] Valójában Pókafalva (románul Păuca, németesen Törnen) a jelenlegi Szeben megyében terül el, Vizaknától északnyugatra. 1920-ban ennek a falunak 1597 lakosából még 73 magyarnak, majd 1938-ban ebből 42-en reformátusnak vallották magukat. [63.] Itt emlíjtjük, hogy a Póka előtag előfordul néhány további kisebb-nagyobb település nevében, többfelé is, például Pókakeresztúr Póka szomszédságában Maros megyében, Pókalesd és Pókanyesd Bihar megyében, illetve Magyarországon Pókahegy Szabolcs-Szatmár megyében, és Pókaszepetk Zala megyében. [69.]

Amint azt már a fentiekből láttuk, a történeti említések kezdetén Pókát mint települést a Pókai család birtokolta, a későbbi időkben más családokkal együtt. Csánki szerint Póka birtoklásában az évszázadok folyamán a következő fontosabb családok játszottak szerepet:

- a **Pókai**, másként **Pokatelki** család. Az 1345. március 2-án keltezett oklevél arról tanúskodik, hogy „az erdélyi káptalan előtt Miklós, pokatelki nemes Pokatelek nevű birtok negyedrészt keresztúri Apród Miklós fiának, Tamásnak elzálogosítja” [21.];

- a faragói **Szentiváni** vagy **Vajdaszentiváni** családok. Az 1451. május 11-én írott oklevél szerint „néhai Poka-i László leánya: Erzsébet Póka és Bala (Thorda vm.) birtokbeli részeit 200 arany Ft-on zálogba adja saját férjének: Wajdazentywán-i Jánosnak, testvéreinek Ferencnek, valamint Wajdazethywáni-i Mátyás fia: Sándornak” [103., I. 436. l.];

- a **Szentspáli** és **Toldalaghi** családok. Az 1469. március 3-án keltezett írás szövegében mindkét család neve előfordul: „néhai Zenthpal-i Mihály fia: István, testvérei: Miklós és Anna nevében is Poka és Erche (Thorda vm.) birtokbeli részeit 50 arany forintban azzal a megkötéssel zálogosítja el Tholdalagi Andrásnak, feleségének – Dorottyának és gyermekeiknek: Jánosnak, Ferencnek, Margitnak, és Zsófiának, hogyha e részeket a testvéreivel esedékes osztozkodásig nem váltaná vissza, tartozék testvéreit Zenthpál és Ugra birtokbeli részeiből kárpótolni” [103., I. 673. l.];

- a nádasdi **Ongor** Jánosnak 1473-ban Pókában is volt birtoka [103., I. 742. l.];

- a losonczi **Bánffy** család. Az 1510. május 10-én keltezett oklevél szerint „losonczi Bánffy Ferenc[e] felesége: Katalin – gyermekei: Kristof és Zsófia nevében is – Zah, Pakocha, Zenthmarthon, Poka, Sospatak, Zenthmyklos, Lekencze, Thusson, Oroszfaja, Farago, Rywch, Domb (Belső-Szolnok vm.), Nagh-nywlas, Kys-nywlas, Kysczeg, Fyzkuta (Colos vm.), Budak (Doboka vm.) birtokbeli részeit 60 magyar arany Ft-ban elzálogosítja Chezthwei Barlabassy Jánosnak” [103., II. 304. l.];

- a pókai **Sydo** (Zsido) család. 1545. február 23-án pokai Sydo Simon és Sydo Mátyás neve fordul elő, mint helybeli birtokosoké. [103., II. 660. l.]

A fentiekén kívül még a következő családok nevei fordulnak elő az évszázadok folyamán a pókai határt birtoklók sorában: a pókai Gal, a sámsondi Nemes, Detrehi, Somkereki, a pókai Huszár, Kis, Nemes, Sarmasági, Szalai, Török, Faragói, a radnóti Bogáti, a farnasi Veres, a kendi Baládfi, Betleni, Kendi, a patai Dezső, Szobi, a ródi Cseh, a tuzsoni Bolgár,

Tuzsoni, a szentannai Tot, az almakereki Apafi, a hosszúaszói Franciás, Szilágyi, a széplaki Bordi, Vajai, Galaczi, a toldalagi Gáltói és Hosszúaszói családok. [41.]

A következőkben azt az eredeti latin nyelvű szöveget ismertetjük, amelyet 1556. szeptember 6-án írtak Pókában. Tudomásunk szerint ez a legrégebb Pókában keletkezett oklevél. Szövege arról szól, hogy „Pókai Ferencz és Pókai Zsidó Mátyás jelentik Petrovics Péter helytartónak, hogy parancsa értelmében sept. 5-én kimentek, hogy a két Ercse helységet Toldalagi Szatmári Balázs részére elfoglalják; a helyszínen azonban Toldalagi András maga és testvére, Balázs nevében tiltakozott ezen helységek elfoglalása ellen, mint amelyek a maros-szentkirályi paulinosok kolostorához tartoztak. Kelt Pókán, 1556 szeptember 6-án.” [17.] Latin eredetiben: „Nos Franciscus de Poka, ac. Matthia Sido de eadem Poka. Servitiorum nostrorum perpetuam commondationem. Die veneris proxima ante festum Nativitatis Beatae Mariae Virginis Blasius Szathmary de Tholdalag tulitad nos litteras Vestrae Magnificientiae praeceptorias, ut accederemus ad possessionem Erche untramque scilicet Puztatelek, et alteram iam incolentem, ac sibi occuparemus mediantibus praeceptoris litteris Vestrae Magnificae Dominationis cum antem nos praefati accessissemus ad dictas possessiones occupandos eidem Blasio Szathmary, obstilit nobis Egregius dominus Andreas de Tholdalagh, ac in persona Blasij de Tholdalagh eiusdem fratris, stans in porta praedictarum possessionum, quae pertinebant ad Heremitas de Szentkirály. Quare nos, praedictos Andream et Blasium Tholdalagi admonisimus praesentibus litteris Vestrae Magnificae Dominationis, ut ad quintum decimum diem admitionis, causam seu rationem redderet suae prohibitionis, ut praeferebant Vestrae Magnificentiae litterae. Deinde rogebat donationem Nos vero non habuimus praeter litteras praeceptorias.

Haec autem Vestrae Magnificentiae nos praefati fide nostra ediante seribimus. Datum in Poka, die Dominica proxima ante Nativitatis Mariae festum, Anno Domini 1556.

Euiusdem Vestrae Magnificae Dominationis servi Franciscus de Poka m.p. ac Mathias Sido m.p.

Relatorie hac directae fuerunt ad Petrum Petrovich de Suraklin Comitem, ac intra reditum Sereniassimarum Maiestatum Locumtenentum.”

Amint a fenti oklevél keltezése mutatja, 30 évvel vagyunk a Magyar Királyság történetében sorsdöntő és tragikus következménnyel járó mohácsi csatavesztés után. A szomorú kimenetelű ütközet II. Lajos magyar király 27 000 főnyi serege és az Ibrahim nagyvezír vezette török haderő között zajlott le 1526. augusztus 29-én. A magyar sereg vezérei Szapolyai György és Tomori Pál érsek voltak, akik az erdélyi vajda Szapolyai János és a horvát bán seregeinek megérkezése és a főserghez való csatlakozása előtt vonakodtak megütközni a törökkel. A seregtestek vezetőinek többsége azonban harci lázban égett, s végül a fiatal király engedett akaratuknak. A magyarok számára végzetes kimenetelű csatában 24 000 magyar harcos, 2 érsek, 5 püspök, 16 zászlósúr esett el, és maga a király, II. Lajos is elpusztult: menekülés közben lovával együtt belefűlt a csata végén keletkezett záporosó miatt megáradt Csele patakba.

A győzelmes mohácsi csata után a török hadak délkelet és dél felől, ék alakban nyomultak az ország belseje felé, szinte kétfelé vágva az ország területét. Magyarország nyugati, törökök által még el nem foglalt részén a Habsburg-ház uralkodói vetették meg lábukat, míg Erdély évtizedeken keresztül ide-oda ingadozva kereste egyensúlyát hol a török, hol az osztrák irányában. Mondhatni örlődött a két hatalom malomköve között. Bocskai István fedelemsége alatt Erdély kitartott ugyan a török mellett, de kereste az egyezséget az osztrákokkal is. Bethlen Gábor idejében Erdély kényes helyzetében is egy időre önmagára talált,

békét élvezett, közel félévszázados virágzást ért meg. Később azonban, Zápolya Jánostól I. Apafi Mihályig nem akadt egyetlen olyan erdélyi fejedelem sem, aki ne egyezkedett volna az osztrákokkal és az általuk felkínált királyokkal. Mohács után Erdélyben a török terjeszkedés idején is élt és lappangott az önállóság gondolata és vágya. A nép lelkében egységesen törökellenes volt, ezt azonban a maga erejéből tettekre váltani nem tudta. Ha helyenként került is sor összeütközésekre, erős nemzeti érzésének és elszánt hősiességének örök példaképe nyilatkozott meg Kőszeg és Szigetvár, Buda és Eger várának védelmében.

A következő évszázadban ugyanez ismétlődött meg Erdélyben is. A Rákócziak eszméje az volt, hogy a befolyásuk alatt álló román fejedelemségeket és Lengyelországot Erdéllyel egységes vezetés alá vonva, komolyan fellépjenek a török hódítás ellen. A későbbi fejlemények igazolták e terv helyességét, nem túlzás tehát azt mondani, hogy az a folyamat, amely végül Magyarország felszabadításával végződött, lényegében Erdélyből indult el. A törököt Bécs alól (Lengyelországgal és Sobieski János lengyel királlyal az élen) voltaképpen ez a törekvés üzte el, a merész feladatra jól felkészült szövetséges haderő segítségével. II. Rákóczi György halála után (1660. június 7.) Kemény János erdélyi fejedelem nyíltan szembeszegült a török Porta követeléseivel. Kemény 1660–1662 között volt Erély fejedelme. Szolgált mindkét Rákóczi Györgyöt. Hadvezérük volt, és Rákóczi György oldalán részt vett a szerencsétlen lengyelországi hadjáratban. Ő vezette a kb. 30 ezer főnyi szétvert sereg maradványait Erdély felé. Erdély határán, sok alkudozás ellenére, a török nagyvezér letartóztatta és a Krímbe száműzte. Két év múlva, kiszabadulva a székelyek támogatásával, Erdély fejedelmévé választották, a török Porta rosszállása ellenére. 1662. január 24-én Nagyszöllősnél elesett a török sereg és az Apafi Mihály ellen vívott csatában. A török követeléseit Keménnyel szemben a következők voltak: személyesen jelenjen meg Temesváron a török táborban; fiát küldje túsul Konstantinápolyba; vigye magával a kirótt 500 000 tallér sarcot és 2 évi adót. [70., 6. l.] Az 1661. április 28–29-én megtartott országgyűlésen úgy határoztak, hogy a törökök kívánságát nem teljesítik, és hogy az ország (Erdély) biztonságát és oltalmát az osztrák császárral, I. Lipóttal való szövetségben óhajtják biztosítani. Eközben a törököt ellenségnek nyilvánították. A török Portán azonban már Kemény Jánosnak 1661. január 1-én történt fejedelemmé választása igen kedvezőtlen hangulatot váltott ki, miután ott a fejedelemnek és a székelység többségének a Habsburg-ház irányába vonzó politikáját jól ismerték. Ez idő alatt a török seregek felvonultak Temesvár alá, és ott várták a tatárok megérkezését, hogy együtt induljanak a végzetes erdélyi hadjáratra. Ennek oka a „németpárti” fejedelem, Kemény János megválasztása, és annak félelme volt, hogy az új erdélyi politikai vezetés nyíltan a Habsburg-ház szövetségét fogja keresni.

A tatárok az egykor hatalmas mongol birodalomnak voltak a maradékai, lakóhelyük pedig, a Krími kánság, mint ország, a török alattvalója volt. Uralkodójuk, a tatár kán csupán helytartóként működött. A Porta a tatárokat támadó hadműveletei alkalmával különböző célokra használta fel. A támadásokban a tatárok a török sereg után következtek, rangban az utolsó helyen. A török hadjárat az iszlám törvényein alapult, és pusztító, irtó jellegű volt minden ellen, ami nem iszlám. Előírta a rablást, gyűjtogatást, ölést, rombolást, a fák kivágását stb. Ezeket a műveleteket a török sereg hadműveletei alkalmával a tatároknak bízta. A tatárok pedig, hordajellegükönél fogva, nemigen bocsátkoztak nyílt harcba. Fő erejük a kilesett kedvező pillanat kihasználásában, az alkalomszerűségben rejlett. Ilyenkor őket a zsákmányszerzés, a rablás és fosztogatás lehetősége lelkesítette, mert ez volt a fizetésük. Ali basa a temesvári táborból már Hátszegre ért, amikor a tatárok serege is megérkezett, mintegy 50 000 fővel. Velük indult el Ali basa az Erdély elleni bosszúálló hadjáratra, körülbelül 150 000 főnyi seregével. Kemény János fejedelem a tatár-török sereg ellen nem állott ki,

mert a döntő ütközetre seregét szervezetlennek és gyengének érezte, az osztrák segítség pedig (Montecuccoli vezetésével) ebben a döntő pillanatban egyre késett és bizonytalankodott. Közben amerre a török-tatár sereg elvonult Erdély területén, de különösen a Székelyföldön, minden romokban hevert, az értékeket elrabolták, az embereket legyilkolták, vagy rabláncra verve elhurcolták. Ahol volt még rá idejük, a városok és falvak lakói az erdőbe menekültek. Paskó Károly *Erdélyországnak keserves és szomorú pusztulásáról írt siralom* című, 1663-ban nyomtatott verses művében a következőképpen írta le a törökök és tatárok cselekedeteit: „Erdély szép városait, szép lakóhelyeit kopó módra vadásszák, beleszorult népét kíméletlenül levágták. Szomorú arccal, siralmas jajszóval sírnak sok atyák, anyák, gyermekeiket szemük láttára fegyver élére hányták... Holttesteik szerteszét hevernek. Rejtőztek a nagy félelem miatt nem mernek előjönni és a megölteket nincs aki eltemesse.” [70., 6. l.] A rabokat rabszíjra fűzték vagy kötéllel kötözték össze. A fiúknak a karjukat, a lányoknak hajukat kötözték a nyeregfához. A nőket hajuknál fogja összefűzve, kezüket hátrakötve nyáj módra hajtották. A kisgyermeketek ölkben vitték el. Szekereket lehetett látni, amint emberfejeket szállítottak a török táborba, bizonyítandó a leöltek számát.

Köpeczi János 1661. október 24-én Husztra, Sárpataki Mártonhoz írt levelében a következőképpen emlékezik meg a Marosszéken látott, személyesen átélt tatárdúlásról: „A disznó sok kárt tett valóban sok helyeken. Bizony ezt az egész Erdélyt talán mind elégette volt, sohult nem hiszem, hogy maradt volna meg valamely szegelet, csak egy is egészen, mind tatár Hám járásakor maradt volna... Épület semmi sem maradt Sárpatakon, a házbeli edények is, eszközök is mind elégtek, két asztalon és két padon kívül, az falu mind el, az templom is, az nagy harang is...” [70., 7. l.]

Így eshetett az akkori kicsiny Póka is a török-tatár hadak martalékává. Ezzel kapcsolatban nem találunk semmilyen fennmaradt adatot, annál inkább szájhagyományt. Az 1890-es évek közepén néhai Fodor Béla pókakeresztúri lakos a határ legmagasabb pontjáról (az Ábel csúpjáról) atyjától hallott emlékezőként mutatta meg azt a Sárpataktól Pókán át a balai határon Mezőszentmárton felé vezető útirányt, amerre Ali basának a Mezőségre pusztítani küldött lovascsapata átvonult. [91., 86. l.]

Joggal feltételezhető, hogy ha Sárpatatot romhalmazzá változtatták, akkor Pókán történt átvonulásuk sem maradhatott nyom nélkül. Az időt és az eseményeket ismerve arra lehet következtetni, hogy a falu első temploma is (mely sokszögben záruló szentélyű templom volt, építési idejét nem ismerjük) ekkor pusztult el. Csak a két harangja maradt meg: a kisebbik harang latin nyelvű felirata is arról tanúskodik, hogy katolikus templom harangja lehetett (lásd később). A templom pusztulását magyarázza az a tény is, hogy 1625-ben az akkor már református vallású falu nemes és nem nemes lakossága közakarattal kénytelen volt új templom építését kezdeményezni.

Ali basa az erdélyi büntetőhadjáráttal tehát elérte célját, teljesítette a szultán parancsát. Kevéssel ezután országgyűlést hívott össze Besztercére, amit Marosvásárhelyre helyezett át. Új fejedelmet keresett, aki ezután már teljesíteni fogja a Porta kívánságait. Választása végül Apafi Mihályra esett, akit 1661. szeptember 14-én nagy hirtelen választottak meg fejedelemmé, egyesek szerint a Nagyernyéhez közeli Libáncs vagy Borjúmező nevű Maros menti síkságon [107., 42. l.], más leírások szerint a marosszentgyörgyi malomnál tartott országgyűlésen. [100.] Apafi azonban kényszerből vállalta el az ország rész első méltóságát és egyesek szerint jó politikusként bizonyult, mert csendességet hozott a fejedelemség számára, és alatta elmaradtak a korábban sorozatos török-tatár dúlások. 1664-ben az osztrák császár is elismerte a Félhold uralmát Várad és a Partium felett, Erdély politikai helyzete azonban még évtizedig továbbra is bizonytalan maradt. 1686, Buda felszabadítása után a bécsi

udvar befolyása az erdélyi fejedelemség területén is nagymértékben megnőtt (lásd *Rákóczi-féle szabadságharc* c. fejezetet).

A XVI. és XVII. század Erdély számára újabb viszontagságokkal terhes időket hozott. A politikai és társadalmi életében – az idegen uralomtól való megszabadulás törekvése mellett – a különböző fejedelmek kezdte és irányította szabadságmozgalmaknak lényegében a pusztá túlélés volt legfontosabb eredménye. Mint már láttuk, a mohácsi vész előtt a Magyar Királyság területén a föld- és telekbirtoklással kapcsolatos változások, a különböző rendelkezések, végzések a kor hivatalos nyelvén, latinul írva, oklevelek formájában maradtak fenn. Természetesen ezek az oklevelek értékes dokumentumai a kor gazdasági és társadalmi életének is. A török hódoltság bekövetkeztével Erdélyben a korábbi törvénykezési gyakorlat sokat veszített addigi rendszerességéből. Az okiratok az ekkoriban Erdélyben beállott înséges időkben (a zsarnok Basta és Mihály vajda hadjáratai, a török-tatár dúlások következtében) jórészt megsemmisültek. Erdély a reformációnak a XVI. században történt térhódítása mellett sok más társadalmi és politikai változásnak is színtere volt. 1690-ben I. Lipót császár kiadta híres királyi levelét, a Diploma Leopoldinumot, amivel hosszú időre meghatározta Erdély közjogi helyzetét. A létrehozott önálló erdélyi fejedelemségnek, habár megvolt a maga kormányzója (gubernium), létezett országgyűlése és autonómiája a vármegyékben, székekben és városokban – a kormányzó azonban az 1694-ben Bécsben felállított udvari kancelláriától kapta utasításait s alig volt egyéb ezek végrehajtójánál. Az erdélyi rendeknek alig volt beleszólásuk a közügyek intézésébe, vagy ha volt, véleményüket nem vették figyelembe. A régi intézmények, amelyeket valamikor éppen az itt meghirdetett szabadság alkotott meg, most éppen a szabadság akadályaiává váltak. A polgárok visszahúzódtak megmaradt kiváltságaik és területi autonómiájuk sáncái mögé, s az ország dolgaival nem törődve, egyéni érdekeik rabságába estek. A protestantizmusnak, amely Erdélyt egykor a magasba emelte, szárnyait szegték, a kálvinistákat még megtűrték, de az unitáriusokat ki-rekesztették a közhivatalokból.

De térjünk vissza megint Pókához, a Mezőség egyik kapujához. A következőkben arra kísérünk meg fényt deríteni, hogy csaknem 200 év elmúltával kik voltak a pókai határ földjeinek fontosabb birtokosai.

Még az 1700-as évek elején is jelen van az ősi Pókai család: Pókai Gergely, aki 1704-ben részt vett Rákóczi szabadságharcában, és Pókai Miklós, aki a régi református templom építése idején pókai lakos volt;

– az **Egyed** család (a XVIII. századtól kezdve a XX. században is): Egyed János neve előfordul a régi református templom 1706-os újjáépítőinek sorában;

– a **Náményi** család: Náményi Gerson neve ugyancsak a régi templom újjáépítőinek sorában fordul elő, valamint a „Náményi Sámuel uramnak” neve is (ugyanott);

– a **Nyárádi** család neve az 1700-as évek végén és az 1800-as évek elején fordul elő, mint pókai kisnemeseké. „1820. jan. 6 Méltóságos Nyárádi Izsák úr és élete párja Méltóságos Libera Baronissa Kemény Julianna;”

– a **Szikszai** család. Késő utódainak belsőségét és birtokát vásárolta meg az 1800-as évek végén Tavaszy Károly marossárpataki körjegyző, aki családjával ekkor költözött Pókába;

– a **szentgericei Jakab** család. Egy 1789. április 10-i feljegyzés szerint: „kereszteltetett. Ns. Jakab Imre fiacskája Imrének” [5.];

– az előbbieken már említett **Toldalaghi** család leszármazottja lehetett az 1809. szeptember 18-i bejegyzésben említett „Mtgs Toldalagi Barbara Mtgs Köpetzi Nagy Sándor Ur

élete párja”. [5.] Köpetzi Nagy Sándor 1812-ben bekövetkezett halála után özvegye rendelkezett birtokukkal. Koporsószerű síremléke borul sírhalmára abban a kertben, ahol később

– a jobbágytelki Tolvaly család lett a birtokos. Tolvaly Zsigmond geryeszegi (1808–1809), később mezőcsávási (1821–1839) református pap vásárolta meg a Toldalaghi család birtokát és belsejét, valamint még más birtokos családokét is, mint például a Nyárádi családot. Habár Tolvaly Zsigmond 1839-től már Udvarfalván volt lelkipásztor egészen 1861-ben bekövetkezett haláláig, úgy látszik, hogy a Pókában vásárolt belsej és földbirtok tulajdonában a család pókai lakossá vált. Ezt egy 1844. április 29-i feljegyzés bizonyítja: az említett napon „temettetett udvarfalvi Egyházi szolga Tekts. Tolvaly Zsigmond hajtadon leánya, Sofia 18 esztendő, száraz betegségben halt meg” [6.]. Tolvaly Zsigmond fia, Tolvaly Ferenc (1821–1893) tovább gyarapította a család birtokát, amely végül a későbbi birtokrendezésekkel (tagosítással) határolódott egy területbe;

– a káposztásszentmiklósi Nagy család. 1805. június 5: „temettetett el Tekts. Káposztás Szent Miklósi Nagy Sámuelné, Tekts. Pataki Julianna asszony 37 éves korában”. [5.] Nagy Sámuelnek volt unokája Nagy Kálmán pókai középirtokos, és ennek leánya, Nagy Ilma, a későbbi dr. Köntzey Gerőné földirtokos tulajdonos;

– a Gellért család. 1858. április 2-án temették Gellért Sárát, aki „meghalt 23 éves korában, szülésben”. [6.]

A fentiekén kívül, mint kisebb birtokos családnevek még a következők fordulnak elő: Agyagási, Ménasági, Réz, Sárosi, Solymos, Somodi, Sükösd, Szekeres, Szotyori, Tavasz, Vér és Zudor.

Az említett családok közül a Gellért, Jakab, Köntzey, a káposztásszentmiklósi Nagy és Tolvaly családok utódai érték meg az 1945. évi hatalomváltást és annak későbbi következményeit. A többi, még felsorolt birtokos családok vagy utódok nélkül maradtak, vagy idővel eltávoztak a helységről, eladván birtokukat.

Láttuk, hogy Póka már jóval Mohács előtt is (1451, 1469, 1480) mint Torda (Thorda) vármegyei település szerepelt. Az 1854. évi területi felosztás szerint (az osztrák abszolutizmus idején) Póka Torda vármegye felső kerületében a vajdaszentiványi járás területén feküdt, összesen más 7 helyiséggel. Ekkor a település utolsó postája és adóhivatala Marosvásárhelyen volt, míg törvényszéki helye Szászrégenben. [12.] Az említett felosztás szerint Póka nem tartozott Marosközékhez, hanem annak északi határán kívül feküdt. Ez a magyarázata annak, hogy Póka nem szerepel Orbán Balázs leírásában, hiszen ő a Székelyföld székeinek területén fekvő helységeket leírását végezte el. A feljegyzések szerint Póka az 1800-as évek közepe táján, a Tolvaly család megtelepedése után szolgabírói hivatali székhely, a szolgabíró (dulló) pedig legidősebb Tolvaly Ferenc helybeli földirtokos volt. Ezt igazolja az az 1879-ből származó bejegyzés is, amely fent nevezettet így említi: „Tek. Tolvaly Ferencz szolgabíró”. [6.]

Az előbbieken alapján már tudjuk, hogy Póka az 1876–77. évi területrendezés alapján 66 más településsel együtt Torda vármegyétől elcsatoltatott és az addigi Marosközékkel együtt alkotott Maros-Torda vármegyéhez került, ennek Marosi-Felső járásába. Az 1918. évi hatalomváltás után a megye Murăș-Turda, 1926-tól csak Maros (Mureș) megye néven szerepelt 1940-ig, majd pedig 1944-ig megint Maros-Torda névre hallgatott. [69.] 1950-ben, a szovjet mintát követve, közigazgatási szempontból átszervezték: „rajonálták” Románia területét, ennek eredményeként jött létre előbb Maros tartomány, ennek keretében pedig Póka a Marosvásárhelyi rajon területén volt található. Az 1952-ben 13 500 km² területen 731 387 lakossal megalkotott Magyar Autonóm Tartományon belül Póka továbbra is a fenti rajon

közigazgatási hatáskörébe tartozott. Az 1956. évi népszámlálás adatai szerint a tartomány lakosságából 565 510 fő (78,69%) magyarnak és 146 830 fő (közel 20%) románnak vallotta magát. [76.] 1961-ben a Magyar Autonóm Tartomány ismét nevet változtatott: felvette a Maros-Magyar Autonóm Tartomány nevet, amiből 1968-ban, az újabb „területrendezéssel” már csak a Maros név maradt meg, megyei közigazgatási hatáskörrel. Az új megye területe ekkor a volt Kisküküllő, Nagyüküllő, Torda és Udvarhely vármegyékből hozzácsatolt területekkel nagyobbodott meg. Úgy látszott, hogy az utóbbi területi átszervezésnek egyik célja éppen az volt, hogy megbontsa az évszázadok folyamán természetes módon kialakult etnikai tömbök egységét.

Ez a területrendezés határkövet jelentett Póka életében is. Ennek keretében szüntették meg az addig itt székelő egyik területi körjegyzőséget és csatolták azt a marossárpataki körjegyzőséghez, napjainkban polgármesteri hivatalhoz.

Valószínű, hogy az 1871. évi XVIII. sz. törvénycikk alapján a pókai falusi jegyzőség körjegyzőséggé alakult. A feljegyzések nyomán tudjuk, hogy a polgári népességmozgalmi nyilvántartás 1895. október 1-ével veszi kezdetét Pókában, a körjegyzőség keretében, amikor Szenner János volt az anyakönyvvezető. Előtte Gellért Pál lehetett a jegyző, az 1865. december 20-i bejegyzés szerint: „Gellért Pál falusi jegyzőnek Anna nevű lánya született.” [7.] Szennert 1898. augusztus 27-től Tolvaly Ferenc követte, aki 1919. november 22-ig töltötte be ezt a tisztséget. 1944 előtt a körjegyzőséghez tartozott szomszédos falvak a következők voltak: Mezőmojos (1854-ben 352, 1944-ben 589 lakos), Pókakeresztúr (1854-ben 313, 1944-ben 440 lakos), Pusztalmás (1854-ben 233, 1944-ben 472 lakos), Póka (1854-ben 757, 1944-ben 775 lakos). [12., 69. l.] Noha Póka a Marosi-Felső járásban terült el, pénzügyi-igazgatósági, törvényszéki és adóhivatali szempontból a megyeszékhelyhez, Marosvásárhelyhez tartozott, járásbíróság és közigazgatás szempontjából pedig Szászrégenhez. Századunk elején és közepén utolsó postája és távírdája 8 km távolságban, Sáromberkén volt.

Az 1918-as hatalomváltás után, az 1920-as években a település új neve „Päingeni” lett. [50., 184. l.] Azelőtt a román nyelvű lakosság „Poca”-nak nevezte [75., 179.], német neve pedig Pokendorf volt. [82.] A község körjegyzőségi hivatalának új jegyzője Fodor Ákos lett, aki ezt a tisztséget 1919. december 8. és 1924. május 29. között gyakorolta. Utána a következő jegyzők váltogatták egymást – a történelem szeszélye szerint [31.] (felsorolás teljesség nélkül):

Ursu Simeon	1924. VI. 9.	–	1924. IX. 2.
Anoțiu Dorel	1924. IX. 18.	–	1925. XII. 31.
Păntea Dumitru	1925. XI. 21.	–	1929. IV. 22.
Sasu Vasile	1929. V. 6.	–	1939. IV. 30.
Marcu Vasile	1939. V. 20.	–	1940. VI. 21.
Frink Sándor	1940. VII. 6.	–	1940. VIII. 8.
Pozsonyi Ignác	1940. X. 21.	–	1941. III. 21.
Frink Sándor	1941. III. 21.	–	1944. VIII. 31.
dr. Tavaszy József	1944. XII. 21.	–	1946. III. 29.
Nistor Gheorghe	1946. IV. 20.	–	1947. IX. 8.
Văidean Lazăr	1947. X. 21.	–	1949. VI. 30.

Századunk elején a körjegyzőség segédjegyzője Csegedi Jenő helybeli lakos volt.

Sasu V. jegyzősége idején a hivatal segédjegyzője Zöld Tibor toldalági kisbirtokos volt, aki e hivatást az 1940-es évek végéig gyakorolta. Ugyancsak segédjegyzői feladatokat látott el hosszabb ideig, de megszakítással Török István 1945–1955 között.

1949 nyarán a körjegyzőség – mint körzeti közigazgatási egység – az Ideiglenes Bizottság nevet vette fel, amelynek jegyzője, illetve az új elnevezés szerint titkára Olteanu Vasile jegyző, elnöke pedig Tüzesi Lajos helybeli lakos lett. E tisztséget Tüzesi töltötte be akkor is, amikor az Ideiglenes Bizottság Néptanácsná alakult, kisebb megszakítással az 1950-es évek elején Pollák Lajos elnökségét kivéve. Az elnöki tisztséget a pókai körjegyzőség megszüntetése előtt (1968-as területrendezés) Sárkány András gyakorolta rövid ideig, míg a titkári tisztséget hosszú időn át Căţineanu Leontina viselte (1964. III. 25. – 1968. V. 23.). Őt a titkári tisztségben Kiss János váltotta fel 1968. VI. 1-én, akkor, amikor Pókát a marossárpataki tanácshoz csatolták. Ezen átcsatolás után Pókát a tanácsi közigazgatásban egy-egy választási ciklus alatt alelnök képviselte. Ilyen tisztségben éveken át a falu küldötte Moldován Sándor helybeli lakos, gazdálkodó volt. A 1989. évi fordulat után is egy-két személy, mint választott tanácsos képviseli a helységet, most már a polgármesteri hivatalban. Felelősségérzetük, rátermettségük és szervezőképességük függvénye, mennyire sikerül a pókai település területén az utóbbi években elhanyagolt utak, sáncok, közutak és középületek rendbehozatala, és a korszerűség legszerényebb színvonalára való felemelése.

2. A Rákóczi-szabadságharc

Az 1526. évi mohácsi csatavesztés után az erdélyi fejedelemség nemzetközi jelentőségét féltékenyen szemlélte mind a bécsi udvar, mind a konstantinápolyi török Porta. Előbb a török szultán töltötte ki rajta bosszúját, majd a bécsi udvar törekedett rátenni a kezét.

Budavár 1686-ban történt visszafoglalása után, a császári fegyverek diadalainak nyomában a bécsi politika első áldozata éppen az erdélyi fejedelemség lett. Lotharingiai Károly herceg hadai megindultak Erdély felé, így a fejedelemség a katonai megszállást nem kerülhette el. I. Apafi Mihály fejedelem kénytelen volt az 1687. október 27-i „egyezség” alapján beletörödni a megszállásba. Erdély 12 várát a császári katonaság vette birtokba, Apafi kezéből ezzel végképp kicsúszott a hatalom. Erdély csupán árnyékfejedelemség lett. Már török földről, de 1690-ben Thököly Imre kísérelte meg – idegen segítséggel – a fejedelemség fel-támasztását, eredménytelenül. 1690-ben I. Lipót császár a hírhedt Diploma Leopoldinummal pedig véget vetett az árnyékfejedelemségnek is, s ezzel Erdély az osztrák császári korona egyik tartományává vált.

Felső-Magyarország a Rákóczi-javak legnagyobb részével már korábban Lipót birtokába jutott. Munkács vára volt a kivétel, amelyet Rákóczi anyja, Zrínyi Ilona kitartóan védelmezett ugyan, de minden segítség nélkül, magára maradva, 1688-ban kénytelen volt feladni azt.

I. Rákóczi Ferenc korai halála miatt árvái, Ferenc és Julianna Lipót császár gyámsága alá kerültek, s anyjukkal együtt Bécsbe kellett menniük. Az 1676. március 27-én, a Zemplén megyei Borsiban született fiatal Rákóczi 1694. szeptember 24-én vette nőül Sarolta Amáliát, a hessenrheinfelsi uralkodó gróf leányát. A titokban megkötött házasság miatt a bécsi udvar haragra gerjedt, s Rákóczit házi őrizetre ítélte, amiből később közbenjárásra szabadult meg, és nejével Magyarországra ment, ahol Sárospatakon, Eperjesen és más, kisebb felvidéki városokban élt.

Ez alatt Magyarországon az osztrák abszolútizmus valóságos rémuralmat teremtet, aminek következtében Thököly kurucjai, felhasználva a közhangulatot, éppen Rákóczi birtokain robbantottak ki felkelést. Elfoglalták Tokaj, Sárospatak és Sátoraljaújhely várát, vezérüknek pedig az ifjú Rákóczit akarták megnyerni. 1697-ben lángba borult a tokaji Hegyalja. Akik lángba borították, kenyeret és szabadságot akartak. A felkelést szegénylegények kezdték, majd a jobbágyság és a vármegyei hajdúk is velük tartottak, sőt a császár zsold nélkül maradt katonái is örültek, hogy szabadon fosztogathatnak a földesurak birtokain. A szegénylegények felkelése tovább terjedt Szatmár, Szepes és Heves megyékben, és senki sem hitte, hogy a forrongásnak komolyabb következményei is lehetnek. A felkelés azonban mind a Magyar Királyság, mind Erdély területén támogatásra talált a kisenemesség részéről is.

Ebben az időben Rákóczi Lengyelországban bújdosott, mert a XIV. Lajos francia királlyal folytatott egyezkedését a bécsi udvar felfedte. (XIV. Lajos ugyanis 1700-ban Rákóczinak pénz- és fegyverbeli segítséget ígért arra az esetre, ha a magyarországi elégedetlenkedők élére áll. A francia király a Bourbonok jogaiért kívánt harcba szállni a Habsburg-házzal szemben, amire a spanyol örökösödési háború az alkalmat meg is adta.) A francia kapcsolat lelepleződése után Rákóczit elfogták és a bécsújhelyi börtönbe zárták, ahonnan neje segítségével csodálatos módon megszökött, s így ment Lengyelországba.

Lengyelországban Rákóczit gróf Bercsényi Miklós várta, aki már korábban kénytelen volt az osztrákok elől lengyel földre menekülni. Esze Tamás, a szervezkedő kuruc csapatok vezére is megkereste a bújdosó Rákóczit azzal a kéréssel, hogy miután az összesereglett nép már alig tudja türtőztetni magát, legalább zászlókat küldjön az összeverődött seregnek. Rákóczi a saját és Bercsényi nevének kezdőbetűivel ellátott zászlókat küldött haza, melyeken ez a felirat díszlett: „Cum Deo pro Patria et Libertate”. A Beszkidek alján várakozó, türelmetlen tömeg Rákóczi utasítása ellenére Torján, Váriban és Beregszászon kitűzte a zászlókat, melyekre az összegyűlt nép lelkes csapatokban tette le az esküt. A föld népe mindenfelé hozzájuk szegődött, amerre megjelentek, mert Rákóczit „mindenütt úgy várja a szegénység, mint a Messiást”. [32., 23. l.] Az osztrák császáriak és a velük tartó magyar katonák (a labancok) a várakba menekültek.

1703. június havában már 6000 ember állt Rákóczi zászlói alatt. Miután a bújdosó fejedelem belátta, hogy nélküle az összesereglett kuruc seregek hamarosan széteszlanak, elhátározta, hogy visszatér Magyarországra. Közben a népi felkelés nagy gyorsasággal terjedt (hiszen a mozgalomban a jobbágyok elnyomásuk végét látták), és alig néhány hónap után már egész Felső-Magyarország Rákóczi mellett állott.

A kuruc szabadságharcban a társadalmi problémák megoldására irányuló erőfeszítések az idegen uralom ellen folytatott harccal fonódtak össze, ezért vett benne részt póremler, jobbágy, zsellér, nemes és főúr egyaránt. A honi nemesi ellenzék kialakulását a Habsburgokkal szemben a bécsi udvar képviselői és a hazai vezető politikai erők közötti ellentmondás szülte. Ennek gyökerei visszavezetnek az 1671-ben leleplezett Wesselényi-, Zrínyi Péter- és Nádasdy Ferenc-féle összeesküvésig és annak vérbe fojtásáig, majd pedig 1687-ben az eperjesi törvényszék vérpadra juttatta a felvidéki nemesség és vagyonos polgárság számos kiemelkedő alakját. A bécsi udvar nagy erőfeszítéseket tett Thököly kézrekerítésére is. Ilyen előzmények után érlelődött meg és tört ki Rákóczi szabadságharca, a kuruc felkelés.

Rákóczi 1703. június 14-én lépett ismét magyar földre. Vezérkara, élén Esze Tamással, valamint az általuk felsorakoztatott kuruc hadak Lawoczne mellett fogadták. Fegyverük még alig volt, bottal, kaszával, vasvillával és némelyek karddal felfegyverkezve álltak előtte. Rákóczi azonban nem keseredett el, hanem haladéktalanul megkezdte seregei szervezé-

sét és felfegyverzését, majd pedig Lengyelországból hozott, katonai ismeretekben jártas embereivel a csapatok gyakoroltatását. Néhány nap alatt 3000 gyalogos és 300 lovas katona állt hadrendben. Bercsényi Lengyelországból 800 fegyveressel, jól gyakorlott, katonailag kiképzett csapattal érkezett, majd egyesítette a két hadsereget. Az újonnan szervezett katonai erőnek egyik nagy hiányossága volt a tiszti és altiszti rangban szolgáló, valóban jól képzett és intelligens katonák hiánya. Rákóczi hadvezéri tevékenységének legérdemesebb ténye volt, hogy ezt a műveltségben hiányos, összesereglett nyers ösztönű népet, melyet a folytonos sanyargatás és a szakadatlan dúlások elvadították, rendezni tudta, csapatokba osztotta és a hadiszabályok tiszteletére szoktatta. Az így megszervezett sereg élén Rákóczi először a kállai várat vette be, ahol 4 ágyút zsákmányolt. Ez volt első tüzérsége. 1703 szeptemberében már azt írhatta XIV. Lajosnak, hogy egészen a Dunáig hatalmába kerítette az országot, majd 1704 tavaszán a Dunántúl nagy része is birtokába került. Bihar is hamarosan a kurucok kezére jutott és a felkelés lángjai már Erdély határait perzselték. Alig fél esztendő alatt az ország háromnegyed részében Rákóczi zászlaját lengette a szél. Jellemzően beszél erről egy gróf Pálffy János császári hadvezérhez írott levél, amely a kuruc sereg növekedésének veszélyére figyelmeztet: „a generalisnak pedig sokfelől hozának leveleket, hogy mind Fogaras körül szaporodnának a kurucok, mind Csíkba sokan kijöttek volna Moldovából és mindenütt csak szaporodni kezdettenek derekasan, melyről azt mondá a generalis, hogy orvosolja őket most csak hamar”. [97.] A császári csapatok visszaélései és kegyetlenkedései miatt a kuruc sereg elkeseredett dühvel ment előre. Ennek ellenére 1704. június 13-án az osztrák seregek Koronczónál (Sopron vm.) csellel mégis megverték Forgách Simon kuruc csapatát. 1704. július 6-án a gyulafehérvári országgyűlésen Rákóczit Erdély fejedelmének kiáltják ki. Az ünnepélyes beiktatásra 1707. április 5-én került sor az erdélyi rendek Marosvásárhelyre összehívott országgyűlésén, a Dinnyeföld nevű réten. [107., 64. l.]

A fejedelem Erdélybe küldte bizalmas tanácsosát, Radvánszky Jánost a katonai ügyek rendezésére, aki 1704. augusztus és szeptember havában tartott szemlét Rákóczi erdélyi csapatainál és összeíratta a felkelő alakulatokat, amelyek már javában portyáztak Erdély különböző területein. Wesselényi István *Sanyarú világ* című könyvében így emlékezik a portyázásokról: „Hétfőn megindulánk Remeteszegről és jövénk ebédre Csávásra és megszállánk egy nemesember pusztis házához, aki másként jó magabíró embernek látszott, de elmenvén a kurucokkal, a felesége is ezért előttünk elfuta (...) az elmúlt pénteken hét zászlóalj kuruc Sármáson, Frátán és több ott körül levő falukon felvervén a kurucok búzáit cséplő németeket, benne kiket elfogtanak, kiket levágtanak. (...) Ma jövének hozzám levelek a Kolozs vármegyei tisztekről, és az magam kevés oeconomiamról (gazdálkodás) a tisztek írnak, hogy nagy bajban és félelemben vadnak a kurucok miatt, mert az erdőkön széllyel lappanganak, utánok úgy leselkednek, és csak nem is tudják, miképpen oltalmazhassák magokat tőlük. Két nemesembereket most is elvittének Pókából, és kiket egingbe[n] (egy ingbe[n]) szalasztottanak, feleségeket pedig mezítelen hagyták.” [97.]

A kuruc hadseregben a legkisebb harcászati egység a tizedalja, vezetője a káplár volt. Ezután következett a gyalogságnál a sereg, mely megfelelt a századnak, s amit kompánia elnevezésben is használták. A lovasságnál a századnak megfelelő egységet a zászló képviselte, mely után a bataljon, majd a regiment, vagyis az „ezer” (ezred) következett, ezerskapitánynak, oberstereknek, kollonélusoknak nevezett parancsnokokkal.

Egy gyalogsági század felépítése a következő volt: 1 kapitány, 1 hadnagy, 1 zászlós, 1 strázsamester, 1 furir (seregdiák vagy számvevőtiszt), 1 sebész, 6 tizedes, 12 vice (al)tizedes, 4 dobos, 2 ács és 150 közkatona. Két zászlóaljból álló ezrednek volt még egy

száz fős gránátos százada. Csupán az érdekesség kedvéért említjük a legmagasabb katonai parancsnok, generalissimus (gróf Bercsényi Miklós) fizetését: ez 1200 forint volt, továbbá 150 személyre és 300 lóra való tartásdíj. Egy gyalogsági ezredesnek 160 forint készpénz, 7 ember és 7 lóra való tartásdíj volt a fizetése. [32., 40. l.]

Említettük már, hogy 1704 őszén Rákóczi Erdélybe küldte Radvánszky János nevű bizalmasát csapatai számbavételére. A Radvánszky által készített lajstrom szerint a Torda vármegyéből besorozott kuruc katonák létszáma 238 fő volt, akik közül a szemle alkalmával 48-an hiányoztak. [109., 272. l.]

A nemzeti vitézlő Haroczki Venczel uram keze alatt lévő hadak között az Első seregben (század) szolgált Szabó Mihály pókai illetőségű, puska, kard és lándzsa felszereléssel és Nagy János pókai, puska, kard, lándzsa és kopja felszereléssel. E sereg főhadnagya: Rác Péter kerellei (kerelői) vice; Hatházi András kolozsvári, zászlótartója: Rác István ugyancsak kerellei, strázsamester: Bükfalvi Zsigmond volt. A Harmadik seregben szolgált Koncz János pókai illetőségű (hiányzott a szemle alkalmával), akinek felszerelése kard volt, és Molnár István pókai illetőségű (ugyancsak a Harmadik seregben), felszerelése puska és kard volt. E seregben főhadnagy volt: Barcsi Dániel szentiványi illetőségű, vice: Szabó Mihály ugyancsak szentiványi, zászlótartó: Fekete Ferencz körtvélyfalvi, strázsamester: Bányai György marosvásárhelyi illetőségű katona.

Tekintetes nemzeti Pongrácz György uram ezere (ezred) 1704. szeptember 12-én Szamosfalván állomásozott. A Negyedik seregben volt nyilvántartva Pókai Gergely Pókából, puska, kard és kopja felszereléssel. E sereg (század) főhadnagya Szalacsi Péter dési, vice Mikola Mihály csekefalvi, zászlótartó, Olajos János udvarfalvi és strázsamester Szabó Ferencz füzesi illetőségű volt.

Az európai események sorában jelentős dátum volt 1703. augusztus 23., az a nap, amikor az osztrák császári csapatok megverték a bajor és francia hadakat Höchstädtnél. Ennek következtében XIV. Lajos is kénytelen volt megszorítani a Rákóczinak nyújtott pénzsegélyt, mégis, 1705 tavaszán még jól állott a szabadságharc ügye s Rákóczi hadserege 100 000 fő körül mozgott.

Az 1705 szeptemberében Szécsényben összehívott országgyűlésen a rendek Rákóczinak a „vezérlő fejedelem” címet adományozták. Ezen a gyűlésen rendezték a vallásszabadság ügyét is, az osztrákokkal való béketárgyalás lefolytatásával pedig a fejedelmet és a melléje rendelt Udvari Tanácsot (Consilium Aulicum) bízták meg. [107., 63. l.]

Ezzel egy időben a császári csapatok támadást indítottak Erdély ellen, és 1707. november 11-én Zsibónál a kuruc csapatok súlyos vereséget szenvedtek Károlyi Sándor hibájából. Rákóczi hadainak ki kellett vonulniuk Erdélyből, ám a Dunántúlon Vak Bottyán kuruc serege győzelmet aratott a császári csapatok fölött. Mindeközben a békekötés körüli alkudozások is megindultak Nagyszombatban, ezek azonban nem vezettek sikerre. Rákóczi kitarított Erdély függetlensége mellett, ezzel szemben a Habsburg-ház célja változatlanul Erdély birtoklása volt. Az 1707 júniusában megtartott országgyűlésen, Ónodon XIV. Lajos francia király sürgetésére Rákócziék kimondták a Habsburg-ház trónfosztását, s ezzel a bécsi udvarral való kibékülés útja lezárult.

1708 augusztusában a kuruc sereg nagy vereséget szenvedett Trencsénél, aminek a hadsereggyakorlat bomlasztó hatása hamarosan megmutatkozott. Kezdek elszökösni a katonák, Ocskay pedig, dandárjával együtt, átpártolt a császáriakhoz. A pestis is megjelent a táborban, százával ragadva el a rosszul ételmezett és ruházott kuruc vitézeket. Rákóczi és

Bercsényi azonban újra összeszedték a bomladozó sereget, és még egyszer, 1710. január 22-én csatába bocsátkoztak az ellenféllel Romhány és Vadkert között. Bár a csata döntetlenül végződött, Rákóczinak vissza kellett vonulnia a Tiszához. Ezek után Kassán és Munkácsen kívül alig maradt vár a birtokában. Miután már nem bízhatott a francia király megígért segítségében, és nem sikerült Nagy Péter orosz cárt sem szövetségesül megnyernie, veszve látván ügyét, 1711. február 22-én elhagyta hazáját. A megmaradt kuruc sereg, mintegy 12 000 ember, Károlyi Sándor vezetésével 1711. május 1-én a császári biztossal, Pálffy János gróffal való békés alkudozás érdekében, a Szatmár megyei nagymajtényi síkon letette a fegyvert. Ezek után Rákóczi előbb Angliában, majd pedig Franciaországban próbált támogatást keresni Magyarország érdekében, sikertelenül. A bújdosó fejedelem útja ezután Lengyelországba, majd ismét Franciaországba vezetett, ahol egy darabig egy kolostor lakója volt. 1717. szeptember 15-én elindult hajón Törökországba, ahol ugyan fejedelmi pompával fogadták, arról azonban hallani sem akartak, hogy keresztény sereget szervezzen és vezessen a Törökország és III. Károly osztrák császár között kitört háborúban, melyet végül az osztrákok nyertek meg. Ezzel végleg megsemmisültek Rákóczinak Magyarország felszabadításához fűzött reményei. A török Porta nem adta ki az osztrák hatóságoknak a kuruc szabadságharc bujdosó vezetőit. Mivel Franciaország az Ausztriával való jó viszony érdekében most már nem látta hasznát a Rákóczival való szövetségnek és a fejedelem Franciaországba való érkezésének, Rákóczi kénytelen volt Törökországban maradni. A bújdosókat előbb Konstantinápolyba, majd Rodostóba telepítették, ahol Rákóczi egyhangú, majdnem kolostori életet élt, ritkán szórakozott vadászattal. 1735-ben hosszabb betegeskedés után állapota válságosra fordult és ez év április 8-án, nagypénteken meghalt. Holttestét a konstantinápolyi lazarista templomban, anyja, Zrínyi Ilona mellé való eltemetése után később a nemzet 1906-ban bujdosótársaival együtt hazahozatta és Thököly kivételével ünnepélyes gyászszertartással a kassai székesegyházban helyezte örök nyugalomra.

A Rákóczi-féle szabadságharcnak sikertelensége ellenére is nagy erkölcsi hatása volt, mert megmutatta a nemzet erejét és szabadságvágyát. A felkelést lekicsinyelni semmiképpen nem lehetett, hiszen nyolc évig szinte a semmiből támadt hadsereggel védelmezte jogait egy jól felszerelt és harcban kipróbált haderővel szemben. A nép nem is feledte el soha Rákóczi emlékét, habár a felkelés után sivár és sötét, érdekhajhászó, megalkuvó és eseménytelen korszak következett Magyarországra, egészen a reformkorig és 1848-ig. Rákóczi személye körül hatalmas népi és kéziratos költészet is kivirágzott, amely a kuruc idők minden gyászát, vigaszt és örömét siratta el.

A kuruc időkben győzedelmeskedik az egységes nemzeti eszme, amely nem tett különbséget katolikus és protestáns, Magyarország és Erdély között, hiszen amikor Thököly korában az első kuruc mozgalom megkezdődött, az üldözött magyarok Erdélybe menekültek. Akkor így szólt az egyik kuruc nóta: „Most jöttem Erdélyből, Erdély országából, /Lovastól, nyergestől, egy nyergelt szolgástól, /Szolgámnak neve: Hányd el, vesd el Gyurka, /Magamnak a neve: bujdosó katona.” [32., 121. l.]

A kuruc világnak tulajdonképpen indulója nem volt, az ún. Rákóczi-induló csak 1809-ben keletkezett. De a hadi évszak kezdetén, május 1-én Rákóczi muzsikusai rendszeren beköszöntőt fújtak trombitán, a török sípon (tárogató), az az évbeni szerencsés hadakozás reményében. Volt tüzes, forró táncuk is, mint hogy „Nosza rajta jó katonák; /gyerünk az Alföldre, /Megtöretik kezünk által /Az labanc ereje, /Szabad nekünk jó katonák, /Duna-Tisza közi, /mert nincs ottan Labancságnak, /Sehül semmi közi.” [32., 124. l.]

És hogy Rákóczi szabadságharca nem volt elvont jellegű nemzeti mozgalom, bizonyítja azt a kuruc seregekben szolgáló rutén, szepességi és szatmári német, erdélyi román, felvidé-

ki szlovák jobbágyok, zsellérek és kispapok tömeges jelenléte. A soraikból származó kurucoknak is meg voltak a maguk nyelvén megszólaló népdalaik és táncnótáik. Együtt küzdtek a magyarokkal, hát együtt is vigadóztak velük.

3. Jobbágyvilág, zsellérvilág, a nemesek

A magyar honfoglalástól kezdődően évszázadokon át, egészen 1848-ig a jobbágyság intézménye volt Magyarországon a gazdasági és társadalmi élet meghatározója. Ismert tény, hogy a jóformán csak a harcban élő honfoglalók az itt talált népek személyi szabadságát és birtokaikat bizonyos szolgáltatások ellenében meghagyták.

Szent István alkotmánya a nem nemes szabad polgárokat oly módon szervezte, hogy gazdasági és katonai szolgáltatások fejében a vár tulajdonát képező földekből birtokokat kaptak, a tulajdonjog teljessége nélkül. Így alakultak ki a következő jellemző társadalmi csoportok [45., 2. l.]: 1) A várjobbágyok (jobbationes castrii), akik hadszolgálatokat teljesítettek és idővel várkatonák lettek. 2) A várnépek (castrenses), akik a várat vezető hatóságok részére gazdasági szolgáltatásokat végeztek. 3) Az udvarnokok (udvornici). Ebbe a csoportba tartoztak a szabad földművelők is, akik a királyi, főpapi és főúri uradalmakon éltek és dolgoztak. 4) A telepések (hospites). E csoportba tartoztak a különböző nemzetiségű (olasz, német, szláv) népek elemei, de azok a magyar földműves, iparos és kereskedő polgárok is, akik a vár körül telepedtek meg.

A jobbágyság végleges formát az Anjou-házi királyok (Károly Róbert, Nagy Lajos) idejében kapott, amikor élesen elkülönült az ország lakosságának katonáskodó és adózó rétege. Ebben a korban mindenki, aki más földjén gazdálkodott, a jobbágyok jegyzékébe került és jobbágyi szolgáltatásokat kellett hogy végezzen. A XIV. században a jobbágyság két rétegből állott: az egyik réteg szabad költözködési joggal bírt (homo liberare conditionis), amennyiben tartóztatásának eleget tett. A másik a röghöz kötött jobbágyok (glebae adstrictus) rétege volt, akiknek nem volt szabad költözködési joguk. A Dózsa-féle felkelés leverése után az 1514. évi XIV. számú törvénycikk végleg megszüntette a jobbágyok szabad költözködési jogát, és őket teljesen a földesurak hatalma alá rendelte. Az érvényes jogrend szerint a földtulajdon joga a nemeseket illette meg, akik a falun lakó jobbágycsaládoknak engedték át földjük használati jogát, s ezért tőlük különböző szolgáltatásokat kértek. Hogy a használt földterület nagysága alapján mit és miből mennyit kellett szolgáltatniuk, az rendszerint a szokástól, hagyománytól vagy éppen a szerződészerű megállapodástól függött. A jobbágy szolgáltatásai a következők voltak [45., 2. l.]: 1) Munkabeli szolgáltatások, robotok (corvata). Ezeket a jobbágy kezével, marhájával, lovával és szekereivel teljesítette a földesúr számára. 2) Adók, amelyek lehetek pénzbeliek (census, terragium) és terménybeliek (dézma = decima és nona), vagyis a termények egytized- vagy kilenced része. 3) Közvetett jobbágyi terhek voltak a földesúrnak fenntartott haszonvételek (italmérési, mészárszéki, téglalapítási, vámjog, halászati jog stb.). A szolgáltatásokat megállapító oklevelet urbáriumnak nevezték, a jobbágyi szolgáltatásokat pedig úrbérnek. A jobbágygazdaság nem árutermelő, hanem önellátó, családi jellegű intézmény volt. Nem a piac igényeihez igazodott, hanem a jobbágycsalád fogyasztásához, házfenntartásának szükségleteihez. Amíg a jobbágygazda meg tudta művelni családjával a földet és a földesúrral szembeni kötelezettségeinek eleget tudott tenni, a szokásjog alapján birtokolhatta, családi örökségképpen utódaira is hagyományozhatta az úrbéri vagy jobbágyföldet.

Vagyoni helyzetük alapján voltak: a) telkes jobbágyok, b) házas és c) házatlan zsellérek. A zsellérfalu a társadalmi viszonyok jellege szerint a jobbágyfalu egyik változataként fogható fel. A különbség az volt, hogy míg a jobbágycsaládot a telek birtoklásának folyamatosságában a szokásjog mellett a feudális törvények is biztosították, a zsellércsaládnak a földhöz fűződő kapcsolatai általában lazábbak, időlegesek voltak, vagy nem is léteztek. Végeredményben a zsellér is jobbágy volt, az a jobbágy, akiknek egynolcad teleknél kisebb úrbéri birtoka volt. Ez a társadalmi réteg sokkal heterogénebb volt, mint a jobbágyság. Több alsó rétegből állt. A zsellér megnevezés az oklevelekben és a leírásokban a XIV–XV. században jelent meg s ebben az időben, valamint a következő évszázadokban a telkes jobbágytól szolgáltatásokra kötelezett földművelőt jelentett. Később két kategóriájuk jött létre [94., 34. l.]: a zsellér (inquilinus), valamint az alzellér (subinquillinus). Ezek a magyar társadalomtörténeti leírásokban mint „házas”, illetve „házatlan” zsellérek szerepelnek. Ez a megkülönböztetés azt jelentette, hogy a zsellércsaládok egy része belső telekkel bírt, esetleg külsőséggel is, amelyen inkább egy rozoga viskó, mint ház állott, és bizonyos gazdasági épületek. A házatlan zsellérek többsége más családok telkén húzódott meg.

Úrbéri telken azt az egy jobbágy birtokában levő földterületet értették, amelyet a föld termékesítése előtt az úrbéri táblákba, mint úrbéri tartozások alá esőt beiktattak, vagy a tartozások szakadatlan szolgáltatásával ilyenek ismertek el. Az úrbéri telek állott belsőségből (házhely, udvar, kert) és külsőségből (szántóföld, rét, legelő). Ezt nevezték az úrbér állományának. A belsőség rendszerint egy hold nagyságú volt, a külsőség mérete pedig vármegyénként és a földek osztályzata szerint 22–60 hold között váltakozott. Az egész úrbéri telket bíró jobbágy volt a telkes gazda. A törvény tilalma ellenére azonban voltak fél-, negyed- és nyolcadtelkes gazdák is.

Az igazságszolgáltatás tekintetében a jobbágyság a földesúr bíraskodásának volt alávetve, amit az ún. úriszéken gyakoroltak.

A jobbágyság felszabadítására az első lépést II. József császár tette meg 1785. augusztus 25-én kiadott rendeletében. Ebben mindenkit személyére nézve szabaddá nyilvánítottak és megadták a szabad költözködés, végrendelkezés és pályaválasztás jogát is. A rendelkezés tulajdonképpen csupán enyhített a jobbágyság személyi szabadságát korlátozó törvényeken.

Az 1840. évi VII. törvénycikk lehetővé tette a jobbágyterhek szerződészerű megváltását. 1848. május 29-én – a forradalmi események hatása alatt – a Kolozsváron összeült erdélyi országgyűlés elhatározta, hogy ezen év június 18-ával megszűntnek tekintik Magyarországon a jobbágyrendszert. Az ez évi törvényhozás kimondta a közös teherviselést, megszüntette az úrbért, dézsmát, robotot és az úriszéket. E törvény értelmében minden addigi, társadalmi függőségben szenvedő személy elnyerte személyi szabadságát és a törvény előtti egyenlőséget.

A jobbágyság és zsellérség – mint az adott korra jellemző társadalmi és gazdasági intézmény – természetesen Pókában is létezett. Csánky Dezső Pókával kapcsolatban megemlíti, hogy 1506-ban itt jobbágyként szerepelt Demjén Albert és Felei Albert. [41.] 1724-ben Pókában 20 jobbágy, 3 zsellér, 4 nemes és 13 egyéb családot írtak össze az adóköteles népesség számbavétele érdekében. A nemeseket 4 csoportba osztották: 1) egytelkesek, 2) telek nélküli nemesek, 3) nemesi özvegyek és 4) egy jobbággal bíró nemesek. Már ezek az összeírások is megemlíti, hogy a pálinkafőzés Torda vármegye területén nagyon elterjedt. Az összeírás alapján Pókában is „l pálinka üst” volt, [27.] „Serház”, csapómalom és olajütő nem létezett.

Az 1750. évi összeírás 6 család egytelkes nemesről és 27 jobbágycsaládról tesz említést. Ez utóbbiak 21 telken, 22 házban laktak. Jobbágyözvegy 1 családban fordult elő. A 12 zsellércsalád 10 és egynegyed telken 12 házban lakott, míg zsellérözvegy egy telken, egy házban. Az 5 család földnélküli zsellér 3 és fél telken 5 házban lakott. 10 kóborlót (vagi) is feljegyeztek, akik közül az 5 kóborló cigány családnak nem volt vagyona. Az összeírás név szerint a következő kisbirtokos családokat említi meg: Biró Zsigmond, Budai István, Gámán György, Jánosi Gergely, Nagy Sándor, Nagy József, Náményi Zsuzsánna (Székely Zsigmondné), Pókai Zsuzsánna, Sárosi Éva, Sárosi Mária, Szegedi Anna, Suszter István, Veér Gáspár (neje Sárosi Éva), Vesenyi Sámuel, Zsolnai (Solnai) József. A 1785–86-ból származó úrbéri összeírás alapján, Pókával kapcsolatban olvasható feljegyzés: „A Tt. Egyed Sándor úram két jobbágyi hetenkint gyalogszerben három napot szolgáltanak, egyebet semmit sem adtanak.” [4.] Továbbá: „A mtgs Biró Zsigmond úr itten levő zsellérei hetenként szolgáltanak mind ökörrrel, mind tenyérrel két-két napot; ez jelenlevő esztendőben pedig 4 Holnapban hetenként egy-egy napot, 8 hónapba pedig két-két napot szolgáltanak. Ezen szolgálton felül, esztendőben egyszer adtanak 2 véka zabot, egy tyúkot és 10 tojást karácsonba.” [4.]

Ugyancsak a fent említett időben végrehajtott összeírás alapján a következő nevek szerepelnek, mint kisbirtokos nemesek: homoródszentmártoni Biró Zsigmond, domáldi Felszegei László, beresztelki Budai Mihály, köröstarcsai Vér Gáspár, udvarhelyi Udvarhelyi Benjámín, káposztásszentmiklósi Nagy András, sárospataki Pataki Mihály, felsőkápolnai Kakutsi József, toldalagi Nyárádi Julianna, zalányi Zalányi Gábor, sepsiszentgyörgyi Martzi Sámuel, kissárosi Solnai József, székelyvásárhelyi Egyed Sándor, toldalagi Nyárádi Imre, Sámuel és Benjámín, Belényesi Sámuel, nagyajtai Cserei József, mezőmadarasi Szekeres Ferenc, Vesenyi V. Sámuel, szinai Bagathai István, Harsányi H. János, Kadátsi József, sárosi Sárosi László, Zalányi János, toldalagi Nyárádi Mihály, Gombos István, Szász Lőrincz, pókai Sárosi József és udvarhelyi Udvarhelyi Ádám. [4.] Ugyanekkor, mint a falu vénei vannak megnevezve: Csegedi István, Kelemen János, Kelemen József, Kotsis József, Molduván András, Molduván Simon, Szengyel György és Toth Ferenc.

Az 1819–20-ban elvégzett Cziráki-féle összeírás (Conscriptio Czirakiana) alkalmával Pókában a következő kisbirtokos nemesek vannak feljegyezve, mint akiknek voltak jobbágyaik, illetve zsellérek. Vannak nevek, amelyek az előbbi összeírások alkalmával is szerepeltek. Valószínű, hogy ezek későbbi utódairól van szó, 35 év távlatában: Biró István 1 zsellér, Budai Sámuel 1 jobbágy, Kakutsi József 3 jobbágy, Makkai Sámuel 1 zsellér, Madarasi József özvegye 2 jobbágy, Miriszlai Sándor 1 jobbágy, Nagy Sándor 1 zsellér, Nyárádi Elek 2 jobbágy, Nyárádi Imre 1 zsellér, Péter Dániel 3 jobbágy, Szász Anna 2 jobbágy, Szász Péter 1 jobbágy, Toldalagi Barbara, Köpetzi Nagy Sándorné (sz.m.) 1 jobbágy, Tolvaj Zsigmond 2 jobbágy, Weér Anna 1 jobbágy, Weér Eszter 1 jobbágy. [4a., 89, 405. l.] (Az adatokat dr. Szabó Miklós történész szolgáltatta.)

A felsorolt kisbirtokos nemesek tulajdonában levő szántóföld, amelyet számukra jobbágyaik, illetve zsellérek megműveltek, 3 és 25 hold földterület között váltakozott. A legtöbb földön (kb. 25 hold) Kakutsi József jobbágyai dolgoztak, míg a legkevesebben (3,5 hold) Szász Péter egyetlen jobbágya.

A jobbágyok földesuraiknak nyújtott szolgáltatásairól ad felvilágosítást az ugyancsak ebben az időben megejtett feljegyzés, amely szerint egy pókai polgár Tolvaj Zsigmondhoz akart szegődni a következő feltételekkel: „Tolvaj Zsigmond egy embere szolgának akar Tenyérrel, akár ökörrrel hogy hetenként két napszámot, egy tyúkot, Tíz tojást, fonnak három fontot, szőnek tíz sing vásznat.” [4a.]

Az 1831. évi összeírás alapján Pókában a jobbágycsaládok száma ez idő tájt már elérte a 44-et, a zselléreké pedig a 42-t. Ekkor azonban már feljegyeztek 20 „szabadparaszt” és 12 „újparaszt” családot is. Amint látjuk, az ebben az időben körülbelül 650 lakost számláló pókai településen aránylag sok volt a birtokos kisnemes.

Pálmay József 1904-ben kiadott *Marostorda vármegye nemes családjai* című könyvében a következő pókai nemes családokról tesz említést [34.]: Egyed, Jakab, Pókai, Sárosi és Tolvaly. Az említettek mellett természetesen még voltak más nemes családok is a faluban, melyeknek tagjai az utóbbi évszázadokban szerepet játszottak a település életében. A következőkben említést teszünk ezen családokról is, de előbb a Pálmay által felsorolt családokból írjuk le mindazokat az ismertebb személyeket, akik kiemelkedő szerepet játszottak.

– Az **Egyed** (székelyvásárhelyi) család. Pálmay szerint ősi erdélyi nemes família, melynek két ága volt: az egyik Agyagfalváról származott, a másik pókai eredetű. Ez utóbbi ágból való volt az az Egyed János, aki a pókai régi templom 1706. évi újjáépítésében anyagiilag segédkezett. Későbbi sarj egy másik Egyed János, aki 1789-ben, 28 éves korában Sárosi Juliánnát vette feleségül, és aki a társadalmi életben a szolgabíróságig vitte. Egyed Anna 1820 körül a Gyalai Korpos Farkas, Egyed Juliánna pedig 1832 körül a Gyalai Korpos József földbirtokos és szolgabíró felesége volt.

Egyed Sámuel földbirtokos 1869-ben, 73 éves korában halt meg. Sírköve még ma is látható a Pókába betérő megyei út bal oldalán fekvő kis temetőben. Egyed Petronella Nagy András (Nagy Kálmán apja) földbirtokos felesége volt. Egyed Kálmán az 1871. szeptember 5-i feljegyzés szerint [7.] törvényszéki ülnök volt, és az Egyed családnak második sarja, aki a járásbíróságig vitte. Szászsebesen halt meg. Egyed Lajos földbirtokos, neje Ménasági Krisztina. Meghalt 1873-ban, 47 éves korában. Egyed Berta (1869–1929) Tavasz Károly marossárpataki körjegyző felesége volt. Gyermekük voltak Tavasz Sándor (1888–1851) református teológiai tanár, püspökhelyettes és neves erdélyi vallásfilozófus, valamint Tavasz József (1889–1969), a jogtudomány doktora, aki élete végéig Pókában gazdálkodott a családi birtokon.

Egyed Lajos fia volt, egyben a család utolsó sarjadéka a faluban Egyed János, akit mindenki „szemlész” néven ismert, és aki férfiutód nélkül 1943-ban, 84 éves korában halt meg.

– A **Jakab** (szentgericei) családot a háromszéki Árkosról származtatják a Maros megyei Szentgericére (Szentgerlicére) ahol Jakab Simon 1649-ben II. Rákóczi Györgytől a haza iránti szolgálataiért András, Mihály, György és István fiaival együtt családi címert és nemeslevelet kapott. A pókai ág és későbbi leszármazottai közül Jakab Simon neve szerepel 1649-ben, akinek fia volt György, ennek fia Miklós, fia Zsigmond, fia György nevet viselt, és ennek fiúszülőtte, Jakab Farkas volt az, aki Pókába jött. Zolnai Ágnes nevű feleségétől Imre nevű fia született, aki Tordán volt főbíró. Utóbbinak Ilencfalvi Szász Anna nevű feleségétől született gyerekei közül: Imre (sz.1789), a szolgabíróságig vitte, János (1801–1863) Torda város aljegyzője, József (sz.1803), járási hivatalnok, András (sz.1809) tordai városi bírósági és Simon (1811–1870), ügyvéd volt.

J. József gyermekei: Anna, Klára, Karolina és Eszter.

J. András (1805–1846) gyermekei: Lajos, Lujza és Amália. Egy későbbi családi sarj, akit ugyancsak

J. Andrásnak hívtak (1868–1929), mint helybeli földbirtokos utód nélkül halt meg.

J. Simon (1811–1870) gyermeke volt J. Rudolf (1855–1925) pókai földbirtokos és marosvásárhelyi királyi táblabíró. Alsócsernátoni Domokos Ilona nevű feleségétől született gyermekei: Klára, Zoltán (sz. 1888), mint a császári és királyi 8. huszárezred főhadnagya harcolta végig az első világháborút Signum Laudis kitüntetéssel, és aki ezredesként vonult

nyugalomba; J. Béla (sz. 1889) jogi doktorátust szerzett, és mint tüzér főhadnagy vett részt az első világháborúban. Ennek gyermekei voltak a család utolsó sarjai a faluban: Adrienne és Zsigmond (sz.1927). 1945 után a család tagjai (Ády és Zsiga) Venezuelában telepedtek le, ahol mint eredményes üzletemberek új hazára találtak. A Jakab Béla által az 1930-as évek elején épített Jakab-féle „palota” gazdátlanul elhanyagolt, romladozó állapotban, napjainkban is áll, hasonlóképpen az elhanyagolt temetkezési hely J. Rudolf és fia, J. Béla sír- emlékével a volt családi belsőség egyik sarkában.

– A **Pókai** (pókai és káposztásszentmiklósi) család ősi székely családként van számon tartva és a település névadójának is tekintjük (lásd *A település nevének eredete, birtokosai és közigazgatása* című fejezetet). E földbirtokos nemes család több évszázadon át jelentős szerepet játszott Póka gazdasági és társadalmi életében. A feljegyzések az évszázadok folyamán a következő fontosabb családtagokat említik meg: 1377 októberében Pókai Ellős Jánost [37., I. 335. 1.], 1439 januárjában Pókai Pétert és Andrást, mint királyi udvari embereket [37., I. 617. 1.], 1451 májusában Pókai Lászlót [103., I. 436. 1.], 1465 augusztusában Pókai Mihályt [37., II. 70. 1.], 1550 februárjában Pókai Jakabot, aki János Zsigmond fejedelem tanácsosa volt [103., II. 701. 1.], 1555 szeptemberében Pókai Ferencet és Boldizsárt. [103., II. 819. 1.] Az előbbi vajdai bizalmi ember volt.

Szomorú sorsra jutott a Pókai család két fiútestvére, János és Péter. A testvérek 1575-ben Bekes Gáspár katonái voltak az emlékezetes kerelőszentpáli csatában, Báthory István seregével szemben. Miután Bekes – a bécsi udvar híve – csatát vesztett, seregének egy része a szentpáli kastélyba szorult. Amikor Báthory a kastélyt bevette, számos főúr került fogságába Bekes Gáspár hívei közül, köztük a Pókai testvérek is. A győztes Báthory 1575. július 25-én Kolozsvárott országgyűlést hívott egybe, ahol bejelentette Bekes bukását és hívei egy részének kézre kerülését. Miután idegen érdekekben végzett bujtogatókat és a török véduralom megbuktatóit látta az elfogott főurakban, közülük többeket fő- és vagyonvesztéssel büntetett. A halálos ítéleteket 1575. augusztus 8. reggelén a Kolozsváron felállított vérpadon hajtották végre, lefejezéssel. A két Pókai testvér anyja a fejedelem lábai elé borult kegyelemért. Az egyik testvérnek Báthory megkegyelmezett, de hogy melyikük kerüljön a vérpadra, azt anyjukra bízta. A fennmaradt szájhagyomány és a feljegyzések szerint amíg a rokonság tanácskozott, előbb a nagyobbik testvér, János lépett önként a vérpadra. A lefejezett tetemet délután 3 óráig a téren hagyták, majd a közeli mészárszék mögé temették. [14.] Ilyen szomorúan végződött Bekes Gáspár osztrák baráti érzelmeinek játéka, és a seregében résztvevő Pókai János sorsa.

Gyulai Pál (1826–1909), a magyar irodalom kiváló kritikusa és költője, aki 1848 és 1853 között Gernyeszegen gróf Teleki Domokos titkára és gyermekeinek nevelője volt, 1851-ben *Pókainé* című balladájában így örökítette meg a történetet.

Pókainé

*Emelkedik a nap már a hegyek fölé...
Kelj föl párnáidról, özvegy Pókainé!
Tárogató harsan, tenger nép az utcán:
Szent-páli csatából jó Báthori István.*

*Fölkel és kitekint, semmit nem hall, nem lát,
Csak csörgő láncok közt két szerelmes fiát,
És csak annyit mondhat, több ereje nincsen:
„Báthori, Báthori, verjen meg az Isten!”*

*A két fi hallgat, az ablakra föl néz:
Büszke szabad homlok, sebzett arc, békös kéz,
Könny, sóhaj, fájdalom, mélyen eltemetve,
Hogy a sokaságnak ne telhessék kedve.*

*„Ti fiaim vagytok, anyátok vagyok én
– Kiált Pókainé föleszmélve büszkén –
Övé a győzelem, miénk a becsület,
Oh de hogy lássalak vérpadon titeket!”*

Jár-kel öntudatlan, fátyolt vet magára,
Fekete a fátyol, jól illik arcára,
Gyűrűt és nyakláncot, minden ékszer elhányt
Csak szemén szikrázott drága, nehéz gyémánt.

„Nagyságos fejedelem – és elcsuklott szava –
Elitelt fiáért könyörög az anya.
Én könyörgök, nézz rám, én, aki gyűlöllek;
Térdelek, mint szolgál, sírok, mint a gyermek.”

Trónján ül Báthori, Erdély fejedelme,
Szívében aluszik irgalmas kegyelme,
De haragja ébren, boszúja szomjú még,
Büszke homlokáról oda van a fönység.

„Ím ítelt közöttünk Isten síjtó karja,
A pártütő hadat sírhalom takarja;
Gyáván, nyomorultan fut Békessi Gáspár,
Fiaidra pallos, reád gyalázat vár.”

„Gyalázat én reám, Békessire átok,
Én szívből gyűlöllek, ő trónodra vágyott.
Fiaim a székely szabadságért küzdtek,
Vitéz fiaimnak, bocsáss, kegyelmezz meg!”

Nem felel Báthori, ingerülve kél fel,
Inti Pókainét s kimutat kezével,
Bitófák állanak sűrűn ott a téren,
Székelyek függenek rajtok harmincnégyen.

„Pártütés a székely híres szabadsága,
Elfeledte: székely támad, székely bánja!
Nem vagyok festett kép, nem leszek gyermekbáb,
Fejedelemmé tön Isten s Erdélyország.”

„Verjen meg hát Isten, támadjon Erdély fel!”
Kialt Pókainé, s többé nem sír, térdel,
Nagy fájdalom lelkén nagyobb elszánást szül,
Elfordul kevélyen és távozni készül.

„Megállj! szól Báthori s arca rettentő lesz.
Megáll és leborul: „Kegyelmezz, kegyelmezz!”
„Egyiknek kegyelem, a másik haljon meg,
Válaszd ki amelyik kedvesebb szívednek.”

Kegyetlen kegyelem, fájóbb öröm bűnál,
Báthori hős lehetsz, de atya nem voltál!
Szegény Pókainé, mint egy tébolyodott,
A börtönbe rohan s fiaira omlott.

„Hol vagy János, Péter? Hisz mindkettő él még...
Melyiket kedvesebb? – Oh irgalmas szent ég!
Melyiket szeressem? ... Szóljatok igazán!”
Fiai zokognak: „Anyám, édes anyám!”

Elnémult a börtön, csak sírás hallatott,
A bús atyafiak elhozták a papot;
Villog már a pallos, belépett a hóhér;
Porkolábtól rabot, anyától fiút kér.

Felsőhajt most Péter: „Én ifjabb vagyok,
Kedves bátyám, érted szívesen meghalok!”
Többet is mondana, de nem tud mondani,
Míntha még eszébe jutott vón valami.

És felel rá bátyja: „Oh neked mátkád van,
Neked élned kell még, hosszan, boldogságban,
Lásd én úgy maradtam, mint szedett szőlőág,
Az én mátkám meghalt: a székely szabadság.”

„Haljunk mind a ketten!” egymást átöleltik,
Anyjoknak kebelén nyugosznak fejeik,
Anyjok tébolyodva kiáltja szüintelen:
„Melyiket szeretem, melyiket szeretem!”

Elnémult a börtön, csak sírás hallatott,
Az anya, a fi, a pap, imádkozott,
Villog már a pallos, előbb lép a hóhér:
Porkolábtól rabot, anyától fiút kér.

„Nincs, nincs, nincs! Csak egy van, csak egy,
egyetlen „egy!”
Sikolt Pókainé és szíve megreped.
Péter átölelve tartja és nem látja,
Hogy suhan ki gyorsan a hóhérral bátyja.

„Hol van János bátyám, hol van? Mondjátok meg!”
A bús atyafiak könnyekkel felelnek.
Kialtás hangzik fel a vérpad lépcséjén:
„Temess anyám mellé s élj boldogul, öcsém!”

Lehetséges, hogy gernyeszegi tartózkodása alatt Gyulai Pál a kastély körül sétálva, mint legközelebbi zöldellő nagyobb hegyeket, a pókaiakat látva ihletődött a költemény megírására, miután a történetet a helybéli szájhagyomány nyomán már nyilvánvalóan ismerte.

Pókai István és Balázs 1591-ben vannak megemlítve, de a késői utódok közé tartoznak még Pókai Anna, Mikó Ferenc történész neje 1635 körül, és Pókai Miklós, 1643-ban. Ez utóbbi lehetett az a Pókai Miklós, aki a régi pókai templom második, 1666-ból származó latin nyelvű táblafeliratán szerepel. Pókai Gergely – amint előbb láttuk – részt vett II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadseregének hadjáratában. A későbbi utódok és elszármazottak közé

tartozhatnak még: Pókai János, aki Mezőbándon volt pap 1718–1768 között és Pókai Nagy Mihály, aki ugyancsak pap volt Fintaházán 1847–1867 között.

– A Sárosi (pókai) család a Sáros megyei (ma Szlovákia) Kissárosról telepedett Pókába. A család egyik őse, János a kissárosi előnevet a pókaival cserélte fel. A család Marosszéken Sárosi Jánossal kezdi meg szereplését, aki I. Rákóczi György fejedelem ítélőmestere. Mint ilyen udvari befolyásos ember, 1642. január 26-án Szentlászlón kúriát kapott. A szentlászlói templomnak egy díszes ülőpadot ajándékozott, amelyet a család címerével és a következő felirattal látott el: „Johannes Sárosi de Poka, sibi suisque gratis posteritatibus curavit fieri 1645”. [34.]

Sárosi Györgyöt 1662-ben Marosszék főkirálybírójává választották, míg ifj. S. György és Ferenc, mint insurgensek vannak feljegyezve. [15.] Az 1750. évi összeíráskor – mint előbb láttuk – S. Éva és Mária, mint a település nemesei vannak megemlítve, az 1785–86-i összeíráskor pedig S. László és József, mint pókai kisbirtokos nemesek szerepelnek.

– A Tolvaly (jobbágytelki) család tagjai közül legkorábban Tolvaly Benedek és András neve szerepel, akik mint jobbágytelki birtokosok esküdtek fel a király hűségére 1596-ban. Tolvaly András, Benedek és Pál 1614-ben a Bethlen Gábor-féle összeírásban mint primipiliusok (főemberek) szerepelnek. [34.]

A család egyik ágának táblázata:

Tolvaly Zsigmond (1781–1861) református pap volt Bölkényben (1806–1808), Gernyeszegen (1808–1819), Mezőcsáváson (1821–1839) és Udvarfalván (1839–1861). 1861-ben bekövetkezett halálakor Pókában temették el az itteni családi sírhelyen. Jakó Mária nevű feleségétől született gyermekei: Tolvaly Zsigmond ev. református pap és német nyelvtanár a székelyudvarhelyi Református Főtanodában (1873–1890). Tolvaly Sofia 18 éves korában halt meg és Pókában temették el 1844. március 9-én.

Tolvaly Benedek (1830–1868) mérnök, Székelybőben halt meg és Pókában temették el 1868. május 4-én. Neje Ááron Mária, férje halála után Szenkirályi Gáborné.

Tolvaly Ferenc (1821–1893), már pókai földbirtokos és szolgabíró (dulló). 1837-ben a marosvásárhelyi Református Kollégium tanulójaként még mint mezőcsávási lakos van bejegyezve, apja itteni szolgálata idején. Mint fentebb láttuk, Sofia nevű húgát 1844-ben már Pókában temették el. A család tehát a két esemény közötti években telepedhetett meg Pókában. Tolvaly Ferenc első neje Péterfi Rozália, második neje Cserei Erzsébet volt. Gyermekeik:

Tolvaly Mária (sz. 1856-ban), Tavasz József felfalusi lelkész felesége volt.

Tolvaly Sándor (1857–1890), szigorló orvos és tartalékos honvéd orvos.

Tolvaly Katalin (sz. 1867-ben), Dósa Sándor mezőmojosi földbirtokos és a Maros-Torda megyei Biztosítási Intézet vezérigazgatójának neje.

Tolvaly Benedek (1868–1912), jogi doktor, ügyvéd és nyugalmazott szolgabíró.

Tolvaly Erzsébet (sz. 1870-ben), Farkas Gyula szászrégeni földbirtokos neje.

Tolvaly Ferenc (1873–1942), pókai földbirtokos és helybeli körjegyző. Neje csíkszentmártoni Becze Mariska.

Tolvaly Margit (sz. 1875-ben), a csíkszeredai Nagy Gyula felesége.

Tolvaly Irma (sz. 1877-ben), Hofbauer Aurél marosvásárhelyi alpolgármester és városi tanácsos neje.

Tolvaly Ferenc gyermekei:

Tolvaly Sándor (1901–1981), neje Posoni Rozália. Gyermekeik Pókában születnek: Ferenc (1929), és Márta (1933).

Tolvaly Margit (1904–1979), férje Kovács Dénes szászrégeni mérnök. 1950 júniusában elvitték a Duna–Fekete-tenger csatornához, ahol két évet töltött kényszermunkatáborban. Fia Kovács Ferenc mérnök.

Tolvaly Erzsébet (1905–1933), férje Bod Sándor vajdaszentiványi földbirtokos.

Tolvaly Rozália (1909–1977), férje dr. Boga Darvas István marosvásárhelyi mérnök és ügyvéd.

Tolvaly Anna (1913–1995), férje Jeney József mezőcsávási földbirtokos és nyugalmazott szolgabíró (1949-ben elhurcolták Marosvásárhelyre, kényszerlakhelyre). Leszármazottjai Jeney József közigazdász és Jeney Ferenc orvos.

Pálmai József könyvében a fent felsorolt pókai nemes családokat nevezi meg. Most tekintsük át azokat a családokat is, amelyek a XVIII., XIX. és XX. században nemes családokként szerepelnek az anyakönyvi bejegyzések tanúsága szerint.

– A Gellért család. Hogy első tagjai mikor költöztek a faluba, nem tudni pontosan. Nevükkel az 1800-as évek elején találkozunk először:

Gellért Pál (1828–1891) földbirtokos, körjegyző és 1848-as honvéd. Neje Ménasági Mária volt. Gyermekük: Imre (sz.1858-ban), Emma (1860–1937), a toldalagi Zöld Lajos felesége, Róza (1851–1936), Csegedi Ferenc jegyzősegéd felesége, József (1862–1954) gazdatiszt, Klára (1871–1920), Teleki József református lelkész felesége.

Gellért Sára (1835–1858) 23 éves korában, szülésben halt meg.

Gellért Albert (1854–1920) földbirtokos, az új templom építésének egyik kezdeményezője.

Gellért Irma, Bud Tibor református kántortanító második felesége az 1910-es években. Amint láttuk, a család utolsó és utód nélkül maradt sarja Gellért József volt.

– A Köpetzi (toldalagi) család. Nagy Sándor pókai földbirtokos nemes. Neje (Mtgos) Toldalagi Barbara volt, aki férje halála után adta el földbirtokukat és belsőségüket Tolvaly Zsigmond akkori mezőcsávási papnak. A család két leszármazottja: László és Sándor 1820-ban a marosvásárhelyi Református Kollégium tanulója volt. [108.] Köpetzi Nagy Sándor napjainkban is álló koporsó alakú síremlékének (mely a település legrégebb, ma is létező síremléke, megtalálható a Tolvaly-kert temetővel határos részében) felirata a következő: „A boldog feltámadás jó reménysége alatt itt nyugszik egy jó férj, egy jó ember, barát, egy jó gazda. Köpetzi Nagy Sándor, ki született 1732-ben december 18-án, megholt 1812-ben januáris hónap 29-ik napján.”

– A Nagy (káposztásszentmiklósi) család. A feljegyzések szerint a család első pókai képviselője a XVIII. század második felében

Nagy Sámuel volt, akinek felesége, Pataki Juliánna 1805-ben halt meg 37 éves korában. Gyerekük volt:

N. András, akit 1789. augusztus 19-én kereszteltek meg. Az ő felesége volt Egyed Petronella. Gyermekük, N. András ifj. Györfi Mária nevű feleségétől született.

N. Kálmán (1856–1923) a későbbi földbirtokos, jogász és szolgabíró. Ez utóbbi gyermekei voltak:

N. Zoltán, ugyancsak jogász és járásbíró elnök Margittán és N. Ilma (1892–1943), dr. Köntzey Gerőné. Gyermekük voltak: K. Honoráta, K. Ilona és K. Ádám.

– A Nyárádi (toldalagi) család. A XVIII. és XIX. században a település társadalmi és gazdasági életében nagy szerepet játszó birtokos nemes család. A feljegyzésekben [5.] először 1789-ben találkozunk

Ny. Imre nevével (1754–1824), akinek felesége Simon Anna volt és több gyermekük: Imre, János és József kiskorukban haltak meg. Idős Ny. Imre világosbarna márvány sírköve,

aranyozott betűs feliratával századunk közepe tájáig még látható volt a család egykori belsőségének felső részében, a régi református temető betérő útjának baloldali lejtős oldalán.

Ny. Elek (1757–1841) földbirtokos és szolgabíró. Neje Egyed Anna volt.

Ny. Benjámín (1768–1804) földbirtokos nemes.

Ny. Izsák 1820 körül élt, neje Méltóságos Libera Baronissa Kemény Juliánna volt.

Ny. Juliánna 1789-ben nőül ment Egyed Sándor helybeli földbirtokoshoz.

A családból a XIX. század közepe táján még szerepet játszó személyek Mihály, Imre, Károly, Barbara, Florentina és Dániel voltak. Talán a család utolsó sarjaként tartják nyilván a faluban Ny. Mihály kisbirtokost, aki 1909-ben, 86 éves korában halt meg.

– A Szikszai család. Személyiségei közül az első, akinek a nevével találkozunk, Szikszai Zsigmond, aki 1746-ban egy szép és értékes selyemterítőt adományozott a régi templom számára. A család későbbi képviselői szerepelnek az egyház népmozgalmi nyilvántartásában is, 1789-ben. [5.] Ekkor van említve:

Sz. János, akinek 1790-ben József nevű fiát keresztelték. Ugyancsak ebben az évben van bejegyezve

Sz. Anna és Sámuel neve. Az 1820-as években egy feljegyzés a „Nemes és nemzeti Szikszai Elek Úr”-ról tesz említést, egy másik bejegyzés szerint „Tkts. Szikszai Imre Nemes Torda Vármegye Hitese, Assesora”. [13., 95. l.]

Sz. Dániel meghalt 1858-ban 34 éves korában, míg Zsuzsa 1861-ben 101 éves korában.

Sz. Sándor, aki Sz. Elek és Zudor Zsófiának volt a fia, 1882-ben 27 éves korában hunyt el. Anyjának síremléke, aki 1886-ban hunyt el, napjainkban is áll a régi temető felső szélén, amelyet Nina nevű leánya emelt.

Sz. Albert 1879-ben úgy van bejegyezve, mint „református asztalos”. [7.]

A Szikszai család belsőségét és birtokait vásárolta meg a XIX. század végén Tavaszgy Károly marossárpataki körjegyző és telepedett meg családjával Pókában.

A Szikszai család leszármazottainak egyik ága Németországba emigrált. Az 1970-es években itt élt a Sz. Ferencz Csaba, aki meglátogatta őseinek szülőfaluját, Pókát.

– A Szotyori család a fennmaradt feljegyzések szerint a XVIII. század végén és a XIX. század elején jelent meg a falu életében:

ifj. Sz. János neve 1800-ban fordul elő. 1807-ben említik a „Tkts Szotyori Miklós Úr” [5.] nevét, akinek felesége „Tkts Vér Eszter asszony volt”. 1837-ben van bejegyezve a „Nemes Szotyori József” [6.] neve és neje Gödri Zsuzsánna. Az ő gyermekük volt az 1850-ben született Zsuzsa, akit ifj. Szotyori Miklós (sz. 1824) és neje, Nagy Polixénia (1817–1875) kereszteltek. Nagy Polixénia adományozta azt a fehér és piros rózsákkal díszített zöld színű terítőt, amely a régi templom papi székének homlokzatát díszítette. A család leszármazottai ma is élnek a közeli városokban, de falunkban is, legidősebb tagja Szotyori Mihály.

– A Miriszlai és Kacsó családok. A pókai református egyház szórványtelepülésén, Pusztalmáson a XIX. és XX. században élt család. Nemesi oklevelüket Apafi Mihály erdélyi fejedelemtől kapták 1675. július 6-án. A latin nyelvű ajándékozó levél hüen tükrözi a korabeli politikai állapotokat és eszmei vezérfonalat [1.]: „Mi Apafi Mihály, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, a Magyarországi Részek ura, a Székelyek Főispánja stb. Emlékezetbe ajánljuk jelen sorainkkal jelezvén mindazoknak, akiket illet, hogy Mi, amidőn velünk született tulajdonságainkból és természetes hajlamunkból kifolyólag, bár Isten igéjének minden szolgája iránt jó indulattal vagyunk, mindazonáltal, akik jól vezetnek és dolgoznak, azokat az Apostollal együtt kettőzött tisztességre méltónak tartjuk és ezek közé számítjuk tiszteletes MIRISZLAI LUKÁCSOT is a geryeszegi református egyház lelkészét, aki a neki Isten által adott tehetsége és ajándéka szerint, hivatásában mindig hűségesebbnek és szorgal-

masnak tanúsította magát és életével példa gyanánt szolgált hallgatói részére, ugyan őt elmei megfontolás után megtisztelni, valamint különös kegyelmünkből és bőkezűségünkből kifolyólag kitüntetni akarván, őt a póri és közállapotból és helyzetből, amelyben született és eleddig élt, kegyelmesen kiemelni és Erdély-országunk és a hozzá csatolt Magyarországi Részek valóságos, született, kétségbe vonhatatlan és címeres nemesei közé számítani, soroztatni, meghívni és beíratni határoztuk, amiképpen jelen irat erejéből fogva őt azok közé számítjuk, sorozzuk, meghívjuk és beírjuk. (...) Kelt városunkban Gyulafehérvárt. Az Úrnak 1675. évében, Julius havának, 6-ik napján. Apafi Mihály s.k., Lugosi Ferenc, titkár s.k.”

Ez az adományozó levél a Miriszlai családot az erdélyi nemesek sorába emelte. Miriszlai Lukács akkor lelkész Gernyeszegen. Később a családból kiemelkedett Miriszlai Sándor, aki kisilyei, majd marosjárai lakos.

Egyik későbbi utóda id. vajai M. József, majd ennek fiai: M. József és M. Sándor. Utóbbi 1803-ban a marosvásárhelyi Református Kollégium beiratkozott tanulója.

Később a család Pusztaalmáson telepedett meg. Itt idős M. Sándornak Nyárádi Anna (pókai származású) feleségétől 1832-ben Lukács nevű fia született. Egy másik gyermeküknek, M. Sándornak Pál Ilona nevű feleségétől 1860-ban született fiúgyermek, aki ugyan csak a Sándor nevet viselte.

Idős M. József leánya M. Irma (1894–1980), aki selyei Kacsó Béla (1884–1928) pusztaalmási birtokos és gazdatiszt felesége volt, míg M. Anna Csécs József toldalagi birtokosnak a neje. M. Irma gyerekei voltak: dr. Kacsó Béla Boldizsár középiskolai tanár (1915–1990), K. Éva Borbála (sz. 1919), Bőjthe Dezsőné, K. Eleonóra (1928–1944), K. István (sz. 1929). M. József fia (1896–1979) a Sándor nevet kapta, Pusztaalmáson élt 1945-ig. A M. család utolsó tagja volt. Leánya, Irma (sz. 1931) Kolozsváron él.

A felsoroltakon kívül még a következő nemes családok vannak megemlítve a XVIII. és XIX. századi feljegyzésekben: Agyagási, Csécs, Ménasági, Náményi, Réz, Somodi, Sükösd, Solymos, Szekeres, Székely, Veér és Zudor családok. Úgy látszik, az előttük letűnt évszázadokban a település történetében szerepet játszó számos nemes család jelenléte valóban okot adott arra, hogy korukban Pókát „Kis Bécsnek” nevezzék. Amint láttuk, az említett családok soraiból a kis település nagyságát meghaladó számú szolgabíró adott a korabeli közigazgatásnak, úgymint Egyed Jánost, Egyed Kálmánt, Gyalai Korpos Józsefet, Jakab Imrét, Tolvaly Ferencet (1921–1893), Nyárádi Eleket, Tolvaly Benedeket és Nagy Kálmánt.

4. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc

Történelmünk legszebb tavasza 1848 márciusa. Amikor a magyar nemzet lelkében szunnyadó évszázados szabadságvágy a forradalom lángját lobbantotta fel. A győztes forradalom kezdetét kemény csaták, fényes győzelmek, későn felismert tévedések, elszalasztott lehetőségek jellemezték s végül egy elvesztett szabadságharcra ébredt a nemzet. A bukást súlyos megtorlás és önkényuralom követte.

Amikor az 1848–49-es szabadságharcot emlegetjük, a csatákban részt vett névtelen honvédek hősiességére, Széchenyire, Kossuthra, az erdélyi hadműveleteket vezető Bem tábornokra és a magyar költészet lehullott koronájára, Petőfi Sándorra gondolunk.

A történelemből ismert, hogy a XIX. század közepén a Nyugat-Európából elindult forradalmi eszmék áramlata Kelet felé haladva nem állott meg Magyarország határainál. A

gazdasági és társadalmi nyitás vágya egyre jobban megerősödött a Kárpát-medence népeinek életében, de a korabeli hatalom, a Habsburg-ház megpróbálta útját állni.

Magyarországon a kibontakozott reformmozgalom szellemi vezére Széchenyi István volt. Széchenyi legfőbb műveiben (*Hitel, Világ, Stadium*) programot adott az országnak, megmutatta, hogy most a társadalmi fejlődésnek új rendje kezdődik, hogy a múlt helyett a jövő az, amely az eseményeknek vezérfonalává válhat. Rámutatott arra, hogy az ország elmaradottságának felelőssége nem hárul kizárólag a bécsi kormányra, hanem abban szerepe van a hazai körülményeknek is, a maradi gondolkodásnak, nemtörődömségnek. Széchenyi eszméi és tettei által a nemzet elismert vezére lett, mivel alkalmasnak látszott arra, hogy a haladás híveit egy táborban egyesítse. Miután azonban a vezérséget következetesen mindig visszautasította, a továbbiakban egy új ember adott irányt a magyar politikai életnek. Ez az új ember Kossuth Lajos volt, aki 1840. május 5-én szabadult ki a bécsi udvar 3 éves fogságából. Kiszabadulása után kész programot adott a nemzetnek, kezébe vette a tömegek vezetését, helyes irányba terelte a népszenvédélyeket, a tömegekben szunnyadó és felhalmozott erőt a szabad Magyarország megteremtése irányába próbálta terelni. 1848. március 3-i híres beszédében független felelős nemzeti kormányt, magyar bank felállítását, a honvédelmi rendszer korszerűsítését és az ország alkotmányának képviseleti irányban való fejlesztését hirdette. E kívánalmakat a Bécsben székelő király elé kívánták terjeszteni. 1848. március 12-én Irinyi József vezetésével 12 pontos kérvényt fogalmaztak meg, amelynek legfőbb követelése a következők voltak:

- kívánjuk a sajtó szabadságát, cenzúra eltörlését;
- felelős minisztériumot Buda-Pesten;
- törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben;
- közös teherviselést;
- magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk;
- a politikai státusfogyók szabadon bocsátassanak;
- Unió Erdéllyel;
- Egyenlőség, szabadság, testvériség! [87., 89.]

Közben Pestre érkezett a hír, hogy március 13-án Bécsben kitört a forradalom. A hír hallatára az ifjúság Petőfi, Jókai és Vasvári vezetése alatt a Pilvax kávéházba vonult és ott elhatározták, hogy másnap, azaz március 15-én reggel az egész városban kihirdetik a 12 pont követeléseit. Petőfi azon éjjel alkalmi költeményt írt, a *Talpra magyart*, amelyet másnap a jogi egyetem udvarán elszavalt, Jókai pedig a 12 pontot olvasta fel. Ezek után a Landerer és Heckenast könyvnyomdához vonultak, miközben még nagyobb tömeg csatlakozott hozzájuk. A nyomdában kinyomtatták a 12 pontot és a *Talpra magyart*, a lapokat szétosztották az egybegyűlt közönségnek és beszédeket tartottak. Délután Budán börtönéből kiszabadították Táncsics Mihály politikai foglyot. Közben Bécsben a 13-án kitört forradalom elseperte Metternich kancellár elavult rendszerét. Az események hatására V. Ferdinánd király elfogadta a felelős magyar minisztériumra tett korábbi javaslatot, és ennek elnökévé gróf Batthyány Lajost nevezte ki. Ebben az ország történetében legelső minisztériumban (kormányban) Szemere Bertalan belügy-, Deák Ferenc igazságügy-, báró Eötvös József oktatásügy-, Kossuth Lajos pénzügy-, gróf Széchenyi István közlekedésügy-, Mészáros Lázár hadügy-, Klauzál Gábor ipar- és földművelésügy-, és herceg Eszterházy Pál külügy-miniszter lett.

Röviddel az elfogadott és szentesített törvények, a magyar alkotmány elfogadása és átadása, a magyar minisztérium kinevezése után azonban kiderült, hogy a bécsi udvar – miután magához tért a március 13-i és 15-i csapásokból – nyomban megkezdte az aknamunkát

Magyarország ellen. A nemzetiségi kérdés a birodalom területén most kapóra jött, és híven szolgálta az „oszd meg és uralkodj” politikát. Bécs hamarosan fellázította a magyarok ellen a nemzetiségeket abban a reményben, hogy majd kimerül a népek ereje az egymás elleni küzdelemben. Az udvar arra bujtogatta a történelmi Magyarország területén élő nemzetiségeket, hogy ne engedelmeskedjenek a kinevezett magyar kormánynak, ne tartsák tiszteletben annak rendeleteit. Az első, aki Pest-Budára akart vonulni zömében horvátokból álló hadseregével, Jellasics József horvát származású osztrák ezredes volt. Azzal a céllal indult seregével, hogy elfoglalja a fővárost és megdöntse a kinevezett magyar kormányt. Hadával Horvátországból kiindulva már Székesfehérvárig jutott. Ezek az események már 1848 szeptemberében zajlottak, amikor Batthyány miniszterelnök a bécsi udvar ingadozásai miatt lemondott. Szeptember 2-én a sebtében megszervezett magyar hadsereg Görgey és Perczel tábornokok vezetésével visszaverte a támadást, majd Jellasicsot bekerítették és futásra kényszerítették Pákozdnál. E támadás visszaverésénél az egyik csapat zászlótartója Petőfi Sándor apja volt. Ebből az alkalomból írta meg a költő a *Vén zászlótartó* című költeményét.

Batthyány távozása után megalakult az ún. Honvédelmi Bizottmány, kézbe véve a végrehajtó hatalmat. Vezetője Kossuth Lajos lett, aki látva a bécsi udvar fondorlatait, nyíltan kimondta a kialakult helyzetet jellemző nagy szót: „veszélyben a haza”. Kossuth szavainak hatása alatt a képviselőház 200 000 főnyi újoncból álló hadsereget és 42 000 000 pengőforintot szavazott meg a veszélybe került ország megmentésére. [87., 183. l.] 1848 végén V. Ferdinánd lemondott a trónról, akinek utóda a 18 éves Ferenc József lett. Az új császár – ravasz tanácsadóira hallgatva – nem ismerte el Magyarország függetlenségét és egységét, a déli vármegyéből szerb vajdaságot alakított. Erdélyben Puchner bárót bízták meg az ellenforradalom szervezésével és a katonai megszállás biztosításával, miután pedig megkezdődött a császári seregek felvonulása Magyarország ellen, Windischgrätz herceg csapatai elfoglalták Pest-Budát. A magyar vezetés Kossuthal az élen Debrecenbe költözött. 1849 telén tovább szerveződött a fiatal magyar forradalmi hadsereg, amely ez év tavaszán 10 hadtesttel kezdte meg a nevezetes tavaszi hadjáratot a lengyel Dembinszky, majd Görgey Artúr tábornokok fővezérsége alatt. A tavaszi hadjárat harci sikereihez olyan események fűződtek, mint Branyiszkó, Isaszeg, Komárom, Nagysalló, Szolnok, Tápióbicske, Vác és végül Budavár visszavétele. Az erdélyi hadsereg vezetését Kossuth a lengyel származású Bem József tábornokra bízta, aki korábban már kitüntette magát az oroszok elleni osztrolenkai harcokban. Bem 1848 decemberében vette át az erdélyi hadsereg fővezérletét és sikeres csaták eredményeként visszafoglalta az osztrákoktól Dést, Kolozsvárt, Medgyest, Nagyszebent, Feketehalmot. Három hónap alatt megtisztította Erdélyt az osztrák és orosz csapatoktól, kivéve Dévát és Gyulafehérvárt. De Bem erdélyi hadjáratához hozzátartozik az is, hogy Vizaknánál és Segesvárnál csatát veszített a túlerőben lévő ellenséggel szemben. Vizaknánál 1000 katona és 16 ágyú volt a veszteség az osztrák sereg elleni küzdelemben. E csatánál jelen volt Petőfi is, aki a csata lefolyásától ihletve írta *Négy nap dörgött az ágyú* című költeményét.

Póka környékét illetően Szászrégen 1848. október 14-én került a császári csapatok birtokába, amikor Urbán alezredes 8 század Naszód vidéki határőrrel, pár század könnyű lovassággal és két 3 fontos ágyúval szállta meg a várost. [13., 95. l.] Ugyancsak október folyamán az Agyagfalváról elindított székely tábor egyik hadoszlopa Dorschner ezredes és Beczmann alezredes vezetésével Régen irányába tartott, és október 31-én Sárpatak és Vajdaszentivány között megtámadták Urbán előcsapatait. A csatában egy honvédszászlóalj tűnt ki vitézségével, de 80 katonát és két hadnagyot veszítettek. Urbán az összetűzést

követően visszavonult Bölkeny irányába. [61.] Régen városának megszállása után Urbán csapatai nemcsak a várost, de a környező falvak lakosait is zaklatták, rabolták. Marossárpatakig is eljutottak, ahol dúlásaik közben – a késői utódok elmondása szerint – többek között bölcsőjével együtt a Marosba hajították Fülöp György néhány hetes újszülöttet. Bölcsőjét Várhegy környékén fogták ki. Fülöp később Pókában telepedett meg és itt folytatott kovácsmesterséget 1910-ben bekövetkezett haláláig. Sajnos, Szászrégen visszafoglalása után a magyar sereg vezetői szabad fosztogatást engedélyeztek a katonák számára, ami végül az egység és a fegyelem megbomlásához vezetett.

Póka környékét is érintették az események, tanúsítja egyrészt az, hogy Szemere Bertalan belügyminiszter 1848. augusztus 2/8370. sz. rendelete értelmében a Torda megyei Hadbizottmány tagjává nevezték ki a Görgényi járásban a pókai Jakab Simont, a Szentiványiba pedig ugyancsak a pókai Jakab Jánost. Másrészt a Póka környékén zajló események következtében 1849. április 17-én a faluban segélyeket gyűjtöttek a menekültek számára: 11 és fél véka búzát, 6 véka tengerit és 7 és fél forint készpénzt.

1848. november 5-én árulás folytán az ellenséges tábor megközelítette Marosvásárhelyt és 18 ágyúval ostromolni kezdte a várost. Marosvásárhelyt a túlerővel szemben a 12. honvédsázlóalj védte, amely nem bírta ellenállni s így rövid időre a császári csapatok kezére került a város. Az ellenforradalom serege szász és román nemzetörökből és lándzsásokból állott, akik fáklyák alatt vonultak be a városba és ott-tartózkodásuk alatt számos esetben garázdálkodásra vetemedtek. 1849 januárjának egyik éjjelén a városba érkezett egy 580 főből álló maroszéki előcsapat Tolnai Gábor őrnagy vezetésével. Hajnalban bevonultak a Vilmos-huszárok egységei, majd január 14-én megérkezett Bem tábornok is vezérkarával és tüzérségével. Hadserege zeneszóval vonult be a városba és a Nagypiacon, valamint az oda torkolló utcákban táborozott. Sok bámulója akadt a sorrendbe állított ágyúknak. Bem ekkor három napig tartózkodott a városban. Harmadízben ez év július 30-án volt még Marosvásárhelyen, amikor Petőfi Sándor is a kíséretéhez tartozott. Ekkor Bem a Vártér 25. számú házában, Petőfi és a vezérkar pedig a Nagypiacon ma is álló Görög-házban szállott meg.

Az 1849-es tavaszi hadjárat sikerei ellenlépésekre késztették a bécsi udvart. I. Ferenc József, a nemrég trónra lépett ifjú császár tanácsadóira hallgatva, I. Miklós orosz cárnál keresett segítséget. 1849 májusában, Varsóban személyesen is találkoztak és tárgyaltak a segítségadás kérdésében. Az osztrák császár arról győzte meg az oroszok cáriját, hogy a magyar szabadságharcban lengyel főtisztek (Bem, Dembiński) és szabadcsapatok vesznek részt, azzal a szándékkal, hogy Magyarország felszabadítása után a lengyelek magyar segítséggel lépjenek majd föl az oroszok ellen, hazájuk felszabadítása érdekében. Az egyezség értelmében az orosz cár 200 000 főnyi hadsereget indított Magyarország ellen, 584 ágyúval. A külföld tétlenül nézte a beavatkozást. A magyar vezetés reménytelen keresztesháborúra hívta fel a nemzetet, olyan helyzetben, amikor 160 000 honvéd állott szemben 200 000 orosz és 175 000 osztrák katonával. Az országba északi és keleti irányból beszivárgó orosz csapattestek, valamint a nyugati irányból előnyomuló osztrák csapatok ellen sok egyenlőtlen küzdelem, Pest-Buda elvesztése és a szerencsétlen temesvári várostrom után, a minden oldalról körülvevett legnagyobb magyar seregetest (30 000 katona, 144 ágyú) Görgey tábornok vezetésével 1849. augusztus 13-án Világosnál Rüdiger Fjodor Vasziljevics orosz hadtestparancsnok előtt, sok előzetes alkudozás után letette a fegyvert. Ugyanis Görgey nem volt hajlandó ezt az osztrák sereg előtt megtenni, mert úgy vélte, hogy seregét nem az osztrákok győzték le. Kossuth Lajos már az augusztus 9-i temesvári csatavesztés után minisztériumával együtt lemondott, a katonai és polgári hatalmat Görgey tábornokra ruházta és legközelebbi munkatársaival – miután a magyar királyi koronát Orsovánál elrejtették –

augusztus 17-én Törökországban keresett menedéket. Kossuth a nemzethez intézett lemondó levelében többek között a következőket írta: „A szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta a nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz hatalmasságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytassuk. (...) Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak: ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel odaadom életemet áldozatul. Az igazság és kegyelem istene legyen a nemzettel. Arad vára, augusztus 11-én 1849.” [87., 448. l.]

A szabadságharc leverése után következett Magyarország területén az a sötét időszak, amit osztrák abszolutizmusnak neveznek, és amely 1867-ig, az ún. kiegyezésig tartott. Ennek eredményeként született meg az Osztrák–Magyar Monarchia. A kiegyezéssel az akkori magyar vezetőség Magyarország sorsát Ausztriához kötötte s így 1918-ban mindketten együtt zuhantak szakadékba. A bécsi udvar a kiegyezéssel elismerte Magyarország függetlenségét, önálló alkotmányát és külön parlamentjét, majd pedig ennek alapján 1867. június 8-án Magyarország királyává koronázták I. Ferenc Józsefet.

A szabadságharc elfojtásához részben hozzájárult az is, hogy az akkori Magyarország területén élő nemzetiségek csak későn értették meg, hogy az 1848–49-ben kirobbant szabadságmozgalomnak nem nemzetek közötti vetülete van, hanem azok az abszolutisztikus, dinasztikus egyeduralkodók ellen irányulnak. A Kárpát-medencében élő nemzetiségek azokat a szabadságjogokat igényelték a magyaroktól, amelyeknek ők sem voltak birtokában, és éppen azok kivívásáért kellett fegyverhez nyúlniuk. A meg nem értés miatt kezdetben a magyar vezetés sem támogatta a nemzetiségeknek nemcsak jogtalan, de jogos igényeit sem.

A szabadságharc bukása után a bécsi udvar a legkegyetlenebb megtorlás eszközeihez folyamodott. Elsősorban az előzőleg a császári hadseregben is szolgáló magyar tisztek és katonák ellen, de polgári lakosok ellen is, akiknek valamilyen szerepük volt a forradalomban vagy annak támogatásában. Magyarország teljhatalmú katonai parancsokává a császár Haynau Julius Jakob báró osztrák tábornagyot nevezte ki. Haynau teljhatalma módot nyújtott arra, hogy bosszúját kitöltse a szabadságharc elfogott vezéreire, amiért Görgey nem előtte, hanem az oroszok előtt tette le a fegyvert. Már augusztus 28-án Nagyváradon kivégezték Kazimierz Rulikowszkit, az orosz hadsereg lengyel nemzetiségű kapitányát, aki századának élén átállott a honvédsereg oldalára. Október 6-án Pesten kivégezték a még januárban fogságba vetett Batthyány Lajost, volt miniszterelnököt, majd ugyancsak ezen a napon Aradon – Latour volt bécsi hadügyminiszter forradalmárok által történt meggyilkolásának évfordulóján – kivégezték a forradalmi hadsereg 13 vezénylő tábornokát. Közülük hármat: gróf Dessewffy Arisztidet 47 évesen, az örmény származású Kiss Ernőt 49 évesen és Schweidel Józsefet 53 évesen „kegyelemből” löpor és golyó általi halálra ítélve lötték agyon az aradi vár északi sáncának árkában. A többi tábornokot a vár déli oldalán felállított bitófákra akasztották fel. Az első bitón Pöltenberg Ernőt (osztrák nemzetiségű) 36 éves, Aulich Lajost 57 éves, Damjanich Jánost (szerb származású) 45 éves, Knézich Károlyt (horvát származású) 41 éves, Lahner Györgyöt 54 éves, Lázár Vilmost 34 éves, gróf Leiningen-Westerburg Károlyt (német származású) 30 éves, Nagysándor Józsefet 45 éves, Török Ignácot 54 éves és Vécsey Károly grófot 42 éves korában.

Az 1848–49-es szabadságharc vérbefojtásával ismét meggyarapodtak a magyar vérrel öntözött kálvária stációi: Muhi (1241), Mohács (1526) és Nagymajtény (1711) után Világossal és Araddal, 1849-ben.

A szabadságharc pókai részvevői feltételezhetően mint a marosvásárhelyi 12-es és 87-es zászlóaljok önkéntesei vagy verbuváltjai vettek részt a küzdelemben. Ezek az alakulatok

Marosvásárhelyen, Vizaknán, Segesváron és Temesvár mellett küzdöttek a szabadság eszméért. Napjainkban két 48-as honvéd síremléke található a pókai temetőben: id. Tolvaly Ferenc (1821–1893) hadnagyé és Gellért Pál (1828–1891) honvédé. A pusztaalmási volt Kacsó család temetkezési helyén áll Gyalai Korpos Ferenc (1826–1905) '48-as honvédhadnagy síremléke.

5. Az I. világháború

1914 kora nyarán az európai politikai élet a nagyhatalmak közötti vetélkedések miatt színültig telt löporoshordóhoz hasonlított. Csak egy szikra kellett, hogy a félelmetes robbanás bekövetkezzen. S ez a szikra lángra lobbant 1914. június 28-án, amikor a 19 éves Gavrilo Princip, a Narodna odbrana szerb titkos politikai szervezet szolgálatában, pisztolylövésekkel meggyilkolta Szarajevóban Ferenc Ferdinándot, az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösét és nejét.

A merénylet után diplomáciai csatározások kezdődtek a szembenálló nagyhatalmak között, mikor a béke megmentésének őszinte szándékával, mikor pedig éppen a háborúra való készülődés és az arra való uszítás nem titkolt tervével. Montenegró királyának, Nikitának leányai 1914. július 22-én, egy szentpétervári fogadáson többek között ezt mondták a francia nagykövetnek: „Ön is tudja, hogy történelmi napokat élünk, még e hónap vége előtt háborúnk lesz. Ausztriából nem marad semmi. Önök visszakapják Elzász-Lotharingiát. Se-regeink Belkinben egyesülnek, Németország megsemmisül.” [55., 257. l.]

1914. július 23-án a belgrádi osztrák–magyar követ átnyújtotta a szerb kormánynak a 48 órás határidőre szóló ultimátumot, amelynek főbb követelései ezek voltak: a szerb kormány elítéli és megakadályozza a Monarchia ellen irányuló nagyszerb propagandát; feloszlatja a Narodna odbrana szervezetet; megengedi, hogy a Monarchia-ellenes mozgalmak kinyomozásában a Monarchia kormánya által kiküldendő közegek is részt vegyenek. A szerb kormány július 25-én átadott válaszát a Monarchia kormánya nem tartotta kielégítőnek, ugyanis a szerb kormány az ország függetlenségének megsértését látta abban, hogy a Monarchia képviselői is részt vegyenek a területén folyó nyomozásban, kivizsgálásban. Erre a Monarchia követsége elhagyta Belgrádot és Bécs megkezdte a részleges mozgósítást. Eközben a német kormány békeakciói sem vezettek eredményre, sem az orosz, sem a francia és angol kormányoknál. Berlin a bécsi kormányt arra próbálta rábírní, hogy fogadja el tárgyalási alapul a szerb kormány válaszát. Mire azonban ez az indítvány Bécsbe eljutott volna, a Monarchia hadüzenete július 28-án már megérkezett Belgrádba, s ezzel beállott a hadiállapot.

1914. július 29-én az osztrák–magyar hadsereg felvonult csapatai megkezdtek Belgrád ágyúzását. Ugyanezen a napon Oroszország is elrendelte a részleges mozgósítást, ezt követte augusztus 1-én a franciaországi, majd néhány perccel később a németországi mozgósítás. A háborús készülődések fejleményeként Németország augusztus 1-én Oroszországnak, augusztus 3-án pedig Franciaországnak üzent meg a háborút. Az eredetileg európainak indult háború az antant diplomáciájának eredményeként rövidesen világháborúvá szélesedett. Végül mind az öt világrész fegyverben állott, és élethalálharcot folytatott olyan célokért, amelyek nem is voltak sajátjaik. A szemben álló táborok végül a következőképpen alakultak: a központi hatalmak táborában Ausztria–Magyarország, Bulgária, Németország és Törökország. Ez a szövetség 159 500 000 embert képviselt, akik közül 22 200 000 embert vettek igénybe a katonai célok. Az antanthatalmak szövetsége 1918 közepére alakult ki, fő tagjai a következő államok voltak: Anglia, Franciaország, Oroszország, az Amerikai Egyesült Álla-

mok, Belgium, Görögország, Japán, Kína, Montenegró, Olaszország, Portugália, Románia, Szerbia és még más amerikai, afrikai és ázsiai országok. A szövetség 1 391 600 000 embert képviselt s összesen 40 600 000 embert vett igénybe katonai célokra. [55., 269. l.]

A világháború igazi okai az 1870-es francia–német háború nyomán kialakult helyzetből következtek. A vesztes Franciaország nem tudta elviselni addigi európai túlsúlyának megingását és különösen Elzász-Lotaringia elvesztését. A történeteket egyenesen léte és nagyhatalmi állása elleni merényletnek minősítette s ezért nem felejtett el alkalomadtán bosszút állni. Az esetleges francia revánsvágy ellen és Németország bekerítési tervének megghiúsítására hozta létre Bismarck német kancellár az ún. hármas szövetséget 1883. október 30-án, amely akkor osztrák–magyar, német és román hármas szövetség néven volt ismeretes. A szövetséget 1888. május 15-én Olaszország csatlakozása négyes szövetséggé egészítette ki. A központi hatalmak szövetségi rendszere azonban már az első háborús lépéseknél felmondta a szolgálatot. Olaszország és Románia nem csatlakoztak szövetségeseik hadviseléséhez, hanem várakozó álláspontra helyezkedtek. Olaszország most alkalmat talált az olaszok által is lakott osztrák területek iránti igényének bejelentésére, ezek nem teljesítése miatt pedig 1915. május 23-án egyenesen hadat üzent volt szövetségeseinek, s már másnap megindította az ellenségeskedést. Hasonló sorsra jutott a Romániával való szövetség is. I. Károly román király kitarzott ugyan a szövetség mellett, de a háború kitörése után, 1914. augusztus 3-án a koronatanács a király és Petru Carp ellenében az ország semlegességében látta a legjobb diplomáciai megoldást. A következő háborús években, amikor kissé rosszabbra fordult a harci helyzet a központi hatalmak számára, a románok részéről azonnal felhangzott az azonnali beavatkozás követelése az antantállamok mellett. Az osztrák–magyar seregek galíciai (lucki) vereségének, majd az orosz hadak előnyomulásának hatása alatt a román kormány 1916. augusztus 6-án aláírta azt a szerződést az antanthatalmakkal, amelyben Erdély, a Bánát, Bukovina és Dobruzsza odaígérése fejében kötelezte magát arra, hogy hadba lép a központi hatalmak ellen. Az 1916. augusztus 26-ra összehívott koronatanács Petru Carp kivételével a háborúra szavazott, és a következő napon, augusztus 27-én hadat üzent a Monarchiának. Nyomban megindították a támadást is.

A hadviselő felek által felvonultatott hadseregek a következő hadszíntereken küzdöttek egymás ellen: Európában a nyugatin, illetve francia területen (a német hadsereg támadása Belgiumot és Luxemburgot is érintette), a keletin, illetve az orosz hadszíntéren (1916-tól a románok is); délkeleten, a Balkánon (kezdetől fogva Szerbia, később Románia, Bulgária, Törökország és Albánia területén), és a délnyugati, illetve az olasz hadszíntéren. Ázsiában a volt Török Birodalom akkori területén alakultak ki a hadszínterek. Ami a két ellentétes tábor hadseregeinek létszámát illeti, a háború kezdetén a helyzet a következő volt: központi hatalmak, összesen 3 385 000 fő; antanthatalmak, összesen 5 604 000 fő. A központi hatalmak mindhárom irányban 172 hadosztálllyal vonultak fel, míg az antant Szerbiával együtt 188 hadosztálllyal. [55., 291. l.] Amint előbb láttuk, a német diplomáciának nem sikerült a bekerítést elkerülni s azt sem, amitől a német hadvezetőség mindig rettegett: a kétfrontos háborút. A háborúskodást az ellenfelek a korabeli technika összes vívmányával felszerelt fegyveres erőkkel vívták szárazföldön, tengeren és levegőben, de már a háború kezdetén felfedezték – különösen az antanthatalmak – a gazdasági és propagandaháború jelentőségét is. Mindegyik küzdőfél arra törekedett, hogy minél több téren és minél érzékenyebben ártson ellenfelének. Az antanthatalmak rendszabályai azt eredményezték, hogy Ausztria–Magyarország és Németország balkáni szövetségeseivel együtt kikapcsolódott a világkereskedelemből, ami azért járt előbb vagy utóbb katasztrofális következményekkel, mert a köz-

ponti hatalmak ipara nyerstermékek, iparcikkek és élelmiszerek tekintetében erősen függött a külföldi behozataltól. A központi hatalmak védekezése előbb csak a támadás visszautasítására szorítkozott, később azonban az erőszakra erőszakkal válaszoltak. Az antanthatalmak táborra, élén Angliával, mindig számíthatott az Amerikai Egyesült Államok támogatására, ennek szinte határtalan lehetőségeire és kimeríthetetlen anyagi eszközeire. Amerika mindjárt a háború elején az antant rendelkezésére bocsátotta óriási arányú iparát és végül annak legfontosabb hadiszállítója lett. Ezért amikor Németország 1917. február 1-én megkezdte a korlátlan bűvárhajó-háborút, nem sokáig váratott magára a hadiállapot kimondása Amerika részéről, 1917. április 6-án a központi hatalmak számára. Amerika nem csak hadianyaggal és élelmiszerszállítmányokkal segítette az antant államait, hanem emberi, katonai erővel is. Foch marsall, a francia hadsereg főparancsnoka 1918. július 24-én kelt emlékirata szerint „havonta 250 000 ember teszi a lábát francia földre a szövetséges seregek háta mögött”. [84., 37. l.] Ugyancsak ő állapította meg, hogy az „anyagi erő tényezőjét a javunkra lehet elkönyvelni”, és hogy „az ellenség hallatlan erőfeszítései ellenére sem tudta kicsikarni azt a döntő győzelmet, amelyre szüksége lett volna”. [84., 38. l.]

A már négy éve tartó háború állásáról hasonlóképpen vélekedett báró Arz Arthur gyalogsági tábornok is. az osztrák–magyar hadsereg vezérkari főnöke, egyik, a háború lefolyásáról szóló írásában: „1918. augusztus 8-án, a világháború emlékezetes napján megfordult a kocka [...] az ellenség meglepetésszerűen betört a németek állásaiba s rövidesen súlyos vereséget mért rájuk. [...] A németek kilátása a végső győzelemre elveszett és helyzetük igen komollyá vált, hiszen Hindenburg tavaszi-nyári támadása a német hadseregnek 700 000 emberébe került (az antanthatalmak 1 240 000 katonát vesztek ez idő alatt – a szerző megjegyzése). A német támadás összeomlása, a délnyugati (az olasz hadszíntéren bekövetkezett) balsiker a központi hatalmak helyzetét aggasztóvá tette, ami teljes reménytelenségig rosszabbodott, amikor szeptemberben Macedóniában a bolgár arcvonalt teljesen összeomlott s a Jordán mellett a törökök sem tudták már az ellenséges támadásokat kivédeni.” [84., 40. l.] Így összegezte a központi hatalmak haderőinek utolsó hadműveleteit 1918. év őszén az osztrák–magyar vezérkari főnök. És nem megalapozatlanul, hiszen ez év szeptemberében a nyugati hadszíntéren az antant seregtesteinek összlétszáma meghaladta a 6 millió főt, szemben a központi hatalmak 3 milliós emberállományával. A további küzdelem ennél fogva kilátástalannak bizonyult, annál is inkább, mivel a központi hatalmak mögöttes országrészeiben a hangulat a forradalom felé hajlott.

A központi hatalmak katonai helyzete a nagy veszteségek ellenére is még a legkedvezőbb 1917 végén volt, amikor Oroszország összeroppant és béketárgyalásokat kezdett. A békeszerződést 1918. március 3-án alá is írták Breszt-Litovszkban. A magára maradt Románia ugyanezt tette ez év május 7-én, amikor a bufteai kastélyban a lemondott miniszterelnök, Averescu tábornok utóda, Marghiloman írta alá a békefeltételeket a központi hatalmakkal.

Mint láttuk, a központi hatalmak katonai összeomlása – az emberben, hadianyagban és gazdasági háttérben őket messze felülmúló antantállamok szorításában – Macedóniában, a bolgár arcvonalt összeomlásával kezdődött meg. 1918. szeptember 30-án a bolgárok megkötötték a fegyverszünetet az antanthatalmakkal. Bántotta őket az a tény, hogy a bufteai békekötésnél a velük szövetséges központi hatalmak nem járultak hozzá ahhoz, hogy az egész Dobrudzsát Romániától Bulgáriához csatolják.

Olaszországban az osztrák–magyar hadsereg 1918 őszén az összeomlás előtt állott. A hadsereg fegyelmére és erkölcsére károsan hatott a sajtó izgatása is. A mögöttes ország elkeseredése, nélkülözése, egyes csapattekendők zendülései miatt a hadsereg-főparancsnokság a

teljes felbomlás elkerülésére nem látott más megoldást, minthogy azonnali fegyverszünetet kérjen. Az osztrák–magyar fegyverszüneti bizottság 1918. október 31-én Páduába utazott, ahol november 3-án kötötte meg az olasz hadvezetőséggel a fegyverszünetet. Ennek előzménye az volt, hogy az olaszok az október 24-én megkezdődött csatában áttörték az osztrák–magyar bellunói, 6., és az isonzói hadseregek védelmi vonalát. A páduai fegyverszünet nem érintette Magyarország területi épségét.

Németországban az 1918. november 5-i kielii matrózlázadással kitört a forradalom, november 9-én lemondott II. Vilmos császár, s ezzel a forradalom győzelemre jutott és véget vetett a háborúnak. A fegyverszünetet a német fegyverszüneti bizottság november 11-én kötötte meg az antanttal a compiegne-i erdőben egy vasúti kocsiban.

A fegyverszünet megkötése után az antanthatalmak a győztesekre mindig oly jellemző kíméletlenséggel tárgyaltak a legyőzöttekkel, és kötötték meg velük az általuk diktált kegyetlen „békeszerződéseket”. A magyar küldöttség sok eredménytelen tárgyalás után 1920. június 4-én írta alá a diktátumot a Párizs közelében fekvő versailles-i Trianon-palotában. A békekötés következtében Magyarország elveszítette történelmi területének kétharmadát: 282 871 km²-ből (Horvátország nélkül) 191 756 km²-t, lakosságának háromötödét, illetve a 18 264 533 lakosból 10 782 579-et [55., 332. l.], ezen kívül természeti kincseinek, gazdasági erőforrásainak legnagyobb részét. Meglepő módon a Magyarországot feldaraboló országok sorába egy szövetséges állam, Ausztria is felsorakozott, annak ellenére, hogy Magyarország tulajdonképpen az Európában már rokonszenvet vesztett, düledező osztrák birodalom béklyójában volt kénytelen a számára kilátástalan háborúban részt venni és osztozni Ausztria sorsában. A békeszerződés értelmében Erdély, a Körösök vidéke, a Bánát egy része és Máramaros az 1916-tól az antant oldalán háborút viselt Romániának jutott, összesen 101 097 km²-nyi területtel (a történelmi Magyarország 31,2%-ával) és (az 1910-es adatok szerint) 5 265 444 lakossal. [56., 505. l.] A Trianonban kikényszerített szerződéssel Magyarország területe 92 833 km²-re zsugorodott. A Romániához csatolt területen 1 704 855 magyar élt, az 1910-es népszámlálás adatai szerint. [40., 424. l.]

A 1918. október végi napokban az Osztrák–Magyar Monarchia már csak papíron létezett. Magyarországon ez év október 25-én szocialista és radikális képviselőkből megalakult Nemzeti Tanács a magyar hadseregnek a frontról való hazaszállítását, az azonnali békekötést és a wilsoni elvek alkalmazását követelte. A magyar kormányválság végül azzal oldódott meg, hogy IV. Károly magyar király Károlyi Mihályt, az ismert antantbarát politikust bízta meg kormányalakítással, aki már előbb, október 30-án Budapesten kezébe vette a hatalmat a munkástömegek és a karhatalom segítségével. Az új kormány hadügyminisztere, Linder Béla november 1-én kijelentette: „nem akarok többé katonát látni”. E jelszónak megfelelően a frontról visszaözlő csapatokat – a világforradalom hiú ábrándjának reményében, és abban a reményben, hogy e szellemben minden ország hadserege leteszi a fegyvert – az ország belsejébe való vonulásukban szétzüllesztették. Ezzel csaknem minden oldalról megnyíltak Magyarország határai az ellenségek előtt. Amikor pedig a Károlyi Mihály vezette magyar küldöttség 1918. november 5-én Belgrádba érkezett, hogy az antant balkáni hadseregének parancsnokával, a francia Franchet d'Esperey Louis tábornokkal találkozzon a békefeltételek megtárgyalására, a tábornok egy cseppet sem méltányolta Károlyi antantbarát érdemeit. Károlyi nem fogadta el a már említett páduai szerződést, és előnyösebb békefeltételek kicsikarását remélte a francia tábornoktól, Belgrádban azonban teljes csalódás érte. A francia tábornok kegyetlen fegyverszüneti feltételeket szabott, többek között az ország határainak megnyitását az antant csapatai előtt, és Magyarország déli területeinek kiürítését.

Közben 1918. november 16-án a Károlyi vezette kormány Magyarországot köztársaságá nyilvánította és a parlamentet feloszlatta. Az országban nyugtalanság, bizonytalanság és nélkülözés lett úrrá. 1919. január 11-én a Nemzeti Tanács Károlyi Mihály gróftot államfőnek nyilvánította, aki még ez év március 19-én a hatalmat átadta a kommunistáknak, mivel nem volt hajlandó a párizsi békekonferencia feltételeit elfogadni. Ezzel kapcsolatban a Pesti Napló 1919. március 22-i száma a következő címek és alcímek alatt jelent meg: „Proletárdiktatúra. Lemondott a kormány és a köztársasági elnök. Ma éjjel megalakult a magyar népbiztosok tanácsa. Kun Béla népbiztos. Szövetséget ajánlunk az orosz-szovjetnek. A békekonferencia Magyarország megsemmisítését határozta el. A kormány visszautasította az Entente parancsát.” [49.] Több sikertelen kísérlet után Franciaország vállalta a feladatot, azt, hogy tábornokait cseh, román és szerb csapatok élén Budapest ellen irányítja a Tanácsköztársaság felszámolása érdekében. Franchet d'Esperey is ilyen irányú személyes és titkos utasításokat adott ki 1919. április 9-én, amelynek I. pontja így hangzott: „Az antant, abban az esetben, ha hadseregeivel akarná rákényszeríteni akarátát a magyar kormányra, támadást indít Budapest irányába, együttműködve a csehszlovák, román, szerb és francia hadseregekkel.” [84., 238. l.] A csapatok előnyomulása 1919 áprilisában kezdődött meg, amikor Tanács-Magyarországot három oldalról vették körül ellenséges csapatok: délen a szerb hadsereg három hadosztállal, keleten Mărdărescu tábornok nagyváradi főparancsnoksága alatt három román gyaloghadosztály és a 2. lovashadosztály. Ezen kívül Erdélyben még két román hadosztály állomásozott. Északon a csehszlovák fronton – a keleti részben – olasz tábornok parancsnoksága alatt kettő, míg a nyugati részén francia tábornok vezénylete alatt ugyancsak két hadosztály volt összpontosítva. Továbbá Szeged környékén három francia hadosztály állomásozott, míg a Muraközben még egy jugoszláv, összesen 17 hadosztály. Ilyen, több oldalról fenyegető veszedelemben próbálta megvédeni magát a magyar Tanácsköztársaság. Az újonnan szervezett magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnöke Stromfeld Aurél volt, aki az I. világháború idején is hadtest vezérkari főnök volt, majd az összeomlás után a Katonai Akadémia parancsnoka. Stromfeld 1919 áprilisában vállalta a Vörös Hadsereg vezetését. Miskolcnál megverte a csehszlovák sereget, majd visszafoglalta Kasát, Eperjest, Zólyomot és Érsekújvárt. Clemenceau francia miniszterelnök jegyzékére azonban – amely szerint hiábavaló a területfoglalás, mert Magyarország határait a leendő békekonferencia előzetes tárgyalásain már kijelölték – a tanácskormány visszarendelte a Felvidékről a Vörös Hadsereget. Stromfeld visszavonult, majd a Tisza irányában előnyomuló román hadsereg ellen fordult. Csapatai széles vonalon 1919. július 20-án lépték át a Tiszát, de július 25-én általános román támadással kerültek szembe a Szentés–Kisújszállás vonalon. Július 30-án fel kellett adniuk a Tisza vonalát. A vereség hírére a kommunista Kun Béla július 31-én előbb Ausztriába menekült, majd a Szovjetunióban keresett menedéket. Az így előállott helyzetben a román miniszterelnök így értékelte távirataiban az eseményeket: „Minden jól megy. Jobb felől egy székely hadosztály kénytelen volt megadni magát.” [64., 58. l.] A Kratochwill ezredes parancsnoksága alatt álló 10 000 emberről volt szó, akik akkor a magyar hadsereg egyetlen, valóban szervezett és fegyelmezett egységét alkották. Továbbá: „Budapesten már nincsenek tartalékok. Katonáink remekül viselkedtek. [...] Felvettük az érintkezést a csehekkel. [...] Budapest felé szabad az út, előttünk semmiféle hadsereg nincs. Megnyitottuk a kaput: az antant bevonulhat és a rend kormányát juttathatja hatalomra. [...] Bukarestben ismeretes volt Franchet d'Esperey tábornok véleménye, aki azt tanácsolta nekünk, hogy késedelem nélkül foglaljuk el Budapestet.” [64., 58. l.] Julier Ferencnek, a magyar Vörös Hadsereg utolsó vezérkari főnökének 1927-ben megjelent *Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén* című feljegyzése szerint a Tisza vonaláig elő-

nyomult román hadsereg megtámadásának oka az ország szenvedésének megrövidítése volt. Azzal számolt a hadvezetőség, hogy ha a támadás nem sikerül, akkor a legerősebb fegyverétől, a hadseregtől megfosztott tanácskormány bukása elkerülhetetlen. Szerinte az volt a helyzet, hogy a csapatoknál a tényleges tisztek voltak a balsikerek előidézői, valamint az, hogy a román hadvezetőség a Vörös Hadsereg haditerveinek birtokába jutott. [84., 358. l.]

Néhány napi harc után a katonai helyzet rosszra fordult. A hadseregpáncsnokság a további véráldozatot feleslegesnek látván, 1919. július 25-én elrendelte a visszavonulást. Ez a Vörös Hadsereg bomlási folyamatát tovább érlelte, amely már elkezdődött a Felvidékről való visszavonulás elrendelése után. A szökések ijesztő méreteket öltöttek. Sok csapatot részben vagy teljesen felbomlott, vagy kijelentette, hogy többé nem harcol. A Magyar Tanácsköztársaság, amelyet 1919. április 2-án a Forradalmi Kormányzótanács vezetett be, 3 hónapnyi, számtalan rossz és téves belpolitikai és gazdasági intézkedés, de főleg a külső beavatkozás nyomán 1919. április 31-én összeomlott.

Közben Bécsben a hazájukat politikai okokból elhagyó politikusok szervezkedtek, és előbb Aradon, majd 1919. június 3-án Szegeden Károlyi Gyula vezetésével nemzeti kormányt alakítottak. Ennek külügyminisztere gróf Teleki Pál, hadügyminisztere Horthy Miklós tengernagy lett. Károlyi Gyuláé után Peidl Gyula, majd Friedrich István s végül Huszár Károly kormánya alakult meg. A győztes hatalmak ettől a magyar kormánytól remélték garanciát az ország vezetésére és az egyoldalú békeszerződés elfogadására. 1919. november 14-én a román csapatok kivonultak Budapestről, november 16-án pedig Horthy Miklós tengernagy vezetésével bevonult az előző hónapokban Szegeden, illetve Szekszárdon megalakult magyar nemzeti hadsereg.

Pókában a háború kitörésének hírért Tolvaly Ferenc akkori körjegyző hozta a községvezetőség és a lakosok tudomására. I. Ferenc József „Népeimhez” című kiáltványát a következő napok újságjai közölték. Szózatában a király többek között a következőket mondta: „Mindent meggondoltam és mindent megfontoltam. Becsülettel lépek a kötelességteljesítés útjára. Bízom Ausztria és Magyarország önfeláldozó vitéz hadseregében és bízom mindenekelőtt a Mindenható Istenben, hogy fegyvereimnek adja a győzelmet.” [46.]

Nem úgy lett.

A jegyző ismertette a hadsereg mozgósítási parancsát és az azonnal bevonulók névsorát. A mozgósítási parancs szerint augusztus elsején a 20–35 év közötti, katonai szolgálatra alkalmas férfiaknak kellett legelőször bevonulniuk. Az ún. népfelkelőknek (a 35–42 év közöttieknek) a következő napokban kellett jelentkezniük. A legtöbben a Marosvásárhelyen székelő katonai alakulatokhoz (22-es honvéd gyalogezred, 51-es és 62-es császári és királyi közös gyalogezred, 8-as honvéd huszárezred) kapták a behívóparancsot. A bevonulók egy része felpántlikázott, zászlókkal díszített szekereken utazott közvetlenül Marosvásárhelyre, fegyelmezetten, katonadalokat énekelve. Akiknek távolabbi helységben székelő egységhez kellett bevonulniuk, ugyanígy utaztak a sáromberki állomásra. Már a háború első napjaiban énekelni kezdték a rövidesen mindenfelé ismert időszerű katonanótát:

Megjött a levél fekete pecséttel,
Megjött Szerbia százezer emberrel.
Kétszáz ágyúval áll a harc mezején,
Sírhatsz jó anyám, elmasírozok én.

A négy évig tartó háború alatt még sokszor érkezett behívó a település férfi lakossága számára, a háború vége felé pedig már a 18 éves korosztályt is fegyverbe szólították a harc-tereken elesett emberanyag pótlására. Ezek a bevonulások már nem voltak olyan ünnepe-lyesek, mind kezdetben. A katonaköteles férfiak bevonulása után a faluban az otthon ma-radt asszonyokra, idős férfiakra, sőt a gyermekek vállára nehezedett a mezőgazdasági mun-ka, a családfenntartás gondja. Rövidesen sor került a lovak besorolására és elvitelére is, ami még inkább megnehezítette a mezőgazdasági munkák elvégzését. És mivel a háború a „fa-levelek lehullásáig” nem fejeződött be, amint azt a katonai parancsnokok jósolták, az elhú-zódó háború nyomasztó hangulata rátelepedett a határország egész lakosságára. A frontvo-nalak kialakulása után hamarosan érkezni kezdtek a hírek az első sebesültekről és az eleset-tekről is. Ezeket újabbak követték, újabb és újabb korosztályokat hívtak be, akiket a külön-böző európai hadszínterekre vezényeltek. Már 1914 végén megérkeztek híradások az első fogságba esettekről, akik Oroszországban (Szibériában) töltötték a fogság hosszú és keser-ves éveit. A különböző hadszíntereken lezajlott csaták és ütközetek emlékezetessé, vagy ép-pen hírhedtté tették egyes helységek neveit, így például a keleti hadszíntéren, Galíciában Lembergét, Przemyslét, Tarnopolét, Uzsokét, a délnyugati (olasz) harctéren Asiagót, Doberdót, Isonzót, Piavét, a szerb fronton Belgrád, Banja Luka, Novi Bazar nevét, Boszni-át, Montenegrót, a román hadszíntéren pedig Nagyszebent, Persányt, Orsovát és Ojtozt.

Amilyen mértékben nyilvánvalóvá vált, hogy egy elhúzódó, hosszan tartó háborúról van szó, olyan mértékben érezte a lakosság a hadigazdálkodásra berendezkedett ország nélkülö-zéseit. 1916-ban megkezdődött a hadikölcsön jegyzése. A református egyházközség hívei-nek adományából öntött két harangot leszerelték és hadi célokra vették igénybe, beolvasz-tották. A háború vége felé már az egyes katonadalok is visszatükrözték a harcosok meg-romlott lelkiállapotát, a kilátástalannak látott és meggyűlölt háborút. Míg a háború kezdetén az olasz fronton küzdő katonák lelkesen énekelték, hogy

Széles az Isonzó vize, keskeny palló rajta,
Ne menj arra magyar honvéd, mert leesel róla!
Nem esek, nem esek én az Isonzó vizébe,
Inkább esek régi babám, véled szerelembe.

A háború elhúzódásával és kilátástalanságának hatására, már a piavéi és isonzói átkelé-sek sikertelensége után a katonák ezt a szövegváltozatot énekelték:

Hadd essem, hadd essem én az Isonzó vizébe,
Mert a világháborúnak soha nem lesz vége.

Sem az 1916-os román betöréskor, sem az 1918-as őszirózsás forradalom alatt Pókában nem voltak harci események. Az Oroszországban, Olaszországban fogolytáborban sínylődő katonák csak a háború végén, vagy csak évek múlva jöttek haza, már akik hazaérkeztek. 1918 decemberében Tolvaly Ferenc helybeli körjegyző három, a frontról hazatért katonát, név szerint Kelemen Pétert, Szöllösi Lászlót és Zudor Istvánt Kolozsvár irányába indított útnak, csatlakozni az ott szervezkedő Székely Hadosztály egységeihez.

A körtefáji Hajdú nevezetű őrmester vezetésével a kis csapat azonban csak Mezöszentpéterig jutott el. Itt árulás következteben, a bevonuló román hadsereg fogságába kerültek és egyhónapi marosvásárhelyi fogság után szabadultak csak meg. A fogda a felső-kereskedelmi leányiskola pincéje volt, ahol decemberben büntetésből lemeztelenített lábbal

a betonpadlón kellett állniuk. A foglyok felváltva hordozták egymást a hátukon, hogy elviselhesék a hideg padlón a meztelen lábbal való tartózkodást. Élelmükről Hofbauer Aurél alpolgármester felesége, Tolvaly Irma gondoskodott.

A tekintetes úr (id. Tolvaly Ferenc)

– Ballra hajts, jobbra előzz! – kiabálta egy lovas csendőr. – Ballra, ballra, ne foglaljátok el az egész utat!

A Keresztúri-pataknál, a hídon feltorlódott a forgalom. Valamelyik parasztszekér meglódult a lejtőn, nekihajtott a hídkarfának, az utána következők belerohantak, feltorlódtak, és megvolt a baj. Senki sem tudott segíteni. Az az egy szál csendőr hiába igyekezett ebben az összevisszaságban rendet teremteni. Nem hallgattak rá, a nagy zűrzavarban senki sem hallotta szavát, és ha értették volna, akkor sem volt mit tenni. A szekerek egymásba akaszkodtak, se előre, se hátra.

– Utat, utat! – kiabálta ismét a csend és rend őre – , jön egy katonai szállítmány, annak okvetlen tovább kell menni! Taszítsátok be azt a szekeret a patakba, nem zárhatja el a forgalmat!

Jajveszékeltő asszonyok, gyerekek hangja elnyelte a csendőr parancsát.

De nem csak a hídon torlódott fel a forgalom, hanem a híd utáni emelkedő is szinte legyőzhetetlen volt azoknak a szegényes kis fogatoknak, amelyek felfele igyekeztek. A legtöbb ökrös szekér túl volt terhelve, gyerekek, vénasszonyok, öregek, sehol egy felnőtt férfi. A fogatok előtt suhancok mentek, húzták, biztatgatták a sovány kis ökröket, vezetgették, csalogatták maguk után a holtfáradt, sántikáló igavonókat. Lovas fogat alig akadt ebben a tarka összevisszaságban, hiszen a lovakat a háború második esztendejében már felfalta, elfogyasztotta a háború, elrekvirálták őket, a gazdák szeme fényét, azért hogy néhány hónap múlva a csillagó szőrű paripák valamelyik harctéri árok szélén végezzék be rövid lóéletüket.

A Tekintetes úr az Adorjáni-féle tanyánál találta magát szembe ezzel a furcsa szekérkaravánnal.

– Honnan jöttök, fiam – kérdezte az ökrös szekér előtt ballagó suhancot.

– Szeredábó, istálom, Nyárádszeredábó.

– És hova igyekeztek?

– Nem tudom, istálom, a küsbíró azt mondta, hogy menjünk csak előre, majd valahol csak kapunk szállást.

– És hol az a kisbíró?

– Nem tudom, istálom, lehet hogy ő otthon maradt, csak münket küdett el.

Az út teljesen el volt torlaszolva. Lehetetlen volt a kocsival, az árral szemben haladni.

– Itt hajts be fiam a régi útra – adta ki a parancsot a Tekintetes úr, aki akkor a falu jegyzője is volt egyszemélyben. – Itt, itt jobbra be a tanya felé, rá a régi útra, ott áll még a fahíd, azon átkelünk, és valahogy feljutunk a keresztúri útra, kikerüljük ezeket a szerencsétlen embereket, ezt a torlódást. Remélem a Kerekerdőn túl, Sárpatak felé már nincsenek olyan sokan az úton.

Hamarosan elérték a régi út végét. Itt a kocsis már le kellett szálljon és vezesse a lovakat. Aztán áthuppantak egy barázdán s egy árkon is és máris rajta

voltak a régi keresztúri úton, amin a két jóvérű ló már könnyedén repítette a kocsit két utasával.

Sárpatakon is sok menekülttel találkoztak, ezért Várhegy felé vették útjukat; ott, azon a félreeső helyen biztos nem lesz semmi akadály.

Az erdő szélén kanyargó úton könnyedén poroszkáltak a lovak. A kocsis tudta, ismerte a Tekintetes úr szokását, itt nem kell sietni, itt lépésben szabad csak haladni, itt a gazda „belenéz” az erdőbe és gondolkodik.

„Miért kell nekem most a szolgabíróásra bemenni, most mikor annyi baj van otthon is. Mit mondhatnak nekem ezek az urak újat?

De hiába is mondanak nekem akármit, kiűritési parancs, menekülés és hasonló, én úgy sem megyek el, és a falumat sem fogom földönfutóvá tenni, legyen ami lesz, én itthon maradok!

Talán ha nem láttam volna azt a sok szerencsétlen embert, talán ha nem ismerném azt a nyomort, ami a meneküléssel jár, talán akkor én is elhagynám házamat, de én ezt már láttam, láttam, tudom mit jelent menekülni. Nem, én ezt nem teszem, nekem ilyen parancsot ne adjanak.

Na majd meglátjuk.”

Így morfondírozott magában a Tekintetes úr, miközben a két ló békésen poroszkált az erdő szélén húzódó úton, amelyik Várhegyre vezet.

A menekülés mindnyájukra ránehezedő lidércálma, mint egy szappanbuborék, egyszerre szétfoszlott. Az 1916 augusztusában betört román csapatokat megállították a Bekecsnél, aztán nemsokára kiszorították őket Erdélyből, és mintha mi sem történt volna, ment az élet tovább.

Egyre jöttek a hírek elesettekről, sebesültekről. A hadijelentések győzelmeiről beszéltek, ami lassacskán már senkit sem érdekelt, az emberek belefásultak a háborúba.

A háborúnak aztán vége lett. Nagy nehezen vége lett a szenvedésnek, vérontásnak. Az emberek örvendtek, legalább volt minek örvendeni. Valami történt.

Hogy jóra fordul-e még ennek a világnak a sorsa, azt senki sem tudta, de mindenki remélte.

A katonák is lassankét hazaszállingóztak, ki előbb, ki később, parolákat és mannlichereket csattogtatva.

A mojosiak egy kis csoportja részegen vonult át a falun, torkuk szakadtából ordították: „Éljen a Magyar Királyi Köztársaság!” Körülbelül ennyit értettek meg abból, amit a propagandisták a lövészárkokban a fejükbe tömtek, és abból a rendetlenségből, amivel lépten-nyomon találkoztak.

Új emberek, új gondolatok, új eszmék keringtek szerteszét. Csendőrségnek, karhatalomnak se híre, se hamva, de ki is lett volna, aki ebben a nagy felfordulásban a bőrét a közért reszkírozná?!

A falu jegyzője a Tekintetes úr volt.

Ő megszokta a Monarchia rendjét-fegyelmét, a csendet a faluban. Ezt az anarchiát, ami most itt uralkodik, már nem bírta látni, valamit tenni kell, ez így nem mehet tovább. Segítséget a rend helyreállításában nem volt kitől várni. A szolgabíróság már rég nem létezett.

Megért ő már ilyen időket. Tizenhatban, a román betöréskor, amikor a Nyárad mentéről jöttek a menekültek, akkor sem volt egyszerű rendet tartani, de mindenki segíteni akart, nem mint most...

Tulajdonképpen akkor látta először a háború igazi arcát, amikor a Kerekerdőnél szembetalálkozott a menekülők szekereivel, és Adorján Lajosnál, a tiszteletes úrnál, amikor Lajosnak rokonai érkeztek a Nyárad mentéről. Megrendítette a sok kicsi gyerek sírása, az asszonyok tájékozatlansága.

Ez a háború? Ez lenne a háború? Ilyen kegyetlen, ilyen galád? Eddig csak a hadijelentések kiszínezett szavait ismertük, de most itt a valóság, itt vannak a menekültek, akiket már utólért a háború.

De kik hozták ránk ezt a nyomorúságot? A románok, az ő betörésükkel?! Ha a mojosiakra gondolok, hát azok nem ilyen emberek, azok rendes, csendes, alázatos emberek, és mégis a román betörés miatt vannak itt ezek a szerencsétlen menekültek. Vajon nekünk is menekülni kell? De mit csináljak a tehenekkel, a disznókkal, ki fog rájuk vigyázni, enni adni?

Még át sem gondolhatta akkor tizenhatban, hogy mi lesz, ha neki is menekülni kell a leánykával, mert Sanyi, az nincs itthon, őt már elvitték az alreál iskolával, és máris, mint egy rossz álom, elmúlt a veszély. A románokat megállították a Bekecsnél, aztán meg visszaszorították, és minden ment a maga jól megszokott útján.

Vagy talán mégsem? Nem, nem ment már semmi sem úgy, mint azelőtt, valami megmaradt az emberekben: egy rettenetes rémség, a háború rémsége.

Most viszont itt a baj, és nem úgy, mint tizenhatban, amikor mégiscsak volt még rend, karhatalom, és voltak önfeláldozó emberek, nem, ma már mindez nincs.

Nekem kell valamit tenni!

Kidoboltatta a faluban, hogy mindenki adja le a fegyvereket a jegyzőségen.

Össze is gyűlt egy tucat fegyver és muníció is hozzá, mert abban az időben a pókaiak tisztelték a törvényeket, még akkor is, ha azokat a jegyzőség adta közhírré.

Ez egyrészt jó is volt, meg nem is, mert az igaz, hogy a faluban nem volt fegyver az embereknél, de gondot okozott az őrzésük, mert az Oroszországból hazatért foglyok bármikor erőszakkal felfegyverkezhettek.

Hírek jártak, hogy a románok bevonultak Vásárhelyre, Kolozsvárra, ahol mint megszállók viselkedtek.

Az emberek meghunyászkodtak, mint a madarak a fészekben és mindenki ment a maga dolga után, megpróbálták ezt a telet valahogy átvészelni, mert élelem még falun is szűkösen volt. Ráadásul a spanyolnátha is szedte áldozatait, jobban, mint a borzalmas háború.

Eddig respektálták a csedőröket, de most már féltek az új uraktól, kiket ugyan csak bocskorosaknak neveztek egymás közt, de kifele tartózkodtak a megjegyzésektől.

A többség szentül hitte, hogy ez így nem mehet tovább, a románok csak rövid ideig maradnak, maradhatnak, és utána ismét rend lesz Erdélyországban.

Tudtak egy Székely Hadosztályról is, amelyik máris megalakult, és majd azok visszaszorítják a románokat a Kárpátokon túlra. Már volt ez így, már megértünk egy román betörést, s ahogy annak is vége lett, ennek is vége lesz! Két hónap múlva nem lesz egy román katona sem Erdélyben, és az antant sem engedheti meg ezt a csúfságot...

Olyan az emberi természet, hogyha már a valóság ilyen kegyetlen, szívesen elmenekül egy másik világba, egy álomvilágba...

Egy napon megjelent a Jegyzőségen a Tekintetes úrnál egy körtefáji Hajdu nevezetű honvédőrmester. Mondta, hogy ő most megy a Székely Hadosztályhoz, vele van három pókai fiú is: a Szöllősi Laci, a Kelemen Péter, meg a Zudor, és kéri a fegyvereket, mert ott nagy szükség van azokra.

Nem sokat gondolkozott a Tekintetes úr, adta, hogy máris vigyék, egyfelől megszabadul a fölösleges kolonctól és másfelől meg hátha jó szolgálatot tesznek ott azok a fegyverek.

Nem gondolt ő akkor semmi rosszra, nem gondolt ő arra, hogy talán nem is olyan becsületes ez az őrmester, mint ahogy kinéz, hátha nem is akar az odamenni a Rongyosokhoz, és provokáció az egész. A Monarchia emberének nem jutott akkor ilyesmi eszébe. Akkor még az egyenességet nem törölték ki agyukból.

Behívta az őrmestert az irodába, lelkire kötötte, hogy egyenesen a Rongyosokhoz menjen, sehol ne táborozzanak, ne igyanak, és igyekezzenek mielőbb leadni a fegyvereket a parancsnokságon.

Nem messze jutottak.

Uzdiszentspéteren elővigyázatlanul bementek a faluba, elfogták őket a románok, a gazdatisztnek, a Monarchia hadseregéből hazatért katonatiszt fia vezetésével, és átadták őket a megszálló román hadseregnek.

Megvolt a baj.

Alig telt bele 24 óra, már vitték is a Tekintetes urat, erős zsandár őrizettel. Ezeknek már nem volt kakastollas kalapjuk, de annál simulékonyabb modoruk, és célratörő módszerük.

Ki tudhatta azokban az első hetekben, hónapokban, hogy ezek az akciók szerete Erdélyországban arra irányultak, hogy levágják a fejeket, kikapcsolják azokat az embereket, akik vezethetnek, megriasszák a népet, vezetők nélkül maradjon, megtörjék a gerincét. Ki gondolta volna akkor, hogy az a becsületes kinézésű honvédőrmester esetleg éppen a Siguranța embere lenne, ilyesmit csak elképzelni is lehetetlenség volt, az agytekervények nem fogadták be ezt a lehetőséget.

Az ügy a iași-i katonai körzethez tartozott, ezért a foglyokat, mert amint később kiderült, nem egyediül volt, akik a Katonai Törvényszék elé kerültek, nagy hirtelenjében el is szállították Iași-ba. Biztos, ami biztos, akkor még erre is gondoltak a parancsnokságon.

A börtön egy domb tetején volt. Oda kellett a foglyoknak futólépésben felszaladni. Hajtották őket az örök. De minek olyan sürgős a mi megérkezésünk? Minek a nagy sietség? Végkimerülésig rohanni télvíz idején, hegyre fel. Még szerencse, hogy nem volt nagyobb csomagja, a holmikat, a ruházatot, nagykabátot még Vásárhelyről haza kellett küldeni.

Miért kell így rohanni, mi lehet vajon a sietség igazi oka?

Csak rohantak, lihegtek fel a hegyre, gyorsan, gyorsan. Repede, repede, haimă...

A több napi meghurcolástól holtfáradtan, átizzadva érkeztek meg a iași-i Csillagbörtönbe. Öltözetük bizony igen szegényes volt. Úgy, ahogy voltak kiizzadva, lezavarták őket a katakombákba, a hideg, nedves pincékbe. De hiszen ez tiszta tüdőgyulladás, innen csak betegen lehet kikerülni, vagy holtan!

Ekkor értette meg a Tekintetes úr, hogy mire megy ki itt a játék. Ekkor ébredt a rettenetes valóságra. Itt arról van szó, hogy ezeket az embereket, a hasonszőrű, -bőrű embereket meg kell semmisíteni, mégpedig a legegyszerűbb és legkevésbé feltűnő módszerekkel: a természetes halállal. Ugyan biza ki fog majd azután kutatni, hogy egy magyar úr miért kapott tüdőgyulladást vagy mellhártyagyulladás, szívszélhűdést, vagy akár hólyaghurutot a iași-i börtönben, hiszen letartóztatásuk teljesen legális volt, fegyveres ellenszegülés a hatalomnak.

Most tudatosodott benne, hogy innen, ebből a börtönből élve már nem kerül ki, hacsak egy csoda nem történik. Az a büntetés, amit rá fognak mérni, az vagy halálos ítélet lesz, vagy életfogytiglani nehéz börtön. Azt pedig ilyen körülmények között nem lehet kibírni.

Vagy talán mégiscsak megúszom 10–15 évvel! – lobbant fel benne a remény, de... milyen élet lesz az, amit akkor kell öreg fejjel újrakezdeni. A remény és a csüggedés egymást váltogatták.

A reményt nem szabad feladni, az életért való harcot nem szabad feladni, tért magához, diktálta a józan esze, az erdők, mezők szerelmese, bolondja, nem vesztí el a fejét, történjék bármi is!

Vadabbnál vadabb gondolatok cikáztak az agyában, de az életösztön azt diktálta, hogy tegyenek meg mindent, ami az egészségük megtartására szolgál. Egymásnak hátat fordítva, karjaikat összefonva próbálták testük lehűlését ellensúlyozni.

És reménykedtek, ismét reménykedtek. Hogy mibe, azt nem lehetett meghatározni, a reménynek nem volt kontúrja. Nem volt igazi alapja, csak egyszerűen remény volt. A remény és a hit nem is kér külön magyarázatot. Egyesek imádkoztak, igen buzgón imádkoztak!

Neki nem jött ima a szájára, az ő temploma a természet volt és maradt, az erdők, mezők, a kert, a Kukucsikert, amiért annyit dolgozott.

Aztán megnyugodott, mintha ez a mostani helyzet a világ legtermészetesebb dolga lenne. Elrendezte gondolatait, megfogalmazott egy búcsúlevelet, hogy majd, ha lehet, megírja a családnak.

Átgondolta, hogy kinek mi lesz a feladata, amíg ő nincs otthon. Nagyon szomorúan konstataálta, hogy nincs kinek hagyakoznia. A leányok még kicsik, Sanyi az nem való gazdának, az egy Mihók ember, és Mariska, ő sem való vezetésre.

A rokonok? De hiszen azoknak is megvan a maguk gondja-baja, talán Irma testvére és férje, Aurel segíthetne.

Istenem, kibem bízhatnék meg, ki az, aki továbbvezeti a gazdaságot?

Mikor Apám 93-ban meghalt, én sem rendelkeztem olyan nagy tapasztalattal, akkor jöttem vissza Udvarhelyről, még az érettségim sem volt meg, és nyakamba szakadt minden, egyedül voltam otthon, mert Benci nem hagyta ott a jogászi pályát.

De ez most más. Miért lenne más? Sanyi fogjon csak neki a munkának, hagyja a fehérnépeket!

A napok teltek, lassan teltek, de teltek, a prinsonerek beletörődtek sorsukba, protestálni, reklamálni értelmetlen lett volna...

A család igen hamar észbe kapott. Tudták, hogy itt már csak az igen gyors cselekvés segít. Intézkedni, amíg nem késő! Mindnyájan elindultak, tanácsot kérni, összeköttetést szerezni.

Akkor tudatosodott bennük, amit el sem akartak hinní (hiszen ilyen nincs, nem lehet), hogy Romániában, márpedig ha tetszik, ha nem, most már ott élünk, „ajándékkal” sok mindent el lehet intézni!

Irma testvére és férje Aurel, aki akkor Marosvásárhely alpolgármestere volt, minden összeköttetésüket felhasználták, hogy kiszabadítsák Ferit a börtönből.

Akkor még voltak a Monarchiában felnőtt román urak, akik segíteni akartak és tudtak. Egyesek titokban jó tanáccsal, mások meg nyíltan.

A mojosi pap igen jóindulatúnak bizonyult, és vállalta, hogy egy társával együtt elutazik Iași-ba, és mindent megtesz annak érdekében, hogy kiszabadítsa a domnut.

A család nagylelkűen támogatta az akciót, odalettek Irma ékszerei, a pénzkészletei is megcsappantak, így a popa, megfelelően „felszerelve”, elutazhatott Iași-ba. Ő értett a iași-iak nyelvén, még a dl. comandant is fogadta.

Aztán megtörtént a csoda. A csoda, amit remélt a Tekintetes úr, de úgy igazában nem hitt benne.

Hívták a „prinsioner Tolvalt” a parancsnok elé, aki magát persze egy alantat tiszttel képviseltette.

A tisztecske egyáltalán nem udvarias hangon megmagyarázta, szájába rágta a domnu prinsionernak – micsoda változás, eddig csak „Mă” (Te) volt –, hogy itt Iași-ban nagyon rendesen bántak vele, a prinsionerral, „nu așa, Mă”, amire „Da, vă rog”-ot (igenist) kellett válaszolni, aztán megígértette, hogy ami itt történt, ami itt a börtön falai között történt, arról soha senkinek nem fog beszélni, „Da, vă rog”, és hogy többé soha, amíg életben vagy – „életben hagyunk”, húzta alá jelentőségteljesen a tiszt – kezet nem emelsz a román nemzetre, „Pe Neamul nostru Românesc!, ai înțeleș?” Megértetted?

Csakhogy itten nem volt elég a Da, vă rog, itten a Bibliára tett kézzel kellett esküdni, és amikor egy kicsit várakozott a válasszal, amíg megpróbálta gondolatait rendezni, átgondolni az eskü jelentőségét, a háta mögött álló őrs puskatussal támasztotta alá a tiszt parancsát.

Ismét átvillant agyán a gondolat, ami azóta, hogy fel kellett szaladni a Csillagbörtönbe felvezető úton, követi, hogy ezek megsemmisíteni akarnak minket, vagy legalábbis örökre elhallgattatni, önkéntes hallgatásra kötelezni. Erre megy ki a játék!

Még nem tudta miért szabadul ki, miért eresztik szélnek, még nem tudott a család önfeláldozó gyors akciójáról, de érezte, hogy a csoda mellett, ami a szabadulását jelenti, valami nehéz teher nyugszik rajta, hogy ezután meg van békjözva a lelke!

Megértette a helyzetet, és sürgősen határoznia kellett, hogy elfogadja-e ezt a megalázó feltételt, vagy örökre leszámol magával és az életével, mert tudta, hogyha most nemet mond, az a végzetét jelenti, még mielőtt kimondaná a Haditörvényszék a szentenciát.

„Jur” (esküszöm) mondta, és ebben a pillanatban összetört a régi Tekintetes úr, a magabiztos férfi és egy más ember hagyta el a iași-i börtönt, nem az, aki oda átizzadva holtfáradtan, de töretlen lélekkel bement.

Elbocsátólevelet is kapott, amire ugyan estig kellett várnia, de anélkül nem mert elindulni, nem mert hazamenni, haza a falujába, az otthonába, az erdeibe.

Az elbocsátólevelet az őrmester olvasta fel, elhadarta, a kezébe adta és ő már ment is, vitte, repítette haza a vágy, a szabadság utáni vágy, az otthoni levegő utáni vágy.

A nagy ív papírt meg sem nézte, csak szépen összefogta, zsebébe süllyesztette, és rohant el, el innen a megaláztatása helyétől, el, el, csak már jusson haza.

Pedig érdemes lett volna elolvasni azt az elbocsátólevelet, mert abban szó szerint az állt, hogy ő 12 fegyvert a felkelőknek adott, de nem roszindulatból tette, és hogy ezért az eljárás ellene megszűnik („pentru acest fapt nu se mai urmărește”).

Mint az utolsó csavargó, vagy vadorzó, úgy lopakodott haza.

Nem akart senkivel sem találkozni, és azt sem tudta, mi lett a családdal. Ott-hon vannak-e, vagy...

Sárpatakot érintenie kellett, a Maros-híd miatt, de nem ment végig a főúton, hanem letért az első elágazásnál a Keresztúri-erdő felé, és így ismerőssel nem találkozott. Nagy kő esett le szívéről, mikor maga mögött hagyta a faluszéli utolsó cigányputrit. Innen már mezei utakon, erdőn keresztül igyekezett haza.

A Csonka alatt folytatta útját. Itt aztán igazán nem akart senkivel sem találkozni.

Lassan esteledett, és ez kapóra jött, napvilág nem akart a falun keresztülmenni, nem akart senkivel beszélni, nem akart kényes kérdéseket hallani. Lábai viték, automatikusan lépkedett, itt már ismert minden bokrot, minden ösvényt.

A Kicsicsonkán találta magát, a családi síroknál. Innen jól látszott az udvar, látszottak az istállók, az udvarház, és az emberek, amint az udvarban szorgoskodtak. Éppen itatás volt, és ide felhallszódtak az esti falu zajai, hangjai.

Az erdő felőli utolsó sírkő, a legnagyobb ebben a kicsi családi temetőben, az Apja sírköve. Takarást keresve húzódott meg a kő mögött, és figyelte a falut. Jó volna megtudni, mi történt az alatt a néhány hét alatt, amíg távol volt. De semmi gyanúsat nem észlelt. Mintha csak a tegnap ment volna el, vitték volna el, pedig jaj, de rég volt, neki nagyon rég. Egy örökkévalóság!

Talán nem is akart ide jönni, de valahogy úgy adódott, egyszer csak a sírkő mellett állt. Innen a dombról jobban látta a gazdaságot, az ott folyó életet.

Ott lent mintha semmi sem változott volna, az élet ment tovább, nélküle is ment tovább. A béresek épp úgy hajtották az állatokat le a kútra, épp úgy térítették őket, mint ezelőtt néhány hónappal, egy évvel, vagy akár tíz évvel azelőtt.

Hirtelen rápillantott a sírkőre. Nézte az évszámot: 1893. május. Istenem, csak most volt. Apám hirtelen meghalt és itt hagyott engem a gazdaság gondjaival. Ki gondolta volna akkor, hogy az ember, hogy én, mint egy utolsó földönfutó betyár a saját házamba éjszakának idején kell visszalopóznom.

Nem, én ezt nem akarom. Én nem az az ember vagyok, aki feladja a házát, hazáját. Hazáját? Azt én nem adtam fel, a Haza hagyott el engem, nem én a Házamat.

De a házamat nem akarom elveszteni, történjék bármi is. Nem, még ha nagy árat is kell érte fizessenek. Vagy már megfizettem? Nem, azt hiszem még nem fizettem meg mindent, még lesz ennek a dolognak folytatása. Gondolatai vadul kerge-tőztek. Mit lehet tenni, hol itt a kiút? Ismét vissza Iași-ba?

Nem! Nem! Oda én nem megyek, oda engem nem visznek. És aztán szétnézett a családi sírkertben, ezen a kis hegytetőn, és nyugodtan, félig fennhangon mondta: van itt hely elég.

De oda többet nem megyek, nem visznek. Nem engedem, nem, még ha a legvégsőbb lépésre kell elszánnom magam. Akkor sem megyek.

Az est lassan beborította a pókai völgyet, a faluban bátortalanul felvillantak az első halvány fények. Otthon is lámpát gyújtott valaki, ide fel látszott az a halvány fellobbanó láng.

És aztán csoda történt. Megszólalt egy feketerigó! Eddig nem is hallotta, vagy nem is fütyült, de most ott fent, a nagycserefa felső ágán ült, ott fütyült a rigó.

Feketerigó, ez a madár az ő madara, a hangja békét jelent, nekünk embereknek békét jelent, pedig hogy egymás között a rigók országában ez az ének azt jelenti, hogy itt én vagyok az úr, itt másnak nincs mit keresni.

A rigó meg fent a fa tetején, mint minden nap, minden este, ma is elénekelte szerelmi dalát.

Most már igazából otthon volt! Érezte az otthoni levegőt, az erdő fanyar szagát, a falu esti hangzavarát és ez a madár, ez a fekete trubadúr megdobogtatta a szívét.

Nem is izgatta semmi, eltörpültek a múlt hetek gondjai, aggodalmai, pillanatnyilag csak a rigó dala volt a fontos. Hallgatta, áhítattal hallgatta. Valahol beljebb az erdőben egy másik énekes is megszólalt, vagy talán eddig is énekelt, és csak most vette volna észre?

A rigófütyty, a csendesen leereszkedő kora tavaszi este, ez a fanyar avarillat, ez a hazát jelentette, az otthont. A biztos kikötőt. És ezt hagyjam itt, üljek be egy dohos hideg katakombába? Nem, semmi szín alatt sem.

De itt – és ránézett a családi sírhantokra –, itt sem akarok még „megnyugodni”!

Az esti szürkületben egy nyúl baktatott ki a Kicsicsonka erdejéből. Megállott az erdőszélen, lapát füleivel belekanalazott a szürkület neszeibe, és mivel semmi gyanúsat nem hallott, tovább baktatott. Látni, nem látott semmit, pedig a szélső sírkő mellett ott állott egy magába roskadt, megtört ember. Köztudomású, hogy a nyúlnak rosszak a szemei. Ő a füleiben bízik. Nem csoda, hogy nem vette észre azt az embert.

A Tekintetes úrban felébredt a természetimádó, és a vadász is. Szíve megdobbant a látványra, és mintha a múlt hetek nem is lettek volna, csendesen megindult hazafele, le a Bongort meredek oldalán, az ismerős faluba, az ő otthonába.

Az a buta nyúl csak most vette észre, hogy mögötte mozgás van. Megugrott, fehér ülepét mutatva, furcsán ugrálva elszaladt.

Menj Isten hírével, legalább te szabad vagy – mondta inkább csak magának.

Az otthon elfelejtette a Tekintetes úrral Iași-t. Végre otthon volt, az ő kertjében, az ő mezein, és az erdőkben. Elfelejtette? Nem, azt ő soha sem fogja elfelejteni, és éppen ezért menekült.

Menekült a madarászatba, amit ornitológiának mondanak a művelt nyelvek, menekült a vadászatba, mert a vadászfegyvere megmaradt, menekült a kertbe, ahol nyugalmat talált és nyugtalan énjét kiélhette. Madárvárat építtetett, Sziesztát csinált, és Fűzfánfityegőt, árnyas Sétányt a patak partján végig, és a temető mellett, az öreg cserefák alatt. Menekült a börtöntől, menekült a sötét, dohos falak szorításától, ki a szabadba, ki a kertbe, de legszívesebben fel a Kopár-

ra, ahol nem zavarja tekintetét semmi, ahonnan messze el lehet látni, levegő van. Elege volt egész életére a bezártságból.

A birtokkal nem sokat törődött. Elrendezi azt Sárkány Sándor, a béresbíró. Nem voltak ambíciói a gazdálkodásban. Jók voltak a mangalica disznók, szerette őket, nem akart más fajra áttérni, pedig már a környéken egyre többen tartottak yorkshire-i disznót, meg edelschweint.

Mondták is barátai, hogy Feri azért tart mangalicákat, mert azokkal gyakoroltatja a disznóskutyáit. Voltak is híres jó vadászkutyái, és nemhiába voltak, a vadászatban, mint mindenben, igen alapos ember hírében állott.

Ősszel, télen, a vadászszезonban majd minden nap, de még nyáron is hetente legalább egyszer megjelent Vaszi, a vadőr, és ha olyan megfigyelései voltak, fesszes „vigyázz” állásban jelentett: „Tekintets úr, hetvenhét nyamat láttam.”

Ez már tiszta beszéd volt. A hetvenhét az a sokat jelentette, merthogy Vaszi nem tudott írást, és a „nyam” az csak disznónyom lehet, mert más nyomnak nincs ilyen nagy jelentősége.

Aztán nemsokára meg is volt a haditerv. Vaszi elindult gyalog – mert így gyorsabban haladt –, hogy megkerülje a fekvést. A „Tekintetes úr” vadászszekerébe befogták az öszvéreket, kiszekerezett rendszerint a Kerekerdőhöz, itt elállta a disznók útját. A kutyák meg, ha rátaláltak a kondára, forgatták a sűrűben a disznókat, támadták, harcoltak velük, amíg csak el nem indultak.

Ilyenkor megtörtént, hogy szétfuttottak, főleg a malacok, addig, amíg az öreg koca nem mordult rájuk, nem „fűt” egy két alaposat, rendbe nem szedte a „bandát” és fel nem sorakoztatta maga után. És akkor – mint a „vonat” a mozdony után – úgy rohantak a legközelebbi sűrű felé. Öröm volt nézni, amint átváltanak egyik erdőből a másikba. Ha egy öreg kan volt a hajtásban, az csak lassan ment a kutyák előtt, azok meg „hozták”.

A vadászat eredménye már nem is volt olyan fontos, pedig hogy a Tekintetes úr nem tartozott a kocavadászok közé, sőt! Neki azonban a szabadság kellett, az erdő és mező friss, szabad levegője. Életében talán soha sem ment társasvadászatra.

Nem, az nem az ő világa volt. Ő az úr volt, aki Vaszinak és még egy-két segédnek parancsolt, de nem úgy, mint alárendeltnek, hanem úgy, mintha gyermekének parancsolt volna. Nem is szóllította másképpen az embereit, csak mint „Fiam”. És mégis az a bizonyos három lépés távolság megvolt köztük.

Nem, nem zavarta egyiket sem, sőt szerették az ő urukat, büszkék voltak rá, dicselkedtek a Tekintetes úrral, viselt dolgaival.

Politizálni, csak magába fordulva politizált. És mégis utolérte a „politika”.

Nagyot fordult a világ kereke, negyvenben visszacsatolták Magyarországhoz Észak-Erdélyt, magyarok lettünk. Ő csendesen, nyugodtan szemlélte az eseményeket. Örvendett, de örömét nem kiáltotta világgá!

A magyarok bevonulását szeptember elején Vásárhelyt ünnepelte.

Nem szerette a nagyhangú dicsekvőket, inkább csendben behúzódott Dódánál, leányánál a belső szobába, és meghittten elbeszélgetett visszatért rokonával, Nyárády Domival. Valami ránehezedett a lelkére, valamit érzett, ha nem is tudta, hogy mi az, ami őt bántja, ami neki nem tetszik ebben az általános nagy örvendezésben!

Aztán elmúltak az ünnepek, mindenki ment a maga dolga után, de egy újabb háború rémsége a levegőben lógott.

Magyarország még nem lépett be a háborúba, még az „Édes Erdély itt vagyunk” hangulatát nem fojtotta reszketésbe az újabb háború. Még vendégségbe jártak uraink, anélkül, hogy valami is elrontotta volna a társaság hangulatát.

Egy alkalommal Rozsnyai Gyurka és a főszolgabíró, és a rokonság meg a sógor-ság meglátogatta Feri bátyát.

A hangulat igen emelkedett volt. Régóta nem találkoztak egymással. Gyurka, aki komoly jogász hírében állott, megkérdezte, hogy kik érdemelnének meg vitézséget itt Pókában.

A Tekintetes úr összehúzta szemöldökét és gondterhelten, szinte szomorúan mondta, hogy bizony kevesen vannak, akik tettek valamit a magyarságért, akik tényleg vitézek voltak! Említette Vaszit, aki az első világháborúnak minden hadszínterén harcolt, megvoltak azok a kitiüntetései, amelyek a vitézi címre érdemesíthették, de akkor már az Örök Vadászmezőkön üldözte azt a Nagy Vadkant, amit itt, ezen a lényegesen kisebb vadászterületen nem sikerült elejtenie... 1940 tavaszán vitte el a tüdőgyulladás.

Ercse András is jogosult vitézi címre, neki is megvannak a kitiüntetései, de mások nem voltak, akiket javasolhatott.

Erre Gyurka kedveskedően:

– De Feri bátyám, hát te is megérdemled, magadról megfeledekeztél?

– Nem, fiam, nem. Én nem érdemlem meg – mondta összeráncolt homlokkal –, de mi itt mind – és szélesen körülmutatott maga körül – mi itt mind...

Gyurka nem várta meg, hogy befejezze:

– Igaz! Igaz! – mondta ujjongva.

– Mi itt mind – folytatta sötéten a Tekintetes úr –, mi itt mind megérdemlünk – és egy kis szünet után – huszonötöt a fenekünkre, huszonötöt a fenekünkre, nem kitiüntetést.

Huszonötöt a fenekünkre, morfondírozott magában tovább.

REGATUL ROMÂNIEI

La Jan., la

COMANDAMENTUL

Corpului Armata

Copie

ORDONANȚĂ DE NEURMĂRIRE

No. _____

COMANDANTUL *Corpului Armata*

CĂTRE

COMISARUL REGAL

Noi, Comandatul *Corpului Armata*

Văzând procedura instruită în contra *incalculului*

Tolnaly Ferencz

Văzând raportul și părerea raportorului, precum și concluziunile comisarului regal de pe lângă Curtea Mărtiață, cari tind la neurmărirea lui *Tolnaly Ferencz*

Având în vedere ca numitul a dat *1000* lire de suma credință ca numitul nu are drept de ale care o răscoală văzând în uniformă de plătuciu și cu semnele distincției gradului de căpitan și că el este autorizat de la garda națională în afara de această sumă este foarte mult apreciat de populație întrucât ca un bun prieten al romanilor timp de 21 ani

Având în vedere art. 103 din codul de justiție militară ;

Declarăm că, în starea în care s'a comis faptele, nu este caz de a se ordona trimiterea în judecată, și ordonăm ca *Sus*

numitul să fie pus în libertate, dacă nu este arestat pentru alte cauze.

Făcut la Cuartierul General al *Corpului Armata*

COMANDANTUL *Corpului Armata*

GENERAL de divizie SS Petala

79-II-918 stă nou
prezentă popii fiind conform

cu originalul re-certificat de

Trifun Popa

ȘEF DE STAT-MAJOR,

Lt.-Colonel, SS *Trifun Popa*

ROMÁN KIRÁLYSÁG
HADTEST PARANCSNOKSÁGA IAȘI

PARANCS AZ ELJÁRÁS FELFÜGGESZTÉSÉRE

A 4-ES SZÁMÚ HADTEST PARANCSNOKA
A KIRÁLYI KOMISZÁRNAK

Mi a 4-es számú hadtest parancsnoka,
Figyelembe véve Tolvaly Ferentz egyénre vonatkozóan az eljárási szabályokat

A jelentést és a feljelentő véleményét, valamint a Hadbíróság mellett kinevezett komisár következtetéseit, amelyek a Tolvaly Ferentz elleni nyomozás megszüntetésére utalnak

Figyelembe véve azt a tényt, hogy a megnevezett egyén 12 fegyvert jóhiszeműen adott át azoknak, akik jogosan kérték, s ezek őrmesteri egyenruhában voltak, megfelelő fegyverrel és rangfokozattal, és csak tévedésből nem kérte az engedélyt a Nemzeti Gárdától. Ezenkívül a megnevezett személy nagyrabecsült a román lakosság részéről és 21 éve jó barátja a románoknak.

Betartva a katonai törvénykönyv 108-as cikkelyét,

Kinyilvánítjuk, hogy a tett elkövetésének állapota nem olyan cselekmény, amelyért bíróság elé kell állítani a fent megnevezettet és elrendelem szabadlábra helyeztetését, ha nincs letartóztatva más cselekményekért is.

Kiállítva a 4-es Hadtest Nagyvezérkara által.

A 4-es HADTEST PARANCSNOKA
S.k. Petala
tábornok
Vezérkari főnök
S.k. Ghenciu
alezredes

Hitelesítve: 1919. II. 19-én

A különböző hadszínterek Pókától is megkövetelték az áldozatokat. Mint a marosvásárhelyi 22-es honvéd gyalogezred katonái hősi halált haltak:

Csegedi Sándor őrvezető, 30 évesen	1916. V. 26-án
Moldován János honvéd, 22 évesen, Galíciában	1915. I. 11-én
Szász János népfelkelő, 21 évesen	1915. IV. 3-án
Sztán János honvéd, 29 évesen, az olasz fronton	1917. X. 26-án

Mint a marosvásárhelyi 62-es császári és királyi közös gyalogezred katonái estek el:

Csegedi János 27 évesen, Galíciában	1915. V. 7-én
Gábor András 22 évesen, a Przemysl körüli csatában	1916. IX. 11-én
Szabó Sándor 21 évesen, Galíciában	
Szabó Ferenc 23 évesen, a harctéren szerzett sebesülésben	
Sztán Mihály 24 évesen, Galíciában	1916. IX. 26-án

Mint a marosvásárhelyi 51-es császári és királyi közös gyalogezred katonája a harctéren szerzett betegségében hunyt el:

Nyomáti Péter 20 évesen 1915. VI. 21-én

Póka további hősi halottai: – Bőjtthe János, Bőjtthe József, Csegedi Imre I., Csegedi József I., Gedő Albert, Gödri János, Kardos János, Kerekes István, Szabó András és Varga Sándor. Csegedi Imre I. és Csegedi József I. 1918 őszén, az utolsó piavei átkelési kísérlet alkalmával estek el. Varga Sándor 31 éves korában, mint a császári és királyi 6-os tábori tartalékegység tüzére halt meg Bécsben, a harctéren 1917-ben szerzett sebesülése következtében. Mostohaapja, Pintyi József haza hozatta földi maradványait, és katonai pompával temettette el. Düledező kősíremléke ma is áll a temetőben.

Két pókai hadirokkant áldozatról tudunk: Kardos János L. és idős Kelemen Sándor személyében.

A háborút követő békeszerződés értelmében hatalomváltás történt Erdély területén, így Pókának és vidékének életében is. Ezután a katonaköteles férfiak a román hadseregbe vonultak be katonai szolgálatra. A második világháborút megelőző években egyre gyakoribbá vált a tartalékos katonaviselt férfiak átképzésre (concentrare) való behívása.

Idővel szükségessé vált a település lakosságának többségét alkotó magyarok számára a nemzeti önazonosságuk megőrzéséért folytatott küzdelem, különösen a magyar anyanyelvüknek az oktatásban való érvényesülése terén.

6. Földreform az I. világháború után

Románia számára az első világháború győzedelmesen fejeződött be. Az 1918. december 1-én kelt gyulafehérvári határozatok III. fejezetének 5. paragrafusa gyökeres földreformot helyezett kilátásba azzal a céllal, hogy csökkentsék a nagybirtokok túlsúlyát és lehetőséget adjanak a földműves lakosságnak olyan magángazdaságok kialakítására, melyeket családjával megművelve, saját maga szükségleteinek megtermelőjévé váljon.

Az 1923-ban törvényerőre lépett földreform előtti Erdélyben a korabeli kimutatások szerint a kisbirtok aránya volt túlsúlyban. A mezőgazdasági művelés alatt álló 3 320 873 hektárnyi területből 69,9% volt kisbirtok, 11,6% közép- és 18,5% nagybirtok. A nagybirtokoknak 32,5%-a volt magánkézben, a többi állami, községi, egyházi, iskolai közbirtokosági birtok volt, és mint ilyen, nagy részben közösségi célt szolgált. [65., 28. l.]

Maros-Torda megyében a század elején az összes földterület 66,29%-a szabad forgalmú magánbirtok volt, 19,27%-a közbirtokosági és községi, 10,96%-a állami, 3,48%-a pedig egyházi tulajdonban. [88.] A magántulajdonú földbirtok területéből 100 holdon aluli megoszlásban 51,04% volt, míg 100 holdon felüli megoszlásban 48,96%. Az utóbbi nagybirtok túlnyomórészt (Maros-Torda megye) erdő- és legelőterületekből állt. [94., 193. l.]

Nemzetiségi szempontból vizsgálva a földreformot, ismeretes, hogy míg Erdélyben a székely és szász vidékeken a sajátos ősi birtokviszonyok voltak az uralkodóak, addig a legtöbb vármegye területén a nagy- és középirtokok java része magyar, a kisbirtokok java része pedig román tulajdonosok kezében összpontosult. Ennek az a történelmi magyarázata, hogy Erdélyben a századok folyamán megjelenő románságnak csak kis része emelkedett

nemesi rangra és szerzett magának nagyobb birtokot, legnagyobb részük a magyar nemesi birtokra állott be jobbágnak, és mint ilyenek, az 1848–49-es forradalom utáni jobbágyfelszabadítással önálló kisbirtokossá emelkedtek. Van kimutatás arról, hogy századunk elején (1903 és 1912 között) a román kisbirtokosok 125 663 holdat, a szászok pedig 31 810 holdat vásároltak a magyar közép- és nagybirtokosoktól. [65., 28. l.] Ennek eredményeként az első világháború előtt Erdély mezőgazdasági művelés alatt álló területének 46,32%-a a román kiscgazdák tulajdonát képezte. Erdélyi viszonylatban tehát a földbirtokreform főleg a magyar nagy- és középbirtokosok, valamint a magyar közintézmények ellen irányult. Az Okiráltságban sokkal enyhébb volt a kisajátítási törvény.

A földbirtokreformot az 1921. július 23-i Garoflid-féle törvény alapján hajtották végre. Abban az időben a törvények megalkotásánál az erdélyi magyarság formálisan sem működhetett közre, mivel akkor még nem volt magyar képviselő a román országgyűlésben. A Magyar Szövetség kiáltványban foglalt állást a földreform ellen, megállapítva, hogy a törvényt a parlament kétmillió magyar meghallgatása nélkül, a németiség tiltakozása ellenére szavazta meg, s ezért a Magyar Szövetség az utókor előtt ünnepélyes óvást emelt. A tiltakozásnak nem lett semmi eredménye.

A földreform súlyosan érintette a kisebbségi sorsba került erdélyi nemzetiségeket, és az általuk fenntartott intézményrendszert. A legsúlyosabb kárt az egyházi, iskolai és alapítványi birtokok szenvedték el, mivel ezeknek a kisajátítása létalapjukban támadta meg az illető intézményeket. A magyar nyelvű egyházközségektől többnyire csak elvettek és ritka esetben adtak nekik kisajátított ingatlant. A földreformtörvény alkalmazása előtt a romániai magyar egyházaknak 371 614 kataszteri hold földbirtoka volt, amiből 314 199 holdat sajátítottak ki, az egész birtokállomány 84,54%-át. [65., 28. l.]

Az egyházi intézmények, közbirtokosságok és telepések mellett ez a földreform a tönk szélére juttatott igen sok magyar birtokost is. Egy kimutatás szerint az erdélyi földhöz juttattak száma 280 679-et tett ki, akik közül 212 803 román, 45 628 magyar, 19 534 német és 6134 más nemzetiségű volt. [65., 28. l.]

Pókai viszonylatban a megyei földosztóbizottság (Comisiunea județeană pentru reforma agrară Mureș-Turda) 752/1912. számú döntése alapján alkalmazták a földreformot, amelyet 1923. június 30-án hirdettek ki.

A földreformtörvény végrehajtása érdekében a községben földosztó bizottságot választottak. A bizottságban az államot Fodor Ákos körjegyző képviselte, míg az igénylők érdekeit Gede Péter és Kardos József pókai lakosok. Fodor Ákos jegyző olyanképpen képviselte az állam és a lakosok érdekeit, hogy a törvény alkalmazása után, bírósági döntés alapján hat hónapi fogházbüntetést kellett letöltenie. [100.]

A környékbeli és helybeli, kisajátítás alá eső földbirtokosok a következő földterületek leadásával voltak kénytelenek hozzájárulni a földreformhoz: gróf Teleki József Sárpatokról 604 holddal, gróf Teleki Károly Sáromberkéről 116, özvegy Bornemissza Andrásné 611, Jakab Rudolf Pókából 295, és ugyancsak Pókából Tolvaly Ferenc 33 holddal. [52.] Ezenkívül Nagy Kálmán, illetve dr. Köntzey Gerőné (Nagy Ilma) földbirtoka került a földreformtörvény által kisajátítás alá. Szántóföldek, legelők, kaszálók és erdők voltak a kisajátítás tárgyai.

A földreform alkalmazása folytán a faluból négyen (Gábor Mihály, Bán Sándor, özv. Kelemen Imréné és Ötvös József) kaptak fél hold szántóföldet; 24-en (özv. Gödri Jánosné, özv. Bálint Bálintné, özv. Vér Józsefné, Kelemen Sándor, Cs. Nagy István, Tóth István, Gede Ferenc, Szabó Mihály, Bodor Miklós, Gödri József, Kelemen Péter, Izsák Mihály, Pál

Márton, Szántó Gábor, Ercse Ferenc, Cs. Nagy Lajos, Obreja Iuliu, Silimon Sándor, Szotyori József, Szántó Imre, Csegedi M. András, Moldovan [Mitra] János, Máthé Imre, Csegedi Miklós) pedig egy-egy holdat. Tizenhat lakos (özv. Kerekes Istvánné, özv. Stan Mihályné, Szilágyi Petru, Gedő András, Szilágyi Simion, Ercse Sándor, Dobai József, Kardos L. János, Kardos A. Ferenc, Tóth András, Gede Sándor, Szilágyi Alexandru, Ercse András, Szabó Károly, Kardos János Ferencé) egy és fél holdat; 28-an (Máthé János György, ifj. Bőjthe András, Stan Ioan, Ercse János, Székely János, Kovács Sándor György, Kelemen Mihály, Boldizsár András, Kovács Ferenc, Kardos József, Gede Ferenc Jánosé, Máthé Miklós, Kelemen Sándor, S. Török Ferenc, Gede Jánosné, Radu Vasile, Crişan Vasile, ifj. Kelemen Imre, Kelemen Lajos, ifj. Mihály Ferenc, Máthé Sándor, Kelemen Mihály Imréné, ifj. Sárkány András, Szöllösi László, Radu Teodor, Máthé Ferenc, Dobai András, Moldovan Vasile lui V.) két-két hold szántóföldet kaptak. Utóbbi csoportba főleg azok tartoztak, akik a világháborúban frontharcosként vettek részt. A kiosztott földek szántóföldek voltak, és mint ilyenek, a Pusztaalmás közelében elterülő Harangos, a Veres Mihály, a Gróf tagja és a Temető mögött nevű dűlőkben kerültek kimérésre. [52.]

Házhelyet 31-en kaptak. Hat család (özv. Bálint Bálintné, Czáp Sándor, Izsák János, Izsák József, Pál György, Szántó Gábor) 200 négyzetméternyi területet, két család (Kelemen Mihály, Pantea Dumitru) 225, illetve 300 négyzetmétert, 23-an (Bodor Miklós, Bucur Sándor, Crişan Vasile, Fejér Sándor, Gede János J., Kardos János, Kelemen Imre, Kelemen Ferenc, Kelemen Péter Jánosé, Kovács András, Máthé Ferenc, Máthé Miklós, Moldovan Vasile, Radu Teodor, Radu Vasile, Sárkány András, Szabó Károly, Szabó Mihály, Boeriu Izidor, Ercse János, Máthé András, Községháza, Darvas István) pedig 400 négyzetméteres területű házhelyet. Az utóbbi csoportba tartozó házhelyek nagy része a falu délkeleti részén, egy domb feletti sima felületű, szeles helyen terülnek el, amiért később az itt felépült házzakkal kialakult utcát Szél Kálmán utcának nevezték el. A földreform alkalmazásának fiatal mérnöke ekkor Darvas István volt, aki tevékenysége fejében, mint láttuk, egy 400 négyzetméter (negyed hold) területű házhelyben részesült. Ezt a házhelyet Jakab Rudolf helybeli földbirtokos belsőségéből mérték ki, amelyet régebben Szász Péter-kertnek is neveztek. A kimért házhelyek részben Nagy Kálmán, illetve dr. Köntzey Geróné (Nagy Ilma), Jakab Rudolf és Csegedi János tulajdonát képezték a földreform előtt. Akkoriban egy 400 négyzetméteres házhely kártérítési díja 3000 lej volt, a kimérés díja pedig 120 lei.

Kétségtelen, hogy a reform pillanatnyilag segített a magyar földnélkülieken és kiscgazdákon, de mivel földjük birtokában sokan nem rendelkeztek a földműveléshez szükséges eszközökkel és igavonóval, a bankok nem adtak kölcsönt a kisajátított földre, ezért hamarosan túladtak a kapott földterületen s a vevő rendszeren a község módosabb gazdája vagy újonnan kinevezett tisztviselője volt.

A földreform eredményeképpen a kisajátított magyar birtokok jelentős része nem a kiscgazdák kezébe került, hanem kikapcsolódott a nemzetgazdasági körforgásból, s olyan egyéni érdekek hatáskörébe került, amelyben többé nem tölthette be sem közigazdasági, sem nemzetgazdasági hivatását.

7. A II. világháború

1939. szeptember 1-én kitört a második világháború. Az első világháborút lezáró békeszerződések – melyek a győztes hatalmak diktálta kényszerű békekötések voltak – már magukban hordozták a későbbi bosszú csíráit. A tényleges háború azzal kezdődött, hogy a né-

met hadsereg egységei szeptember elsején hajnali 4 órakor hadüzenet nélkül átlépték a német–lengyel határt és megkezdték azt a pusztító, gyilkos háborút, amit második világháborúnak nevezünk.

Mint szövetségesek, szeptember 3-án Anglia és Franciaország is hadat üzentek Németországnak. Az óriási technikai fölényben támadó német hadsereg három hét alatt harcképtelenné tette a lengyel hadsereget s ennek következtében szeptember 28-án Varsó megadta magát. A lengyel hadsereg azonban a felbomló vezetés ellenére hősiiesen harcolt tovább.

Közben a Szovjetunió kormányának parancsára szeptember 17-e hajnalán a Vörös Hadsereg is átlépte a lengyel határt és megindult Lengyelország ellen. A lengyel kormány Romániába, a hadsereg megmaradt része Románián, más része Magyarországon át menekült Jugoszlávia és a nyugati szövetséges államok felé. A hadjárat eredményeként Lengyelországot Németország és a Szovjetunió felosztották egymás között. Ezzel megszűnt a nem sokkal azelőtt (1939 márciusában) létrejött lengyel–magyar határ és azt a magyar–szovjet határ váltotta fel.

Amint véget ért a Lengyelország elleni hadjárat, a német csapatok zömét nyugatra vezényelték, a német–francia határ közelébe, itt azonban 1940 márciusáig csak helyi jellegű csatározások folytak a német és angol–francia hadsereg egységei között. 1940. április 9-én a német hadsereg váratlanul megtámadta Dániát, majd Norvégiát is, és elfoglalta a fontosabb kikötővárosokat. 1940. május 9-én hajnalban a nyugati fronton is megkezdődött az igazi háború. A német hadsereg hadüzenet nélkül betört Belgiumba és Hollandiába, hogy ezeken az országokon keresztül is támadja a szövetséges angol–francia hadsereget. Hadfelszerelés és emberanyag szempontjából a szövetségesek csupán a repülőgépek száma tekintetében álltak gyengébben a németeknél, a gyorsaság és váratlan támadás azonban német sikereket hozott. A visszavonuló szövetséges csapatok Dunkerque-nél zsúfolódtak össze és innen rövid idő alatt 340 000 angol–francia katonát szállítottak Angliába. A németek nagy mennyiségű hadianyagot zsákmányoltak.

1940. június 10-én Olaszország is belépett a háborúba a németek oldalán. Közben a németek Párizs felé törtek előre. Június 12-én Pétain és Weygand tábornokok fegyverszünet kérését javasolták kormányuknak. 14-én a német csapatok bevonultak a nyílt városnak nyilvánított Párizsba és 17-én Pétain tábornok fegyverszünetet kért a németektől. Ennek aláírására június 22-én került sor, ugyanabban a vasúti kocsiban, a compiègne-i erdőben, amelyben a németek 1918-ban, akkor mint legyőzöttek írták alá a fegyverletételi okmányokat.

A nyugati fronton bekövetkezett német győzelem eredményeként úgy látszott, hogy az első világháborút lezáró versailles-i békerendszer hamarosan összeomlik. Ez talán már hamarabb elkezdődött, még 1938. szeptember 29-én a müncheni egyezmény megkötésével, melynek egyik záradéka értelmében a magyar és csehszlovák kormány között területi tárgyalások kezdődtek. Ezek eredménytelensége miatt került sor 1938. november 2-án az első bécsi döntésre. A döntés értelmében 12 400 km²-nyi terület került vissza Magyarországhoz, 1 100 000 magyar lakossal (számuk a visszacsatolt területen élők 85%-át jelentette). [101., 964. l.]

A későbbi, 1939 tavaszán folytatódó csehszlovákellenes német politika lehetővé tette Magyarországnak számára, hogy csapatai ez év március 15-én elindulva, birtokba vegyék és visszacsatolják Kárpátalját, 12 000 km²-nyi területen, akkori becslés szerint 665 000 lakossal. Ezen a napon foglalták el a német csapatok Csehországot, alakították német protektorátussá, és lett független állam Szlovákia.

A nyugati fronton elért német katonai sikerek, amelyeknek végül a „nyugati villámháború” nevet adták, amint már láttuk, az angol–francia hadseregek vereségéhez vezettek. Ez

az időleges győzelem hatással volt az egész közép-európai és balkáni helyzetre is, az itteni államok politikai vonalának az új helyzethez való alkalmazkodására. Az Anglia és Franciaország által 1939 tavaszán Lengyelországgal, Romániával és Görögországgal megkötött segélynyújtási egyezmény gyakorlati érvényét veszítette. Ilyen körülmények között látta elérkezettnek az időt a Szovjetunió arra, hogy 1940. június 26-án felszólítsa a román kormányt Besszarábia és Észak-Bukovina átadására.

Ismeretes, hogy a Szovjetunió nem ratifikálta a trianoni békeszerződés okmányait, és a későbbiekben sem ellenezte a két világháború közötti magyar kormányok azon törekvéseit, hogy a történelmi Magyarország jogtalanul elcsatolt területeit visszaszerezzék. 1940 nyarán a magyar kormány mind jobban kinyilvánította, hogy időszerűnek látja érvényt szerezni Erdéllyel kapcsolatos területi igényeinek. A Szovjetunió támogatta ezeket az igényeket, és kilátásba helyezte, hogy a majdani béketárgyalásokon is támogatni fogja azokat. Crutzescu Radu budapesti román követ szerint 1940. július 12-én Molotov szovjet külügyminiszter a fentiekről biztosította a moszkvai magyar követet. [104.] A német vezetés azonban figyelmeztette a magyar kormányt, hogy Magyarország semmiféle német katonai segítségre nem számíthat, sőt, hogy egy ilyen irányú magyar katonai akció szöges ellentétben állna Németország balkáni érdekeivel. (Ekkor már kilátásban volt a Szovjetunió elleni háború, melynek támogatására a román petróleummezők jelentősége megnövekedett.)

A magyar és román fél közti számos eredménytelen tárgyalás után került sor 1940. augusztus 30-án a második bécsi döntésre, amely a német és olasz külügyminiszterek döntése értelmében egész Erdély kb. 102 000 km²-nyi területéből Románia 43 000 km²-nyi területet adott vissza Magyarországnak 2 500 000 lakossal (akik közül több mint egymillió magyar, közel egymillió román és 68 000 német nemzetiségű volt). [81., 260. l.] A döntés értelmében átadandó területet a román hatóságoknak 14 napon belül kellett kiüríteniük. A visszaadott területeknek a bevonuló magyar hadsereg által történt újbóli birtokbavétele a magyar lakosság részéről ünnepélyes fogadtatás közben zajlott le.

A nyugati fronton elért német győzelemmel azonban még nem ért véget a háború. Teljes erővel tombolt a levegőben, a tengereken, sőt kiterjedt Afrika területére is.

1941. április 6-án a német hadsereg hadüzenet nélkül indított támadást Jugoszlávia ellen is. Ennek kormánya március 25-én csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, majd az emiatti népi ellenállás hatására április 5-én barátsági és megneemtámadási egyezményt kötött a Szovjetunióval. Április 11-én Magyarország is bekapcsolódott a háborúba, megindítván csapatait Bácska, a Baranyai-háromszög és a Muravidék visszafoglalására. E hadjáratral 11 500 km²-nyi terület tért megint vissza Magyarországhoz, becslések szerint 1 000 000 lakossal. [101., 1043. l.] Jugoszlávia megtámadásával azonban Magyarország megszegte az alig néhány hónappal előbb Jugoszláviával megkötött „örök barátsági” szerződést, ami a szerződést létrehozó gróf Teleki Pál miniszterelnök öngyilkosságához vezetett. Teleki a barátsági szerződéssel a nyugati hatalmak jóindulatát akarta megnyerni a magyar külpolitika számára, mert nem bízott a tengelyhatalmak győzelmében, különösen amióta (1940 végén) Olaszország vereséget szenvedett a Balkánon, Észak-Afrikában és az angol flottától a Földközi-tengeren is. Még 1940. március 3-án Teleki a következőképpen tájékoztatta a londoni és washingtoni magyar követeket kormánya politikájáról: „...egyetlen feladata az, hogy Magyarországot épen és erősen megtartsa a háború végéig. Kockáztatni az országot, fiatalságunkat, haderőnköt csak önmagunkért szabad és senki másért...” [81., 289. l.]

A német legfelsőbb katonai vezetés már 1940. december 18-án jóváhagyta a Szovjetunió elleni háború tervét, „Fall Barbarossa” fedőnéven. Az 1941. június 22-én 3 óra 30 perckor megindult támadást csak követte a 4 órakor jelképesen átadott német hadüzenet. Az

erőviszonyok szempontjából 190 német (román és finn) hadosztály 4060 harckocsival és 4940 repülőgéppel állott szemben 150 szovjet hadosztállyal, melyek 2000 új (és 6000 régi) típusú harckocsival, valamint 1100 korszerű (és 3100 régebbi típusú) repülőgéppel rendelkeztek. [83., 123. l.]

Hitler Antonescu tábornokot állította a Románia felől előnyomuló német és román csapatok élére. Miután Románia és Szlovákia – mindketten nagy versenyben álltak Magyarországgal a németek kegyeiért – már június 22-én elindultak a Szovjetunió ellen, a magyar kormány is igyekezett pozícióit megvédeni. Ezért június 23-án megszakította a diplomáciai viszonyt a Szovjetunióval, 27-én pedig a magyar országgyűlésben Bárdossy László miniszterelnök bejelentette, hogy a hadiállapotot Magyarország és a Szovjetunió között beállottnak kell tekinteni. [83., 153. l.] A belügyminiszternek, Keresztes-Fischer Ferencnek azon közbeszólására, hogy ne járjanak el olyan gyorsan, a miniszterelnök azt felelte, hogy minél gyorsabb, annál jobb. A hadüzenetre az is okot adott, hogy június 26-án idegen repülőgépek bombázták Kassát és Munkácsot. Werth Henrik magyar vezérkari főnök jelentése szerint a vizsgálat azt állapította meg, hogy a támadást szovjet repülőgépek hajtották végre, Krúdy Ádám repülőezredes azonban, a kassai repülőtér parancsnoka írásban arról értesítette Bárdossy miniszterelnököt, hogy ő maga a saját szemével látta, hogy a bombákat német repülőgépek dobták le. A szovjet kormány is erősen tiltakozott a provokáció vádjá ellen, miszerint a bombatámadásokat szovjet repülőgépek hajtották volna végre. Molotov ugyanekkor megígérte a magyar követnek, hogy Magyarország semlegessége esetén a Szovjetunió támogatja Budapestet az erdélyi kérdés megoldásában. Bárdossy azonban sem Krúdy ezredes, sem pedig a moszkvai magyar követ értesítéseit nem közölte sem Horthy kormányzóval, sem a koronatanáccsal.

A hadüzenet bejelentése megtörtént, és mint láttuk, a Szovjetunió megtámadásával Magyarország bekapcsolódott egy kilátástalan és erejét meghaladó háborúba, belesodródott abba, amit pedig az előző vezetés el akart kerülni. A hadüzenet után, 1940. június 27-én a Kárpát-csoport néven megszervezett magyar hadsereg (2 gépesített dandár, 1 lovas dandár és 10 hegyivadász zászlóalj) Kárpátaljáról kiindulva Kolomea irányába, majd a Dnyeszter folyóhoz nyomult. Közben, mivel a szovjet ellenállás megerősödött, a hadsereg gépkocsi-parkja nagyrészt elpusztult, a páncélosok elakadtak a sárban, a lovasság mint fegyvernem a modern háborúban felmondta a szolgálatot, a kerékpárosok végleg kifáradtak. Ennek a gyorshadtestnek a kivonására csak akkor került sor, amikor a Donyec folyóig jutott el és további harcbavetésre alkalmatlanná vált. Ezen kívül még hat magyar hadosztály maradt szovjet területen, a megszállt területek katonai ellenőrzésére.

A kezdeti német katonai sikerek eredményeként a német „Észak” hadseregcsoport Leningrádot zárta körül, míg a „Közép” hadseregcsoport heves harcok közepette 25–40 kilométerre közelítette meg Moszkvát, miközben nagy veszteségeket szenvedett és további támadóképességét elveszítette.

1941 végén a hadihelyzet kedvezőtlen alakulása arra készítette a német hadvezetést, hogy Magyarország részéről nagyobb katonai erő felvonulását, bevetését kérjék. A magyar vezetéssel való megegyezés után – 1942. március 8-ától már a Kállay Miklós vezette magyar kormány – megkezdte a 2. magyar hadsereg szervezését és a szovjet frontra való kiszállítását. A 200 000 fős hadsereg, amely 3 gyalogos hadtestből, 1 páncélos hadosztályból és 1 ezrederejű vegyes repülő-csoportból állott, Jány Gusztáv vezérezredes parancsnoksága alatt, 1942. április 11-én kezdte meg felvonulását a keleti frontra. [101., 1079. l.] A Don mentén, német parancsra, Voronyezs és Pavlov között mintegy 200 km-es arcvonalon védelembe ment át, de szeptember 15-ig így is 23 344 magyar katona halála volt a veszteség.

A német hadvezetés 1942. július közepén indította meg nagy támadását, melynek egyik célja volt, hogy elvágják a Szovjetunió utolsó nagy vízi ütőerejét, a Volgát és ennek kikötőjét, az akkori nevén Sztálingrádot elfoglalják. A hat és fél hónapig tartó elkeseredett hadjáratban súlyos veszteségek árán sem sikerült a németeknek elfoglalniuk a várost s ezzel elérni a Volgát. A kaukázusi olajforrások elfoglalása sem sikerült. Közben a Vörös Hadsereg tartalékokat gyűjtött, új csapattesteket szervezett és megnövelte ezek tűzerejét. A új erők birtokában a Vörös Hadsereg 1942. november 19-én áttörte a 3. román hadsereg védelmi vonalát, majd 20-án általános támadást indított a sztálingrádi fronton Paulus tábornagy 6. hadserege ellen, bekerítve azt. A gyűrűbe 20 német és 2 román hadosztály került kb. 330 000 emberrel. E hadseregcsoport részben megsemmisült, részben fogságba került. Ezzel véget ért a világtörténelem egyik legnagyobb csatája. A veszteség 147 200 német és 46 700 szovjet katona halála volt. [83.]

1943. január 12-én és 14-én meglepetésként érte a magyar és német hadvezetést az nagy erejű szovjet támadás, amely Voronyezs alatt a 2. magyar hadsereg arcvonala ellen irányult, és amely bekerítéssel, megsemmisítéssel fenyegetett. A német hadvezetés egy német páncélos hadtest visszavonulásának fedezésére rendelte ki a magyar hadsereget, amely a védekező és visszavonulást fedező harcokban súlyos veszteségeket szenvedett, illetve megsemmisült. A harc kimenetelének eredménye: 40 ezer katona meghalt, 70 ezer katona megsebesült és fogságba esett, a felszerelés 80%-a elpusztult.

A sztálingrádi csata kimenetele döntő fordulatot jelentett a német–szovjet háború további lefolyásában. Az 1943. július 5-én megindított páncélosokkal végrehajtott támadás a német hadvezetés utolsó kísérlete volt arra, hogy a hadihelyzetet a maga javára billentse. A nagy páncélos csata a kurszki területen zajlott le és előhírnöke volt a német hadigépezet várható összeomlásának. A hadijelentések ezek után az „arcvonalrövidítés” kifejezéssel illették a kudarckokat.

Az Ukrajnában elszenvedett vereségek hatására megnövekedett Magyarország stratégiai jelentősége, ezért 1944. március 19-én Hitler elrendelte az ország megszállását. Budapesten nyíltan németbarát kormány alakult. 1944. áprilisában megkezdték a 1. magyar hadsereg frontra való felvonultatását, amely már július 13-án érzékeny veszteségeket szenvedett az 1. ukrán front támadásba lendült egységeitől. 1944. augusztus 20-án Iași és Kisinyov körzetében támadásba lendültek a 2. és 3. ukrán front csapatai is, és szétzúzták a „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport német és román egységeit. A kialakult veszélyes helyzetben 1944. augusztus 23-án Romániában megdöntötték Antonescu tábornok németbarát rendszerét, új kormány alakult, fegyverszünetet kértek a szövetséges hatalmaktól és Németország és szövetségesei ellen fordították a fegyvert. Ez volt Románia hírhedt „kiugrása”: az átállás fejében ígéretet kaptak Észak-Erdély Romániához való csatolására. Antonescu tábornok utolsó látogatása Hitler főhadiszállásán 1944. augusztus első felében zajlott le, amikor a „Conducator” a német szövetség mellett végső kitartásáról biztosította a Führet. Szóba került a magyar szövetséges megbízhatatlansága, amit Antonescu azzal is alátámasztott, hogy Magyarország vezetésében olyan arisztokrácia vesz részt, melynek tagjai angol és zsidó nőkkel házasodtak. Augusztus 31-én a szovjet csapatok már bevonultak Bukarestbe, majd a jelentéktelen német ellenállás felszámolása után tovább, a Keleti- és Déli-Kárpátok átjárói felé.

Románia átállása teljesen felborította a németek hadászati terveit és kilátástalanná tette a német Dél-hadsereg csoport, valamint a Balkánon még harcoló kisszámú német csapat helyzetét. Románia átállásával azonban gyökeresen megváltozott a magyar hadsereg helyzete is. A Keleti-Kárpátok védelmi vonala elveszítette jelentőségét, sőt már a dél-erdélyi hágókon átvonuló szovjet hadsereg is az 1. magyar hadsereg hátába került. A német hadse-

reg egyik része még Romániában megsemmisült, a megmaradt erők pedig a Bulgáriából visszavonulókkal együtt – mintegy 11 hadosztály – Erdély és a magyar Alföld irányába vonult vissza, nem állt meg a Kárpátok hágóinak védelmére. Ezt a feladatot a magyar hadsereg bízta, amely elindult Dél-Erdély elfoglalására. Noha a támadás csak szeptember 5-én indult meg, a Déli-Kárpátok hágóin már átkelt és a Románián az Alföld irányában előrenyomuló szovjet csapatok elől a magyar seregek vissza kellett vonulnia.

Póka a német–szovjet háború első vonalában

1941. július 22-én, egy szép nyári vasárnapon a rádió azzal a meglepő hírrel lepte meg hallgatóit, hogy kitört a német–szovjet háború. Aznap délelőtt néhány katonainak tűnő repülőgép szállt el Póka fölött a tiszta, kék égbolton. Akkor még sem a faluban, sem a környéken nem gondolta senki, hogy a tőlünk messzire eső és kezdetben inkább távolodó, majd a kezdeti sikerek tetőfokán több ezer kilométerre kerülő háborús arcvonal valamikor majd visszafordul, és pusztítva végigviharzik a kicsiny Pókán is.

A háború szerencsekerekének megfordulása idején, amikor a „tervszerű” német arcvonalrövidítések (visszavonulások) eredményeként a szovjet front már a Kárpátok gerinceit dőngette, a részben Dél-Erdélyen keresztül, részben pedig a Keleti-Kárpátok szorosain beszűremkedő Vörös Hadsereg a Felső-Maros mente vidékére jutott. Innen nyomult tovább előre a Mezőség felé, megtörve a visszavonuló német és magyar csapatok helyi jellegű, szervezetlen ellenállását. Így jutottak el 1944. szeptember 30-án Póka közelébe.

Előbb már láttuk, hogy Póka csaknem egészében erdővel fedett dombok, hegyek között terül el. Éppen ezért a környező falvakból, de különösen a Maros és Nyárad mentéről sok, szekérre felpakolt menekült érkezett a település területére, akik ismerősöknél vagy épp idegeneknél kértek szállást. A menekülők nagyobb tábora szeptember 26-án és 27-én érkezett a faluba. Úgy vélték, hogy a fő közlekedési útvonalaktól félreeső, hegyes-dombos, erdős vidék jó menedékhelyet biztosít az itt meghúzódóknak. Ez az elképzelés azonban tévesnek bizonyult.

Szeptember 30-án, egy szép napsütéses, őszben járó szombati nap délutánján repültek az első szovjet ágyúgolyók a falu fölé. Egy részük az Alszezen, más részük a Tolvaly család nagy kiterjedésű gyümölcsöskertjében csapódott be. Már a legelső lövések áldozatokat követeltek a polgári lakosság köréből. A becsapódott ágyúgolyók halálosan megsebeztek a 66 éves Sűgő Árpádnét (Berekméri Esztert) és nála tartózkodó 11 éves unokáját, Heckman Olgát. Az említett gyümölcsöskertben meghúzódó menekültek között is volt az első belövéseknek egy gyermekáldozata.

A frontvonal közeledtével a település lakosságának csak kis része menekült el. Nagy részük domboldalas kertjükben, földbe ásott búvóhelyen vélte sikeresen átvészelni a háborús napokat. Az említett szombati nap délutánján az első belövéseket nem követték újak. Este felé három német, közepes nagyságú páncélos szaladt végig, a falut hosszában szelő úton nyugati irányban, majd eltűntek az erdők sűrűjében. Késő délután a település északi és északnyugati oldalain és tetőin szórványosan, de sorban mozgó német gyalogos egységeket lehetett látni. Az első lövésektől megrémült lakosság tehetetlenül várta a következményeket. Az ideért menekülők egy része tovább maradt, más részük felpakolt szekereivel tovább indult. Amikor szürkülni kezdett, a Csonka erdejéből elkezdtek a falu felé leereszkedni a szovjet gyalogos egységek. Voltak katonák, akik a kis kerekeken mozgó gépfegyvert húzták maguk után. Akkor sok helyen a lakosok előjöttek a búvóhelyekről, kenyérral és egyéb

élelemmel kínálták a katonákat, akik nem viselkedtek ellenségesen, bakancsukra mutatva Berlint emlegették. Amint a falu felé leereszkedő csapatok a településen végighúzódtak, az utat a németek erős aknavetők alá vették. A lövedékek egymástól 30–40 méteres távolságban hullottak az útra vagy az út mellé. Az est beállta után még elszórt (géppuska) lövedések hallatszottak a Tolvaly-féle udvar és gyümölcsös kert környékéről. A lakosság nagy többsége az éjszakát a kerti búvóhelyeken töltötte, és úgy gondolta, hogy túl van már a tüzkeresztségen, hiszen a németek elmentek és a szovjetek bevonultak. Sokan úgy látták, hogy a legbiztonságosabb menekülőhely a falun végigfolyó patak a Felszegen magasan kialakuló medre lehet. Ezért a sötét beállta után sok család a legszükségesebbet magával víve, a patak két oldalán emelkedő mart védelme alatt foglalt helyet. Az úton már javában jártak, vonultak a szovjet katonák, nagy részük már elviselt, rongyos katonaruhában vagy egy-egy civil ruhadarabban. A hajnali órákban az Ógát és Enyed erdőinek irányából erős „hurrá” kiáltás jelezte a szovjet és német gyalogság megütközését és előbbieket térhódítását.

A vasárnapra virradó reggelen a patakmederben meghúzódtó lakosok arra ébredtek, hogy a szovjet katonák egymást követő hosszú sorokban vonulnak fel a patak medrének védelmében, északi irányban. Az előző este búvóhelyet keresők tehát ez első frontvonalban vették észre magukat. A vonuló szovjet katonák közül egyesek keresztvetéssel vonták magukra a figyelmet. Rövidesen a német tüzérség (talán az előző napon látott páncélosokból) tűz alá vette a patak vonalát és annak környékét. A szovjet gyalogosok a patak medrének védelme alatt felfejlődve és innen északi és nyugati irányba kilépve kísérelték meg az Ördögös erdeje szélén, a Kopár hegytetőn és a Hangyás erdőinek szélén beásott német gyalogságot megsemmisíteni, annak géppuskafélszékét elfoglalni. Ez azonban körülbelül tíz napig nem sikerült. Az említett magaslatok elfoglalásának kísérlete igen sok szovjet katona életébe került, különösen, amikor a puszta hegyoldalak megrohamozása alkalmával a hegytetőn és erdőszélen jól álcázott német állások tűzébe kerültek.

Az így kialakult helyzetben a patak medrében meghúzódtó lakosság visszatért a kertekben levő búvóhelyekbe, bunkerekbe. A lakosság egy része vasárnap (október 1-én) székérre pakolta legszükségesebb holmiját és a szomszédos Sárpatakra távozott, ahol nem alakult ki állóharc a ellenfelek között. A német tüzérség csak távolról célzott lövésekkel próbálta rombolni vagy megakadályozni a szovjet hadsereg Maroson való átkelését.

Póka ellenben az első frontvonal állomása lett 1944. szeptember 30. és október 9. között. A harcoló felek tüzérsége és aknavetői sem kímélték a falut. A harcnak az épületeket érő romboló hatása mellett a továbbiakban is voltak áldozatai. Október 1-én gránátszilánkok halálosan megsebesítették Török Ferencet, majd 7-én a 21 éves Csegedi Bélát. A mellette lévő Kovács Ferenc, a szalmakazal nyújtotta búvóhely kijáratában, sebesüléssel úszta meg.

Kovács Ferenc visszaemlékezése (id. Tolvaly Ferenc)

Kovács Ferenc – aki ma is él – így mondta el sebesülésének történetét Tolvaly Ferencnek 1997. június 12-én, a Kopáron, kukoricakapálás közben.

Tolvaly Ferenc: Feri, mikor sebesült meg? Mikor lehetett az, szeptember végén?

Kovács Ferenc: Október 7-én. 1944. október 7-én.

TF: Emlékszik még rá?

KF: Jól, jól, igen.

TF: S hogy volt? Akkor már a nép egy része elmenekült Pókából.

KF: Bé voltunk húzódba a bunkerba.

TF: Kinél?

KF: Moldován Petrukánál, Makfalvinál. Én el voltam menve haza, hogy adjak a marháknak. Vót két bivalyam, amit maguktól vittem el, emlékszik, hogy avval meneküljünk el. Nem volt idő elmenekülni, mert megsebesültem. Mikor hazamentem, reggel úgy tíz óra felé vót, elmentem, hogy adjak a bivalyoknak, mikor visszamentem, a németek itt voltak fenn a Kopáron. A hegy tetején a németek voltak, ők néztek minket, az oroszok ott voltak velünk, ott is háltunk velek a bunkerben, akkor mentem által, ott voltak a lányok és fiúk egy külön bunkerben, a szalma bunkerben. A németek láttak, már Makfalvihoz bé kellett fussak az izébe, a bunkerbe, úgy jött az a gajó utánam, ilyen puszkagajó. Na, megszűnt a lövöldözés. Akkor hamar átfutattam a kerítésen oda Moldovan Petrukához.

TF: Hogy géppuskával lőttek?

KF: Nem tudtam. Csak annyit hallattam Ferike, hogy a fülem mellett mennek el a gajók. Aztán miből lőtték, én azt nem tudtam. Elég az hazzá, hogy bémegyek ada, a lányok külön vótak egy szalmaszakaszba, egy nagy diófa mellé volt rakva a szalmaszakasz, oda voltam béülve.

TF: A Moldovan Petruka kertjébe.

KF: Igen, leülek úgy a lábuk közé, a hátunk megett teli vót ruhával, annak dőlünk neki, ruhákon feküdtünk, s nappal őriztük a ruhákat. Elég az hazzá, hogy látták a németek, hogy én huvá mentem bé, s küdtek egy gajót, de az csim-bum aknavető, hallam hogy jű, züzüzü, mintha a fejemre esett volna, csak lehúztam a fejemet, s hallattam a másadikat hogy jű, akkor már azt hittem, hogy pant a fejemre jű, bévágódtam így hazzájak, így (féloldalra dül, úgy mutatja).

TF: A leányokhoz?

KF: A lányokhoz, bévágódtam hazzájak, s akkor a lábam maratt kinn. S ahagy ültem itt ni, a hátam megett lett egy ajan juk, az az aknavető elrabbant att a hátam megett, mikor kijöttem, mikor megsebesültem és kijöttem, láttam, hogy mekkora juk vót. Elég az hazzá, hogy elrabbant, azt a Csegedi Bélát, emlékszik Ferike rája, Csegedi Béla meghalt alattam, s vót egy elmenekült, Szabó Sándar nevezetű vót, s annak elvágta ilyen helyt a lábát (mutatja a jobb combját), egy ilyen vágás vót itt a lábán. Boldi sógaram, él Boldi, üsmeri, az elkötötte a lábát. S nekem is el vót kötve.

TF: De magának csak a lábujját lőtte el.

KF: Csak a lábujjamat.

TF: De folyt a vér.

KF: Három lábujjamat lőtte el, hármát, kettőt teljesen elvitt, egyet megrongált, s akkor a koházban levágták a harmadikat is.

TF: Hol volt a kórházban?

KF: Segesvárt voltam, elvittek akkor este, mikor sötétedett, le Sáromberkére.

TF: És ki vitte el? Az oroszok?

KF: Misa a szekérrel, a lószekérrel. Misa, levitt ide, az Ákosék házában vót ilyen betegsegélyező, esősegély. Onnan leküldtek Sárápatakra, a kultúr vagy mi vót ott, onnan elküldtek Sáromberkére, az iskola vót. Azon az éjjel megoperáltak.

TF: S kik voltak, az oroszok?

KF: Katonák, az oroszok voltak vagy románok? Nem tudam. Elég az hazzá, hogy Sándart vitték hamarébb, vót csinálva műtőpad, ötet elvitték, s utána vittek ingemet is, de egymás mellé voltunk téve a nyújtópadra is, akkor megoperálták hamarébb ötet, visszavitték a szalmára, lepedők, katonapokrócok közé. Mikor operáltak ingemet, lekötöztek. A két lábamat lekötözték, a két kezemet lekötözték, de nem altattak el Ferike, se el se zsibbasztattak, semmit a világon. Hallattam, hogy recsegett, csak csikorgattam a fogamat.

TF: És Sándor?

KF: Azt nem tudam, előbb ötet operálták. Elég az hazzá, mikor engem visszavittek ada a szabába, ahunnan elvittek, kérdem, hogy hol van Sándar? Ott megy egy ramán katona, „nu aici Sándar”, így ramányul. Na, ha nincs itt, nincs itt, el van intézve, én többet nem láttam Ferike, azóta ötet, soha, de soha.

TF: Meghalt volna?

KF: Elég az hazzá, hogy ennek a Csegedi Estinek udvarolt, Ferike ismerte jól, Csegedi Imréknek a testvére. Esti mind járt, mind kereste, ott is vót nálunk, a kórházban, kereste, nem kapta meg sehol. Na onnét aztán Sáromberkéről, más reggel elvittek Kibédre, egy autóval vittek el. Egy szőlőnél megállottak az autóval, hoztak egy lepedő szőlőt, oda letették az autó derekába, onnét amelyik tudatt s akart, ehetett. Na aztán elvittek onnét, más reggel, azon az éjjel ott háltunk Kibéden, más reggel ott vágták le aztán a harmadik lábujjimat. Kettő még megvót, szóval három még megvót, na gondoltam, örvendek, hogy hárommal még tudak jární. De aztán ott levágták a harmadikat is. Aztán elvittek Szovátára, aztán ott voltunk két nap, onnan aztán szekérrel faluról falura, Segesvárig. Ott voltam két kerek hónapot Segesváron a koházban. Mikor el akartam júni, testvérem Mari, ő járt a papírral, hogy engedjenek haza, mert én nem voltam katana, nem tudom emlékszik-e Ferike, vagy nem emlékszik, a huszonhárombéli korosztály Horthy Istvánnak vót a korosztálya, ez a huszonhárombéli, nem vitték el, meg vót hagyva. Akkor úgy, hogy onnét aztán nem akartak hazaengedni, hogy partizán voltam. Ezért nem akartak...

TF: A románok nem akarták hazaengedni?

KF: A ramányak nem akartak. Elég az hazzá, hogy vót egy régeni orvas, ott Segesvárt a koházban, akkor oda jártunk hazzá, mert üsmerettség vót, s odajártunk, s ott rendezett, amit tudatt, de nem tudat semmit, nem engedtek haza egyáltalán, hanem el akartak vinné izébe...

TF: Oroszországba, Focşani-ba...?

KF: Foksányba, ott vót a nagy gyűjtőtábor, oda akartak vinni, ahogy felgyógyultam volna, oda vittek volna. Na aztán eljött a testvérem, Mari, s mondom neki, hogy nem akarnak elengedni, na mindegy, elmentünk ketten megint, vót egy major (őrnagy) ahhoz, hogy lássuk meg, s az orvas is adott papírt, kibocsátó papírt. A major nem akart elengedni, s azt mandta, hogy ha száz magyar írja alá, mert itt Pókában, mikor haza jött Mari, csinált egy papírt, sokan aláírták, hogy én nem katana voltam, se partizán, mert itt voltam...

TF: Civil.

KF: Nem voltam elmenve innen sehuva, na aztán nem engedtek úgy sem, azt monda az a major, ha száz magyar írja is alá, akkor se enged haza, mert én partizán voltam. Elküdte valamelyik ilyen fejesebb a testvéremet az orosz parancsnoksághoz, hogy ott adja le eztet az ügyet, hogy fel vagyok gyógyulva úgy

nagyjából, mégse akarnak hazaengedni, úgy vesznek, mint partizánt. Na, elég az hazzá, elment ada, s jün ki annét, nem kapott ott se semmi választ, semmi eredményt. Mikor kijű, menyen oda bé egy zsidó ügyvéd, onnan tudom, Ő mondta a testvéremnek, hogy ő ügyvéd. Na azt kérdi, hogy mi a baj nénike, miért sir, s elmagyarázta Marika, hogy az öcsém a koházban van, s fel van nagyjából gyógyulva, nem vagyok partizán, minden levelemben s minden papiromban, az orvasiban is Kovács Ferenc, mint civil úgy szerepelek, nem mint katana.

TF: A románok akarták, hogy nyomják be magát is a foglyok közé?

KF: Na aztán azt mandja az az ügyvéd, hogy adja ide nekem a papírjait. Elmentek oda vissza a majorhoz, amelyik nem akarta aláírni a papírjaimat, elmentek oda vissza. Maga maradjon itt, azt mandja, én bemegyek, s majd meglátjuk, mi lesz. Na, elég az hazzá, hogy bément s aláírta az a major neki – há biztosan üsmerős lehetett –, aláírta, s elengedtek. Na, mikor kijűtt azt mondja: na, nénike, itt a papir, alá van írva, s vegye az öccsit s vigye haza. Na aztán azt mondja a testvérem neki, hát ügyvéd úr, mit fizetek? Semmit a világon (elérzékenyedik, ahogy ezt meséli), semmit, hanem aztán jüjjen, azt mandja, jüjjen, hoz egy kicsi lisztet, hoz egy tötett récét, vagy libát, egy pár darab tajást, téfelt vagy ilyesmiket hozzan nekem. Az édesapja (Tolvaly Sándor) aztán megmondta, ülj le Mari lelkem, üljetek le s ne menjetek sehuva, ő ott van s mi itt vagyunk, nem mentek sehuva. Így aztán nem mentiünk sehuva. Így volt Ferike lelkem, örvendtüink, hogy itthon vagyunk, nem mentiünk sehuva.

TF: Apám már itthon volt, amikor magát kieresztették?

KF: Itthon vót. Én karácsony előtt jüttem haza, azt hiszem december huszadikán. Elég az hazzá, hogy olyan voltam, Ferike, mint egy valóságos gróf, olyan kövér. Úgy meghíztam ott...

TF: És ez milyen kórház volt, román kórház?

KF: Ramán koház. Én azt is láttam Ferike, mikor ennek a Kelemen Jánasnak a fiát, vót ott egy fogaly század, ott az ablakunk alatt vitték el, megüsmertem azt a Jánast. Ez vót a legnagyobbik testvér. Jánas, Jóska, Gábor. Én ötöt láttam akkor, s elvitték és többet nem jütt haza, soha, de soha. Akkor láttam Ferike, hogy milyen szemtelenek ezek az oroszok. Volt egy úriember, keziben két csomag cigaretta, elment és leghátul a sornak a végiben odaadta az egyik fogolynak. Aztán a lovaskozák leszállott, gépfegyver tusával úgy ütötte azt az embert, s a foglyat, akinek a szivarat adta, úgy meggyölöltem őket, mert tiszta ártatlanul, azért a két csomag szivarért hogy elverte azt a civil embert s a szegény foglyat is, annak nem volt elég, hogy fogaly, hanem ütötte a puskatusával, mint a lavat. A hátát, akkor gyölöltem meg őket.

Richard Muhr bajor hegyivadász visszaemlékezése

(Lejegyezte id. Tolvaly Ferenc)

Egykedvűen bandukolt Richard valamelyik újabb bevetésre. Az előtte porosz-káló „Kamerádok” szöges hegyivadász bakancsai felkavarták a mezőségi agyagos port. Nehéz volt a fegyver, amit cipelt, még súlyosabbak voltak gondolatai, de véleményt nem nyilvánított, minek is.

Áttört az orosz, és megint nekünk, pioníroknak (utászoknak) kell a bőrünket vásárra vinni. Mindig – ha valami baj van, hát mi a legegyszerűbb – elő a pionírokat, azok majd helyreállítják a frontot.

Így morfondírozott magában Richard Muhr, aki a civil életben a München melletti Feldkirchenben van otthon, és már másfél éve viseli az „Angyalbőrt”. Novorosszijszknál ismerkedett meg a háború borzalmaival még 43 húsvétján, és azóta sem lett jobb. Nap mint nap ugyanaz a „program” – éjszaka visszavonulás –, ami sokszor 30–40 km-es menetteljesítményt jelent, nappal meg vagy aknákat telepíteni, hidakat robbantani, vagy mint most is, a legrosszabbat csinálni, elreteszelni az áttörést, helyreállítani az orosz által felszakított frontvonalat. Elege volt már ebből, mert ha gyalogos volna, megértené, hogy a sárban-mocsokban kell fetrengenie, vizes lyukakban éjjel-nappal kint tartania, de a pionírok, azok másra vannak kiképezve. Ők a háború szakemberei, és íme mégis a legaljasabb munkát, legnehezebb feladatot kell végezni, megállapítani, meddig tört előre az orosz és visszaszorítani őket, visszaállítani a folytonosságot a frontvonalban.

De ezért csak én vagyok a hibás, mondotta magában. Inkább mentem volna el ingyen Lengyelországba malmokat helyreállítani, minthogy jelentkeztek a frontra. Pedig minden milyen jól működött. Megvolt a felmentésem, ami persze Sziléziába való kihelyezésemet is jelentette. Csak a „tulaj” volt arcátlan, éhbérért akart dolgoztatni. 50 pfenning órabért akart nekem adni, mikor ő biztos 10 márkát kasszírozott volna az én munkám után. Ezt nem tudtam lenyelni, és jelentkeztem a hadkiegészítőnél.

Nem is engedtek többet haza. Csak később tudtam meg, hogy a fronton milyen nagy szükség van az emberre. Már a kiképzéskor megbántam, hogy nem mentem el Lengyelországba. Ilyen hibát is csak egyszer követ el az ember életében...

Amíg lábai előrevitték, hazagondolt. A szüleire. Azoknak fogalmuk sincs, hogy mi van itt. Azt hiszik, hogy mi itt...

Hirtelen megállott az előtte menetelő, szinte nekiment. Pillanatok alatt elfelejtette, hogy hol is jártak gondolatai.

– A második szakasz előremegy a faluig, és jelentést tesz – hangzott a parancs.

Akkor nézett csak szét. Eddig a pontig gépiesen vitték lábai, előtte, mögötte kamerádok, nem kellett figyelnie, sem az irányra, sem a környezetre, de most már komolyra fordult a dolog, most már be kell vésnie az agyába, hogy hol van, ha esetleg szétugrasztyják a szakaszt, ismernie kell, hogy hova kell visszahúzódnia, hogyan találja meg – legyen az nappal vagy éjszaka – a saját egységét.

Ez a tájékozódás a frontkatona számára életfontosságú. Nagyon jól tudta már, hogy esetleg azon múlik az élete, hogy most szétnéz, és ha baj van, tudja hova kell visszavergődni!

Az erdő szélén állottak, ezt már jól megnézte magának. Előtte a völgyben szétszórt házak, gyümölcsösök, és az erdő, valamint a falu között egy nagy kukoricatábla. A szakaszparancsnok röviden belenézett a térképbe és odabökte a nevet: „Pokka”.

Megjegyezte, hiszen ez is hozzátartozik a tájékozódáshoz, a helyismerethez.

Los (gyerünk), és elindultak, most már fedezéket keresve a kukoricásban, lassan le a völgybe. Baj nélkül eljutottak a nagy gyümölcsösökig. Sok nagy fa a

kertben, tele gyümölcessel. Lehajolt, néhány almát begyömöszölte a zsebébe. Több nagy szénakazal, amit igen megjegyzett magának, hiszen, ha baj van, azokat nagyon jól lehet fedezéknek használni.

Eddig semmi gyanús. Gyerünk tovább. A falu teljesen kihalt. Csak a nagy gyümölcsöskertben, amelyik a patak mindkét oldalán nyújtózkodik, csak ott lézeng néhány tehén, malacok turkálnak a patak sarában. Ez az igazi béke!

A csend szinte elviselhetetlen. Ez már gyanús. A frontkatona megérzi, hogy itt valami nincs rendben, de ellenséget sehol sem lehet látni.

Egy nagyobb gazdaság épületei között hatol előre a szakasz. Elővigyázatosan elhagyjuk az udvari kukoricakasokat, be a belső udvarra, és... itt sincs senki.

Az udvarház üresen tátong, de az ajtók becsukva, ablakok nyitva. Gyanús. A szakaszparancsnok int, ketten benéznek a házba. Üres.

Lassan tovább nyomulunk. Kilépünk az utcára. Előttünk, a patak túlsó oldalán vagy 200–300 m távolságra elszórtan házak. Leguggolunk, leülünk, hogy minél kisebb célpontot nyújtsunk az ellenségnek. Hátunkat nekítámasztjuk egy gazdasági épület, valami gabonásféle betonalapjának, jól esik a kis pihenés, és azonkívül is a betonlábak valamennyire védnek, ha rajtaütészerűen megtámadnának. Teljes a csend és az egész faluban semmi élet, semmi mozgás. Így figyelünk néhány percig. Menjünk tovább?

A szakaszparancsnok is gondolkozik, érzi, hogy itt valami nincs rendben, nem akarja, hogy kelepcébe csaljanak.

Figyelünk, feszülten figyelünk. Csend...

Egyszer csak minden oldalról, távolról, közélről, mint a megveszekedettek, tűz alá vesznek. Ilyet még nem hallottam, pedig Novorosszijszk óta sok mindent megéltem, de ilyet. A lövedékek csak úgy porzottak a betonalapon, előttünk a földön, csattogott az épület fenyőtörzsekből összerakott fala...

Ilyenkor a katona ezt nem is hallja, csak egy van számára, az élet parancsa: amilyen gyorsan csak lehet, fedezéket keresni!

Egy szempillantás alatt már az épület mögött voltunk, elrohantunk az udvarház mellett, a kukoricakasok fedezékében le a patak mellé, és gyülekező a szénakazlak mögött.

Még szerencse, hogy mire az orosz tüzéség észbe kapott, mi már biztonságos távolságból figyeltük az eseményeket.

Csodával határos, senki nem hiányzott, senki sem sebesült meg, hacsak a Franz csiháncsípéstől piros kezeit és arcát, valamint tehénganétól foltos nadrágját nem tekintjük „sebesülésnek”. Szíjogott is a szerencsétlen, és mi több, a kamerádok, felszabadulva a nagy feszültség alól, még csúfolták is, röhögtek rajta.

Richard csak most ért rá igazán elgondolkozni a történeteken. Most játszódott le ismét előtte annak a néhány pillanatnak a története, amíg a gabonás mögé beugrott, fedezéket keresve. Most, hogy visszagondolt az előbbi meglepetésszerű hirtelen lövöldözésre, felbomlottak a képek alkotóelemeikre, látta ismét a földön, falon és körülötte mindenfele becsapódó lövedékeket, látta magát, amint minden erejét megfeszítve beugrik az épület mögé, és most ismét hallotta a nevet, a furcsa, röviden hangzó nevet: Póka.

Keveset időztek a szénakazlak mögött. Sietve visszavonultak a kukoricás védelmében, vissza abba az erdőbe, ahonnan elindultak, és amit a helyiek Ördögösnek neveznek.

Az oroszral megütközni, vagy kiszorítani a faluból... ehhez a háború negyedik esztendejében senkinek sem volt kedve, és ha nem muszáj, miért reszkírozni az emberek életét, a feladatot teljesítettük, megtudtuk, hogy az orosz a faluban van, nekünk ott már nincs mit keresni, valószínű, hogy állást foglalunk a hegytetőn, az erdőszélen.

Így ismerkedett meg szeptember 30-án 1944-ben a müncheni malomépítő-ség Pókával. Csak a szerencsén múltott, hogy ő vagy valamelyik bajtársa nem az „udvarban” fejezte be földi pályafutását... lett hősi halott a hazáért és a Führerért... A Führerért...

Hogy én ezt az örületet ép bőrrel megúszom-e, nem tudom. Annyit azonban megtanultam, morfondírozott Richard, hogy sohase csináljak többet, mint amit éppen muszáj, és ha lehet ... még kevesebbet. „Helden waren wir nicht.” Egyikünk sem volt hős.

Ezután a felderítés után minket, a második szakaszt tartalékban hagytak és az erdő hátrább fekvő részén töltöttük az éjszakát és a délelőtti.

Az a süket Wolf – hova jutottunk, már a csonkákat, bénákat süketeket is besorozzák –, szóval azt mondja a Wolf, hogy amúgy is tartalékban vagyunk, menjünk le az erdőtől déli irányban levő vízmosásig, hátha találunk egy kevés vizet, megmosakszunk, ránkfér. Az orosz ugyan már megszállta az egész falut, tehát a falu felső részét is, ahonnan minket láthat, de gyalogsági fegyverrel nem ér el, nehéz-fegyverrel meg... nem valószínű, hogy két alakra muníciót pazaroljanak.

A szokásos fronthangulat. Néha teljes csend, aztán meg fel-fel élénkülő csetepaté. Fent az erdőben, ahol a frontvonal húzódik, tőlünk délkeletre hirtelen fellobbnó lövöldözés. Nem tulajdonítottam nagyobb fontosságot a dolognak, amúgy is a hegy túlsó oldalán folyik a lövöldözés, nyugodtan mosakodtam tovább. Wolf mellett, tesz-vesz. Egyszer csak az erdőből lekiabál a tiszthelyettes, és integet is:

– Azonnal feljönni! Azonnal feljönni, betört az erdőbe az orosz, ellentámadás – ordítja.

Ellentámadás az erdőben! Na ezt én nem hallom, a Wolf amúgy is süket, tehát nem halljuk a tiszthelyettest. Erdőből kipiszkálni az orosz, ha már oda betette a lábát!? – egyáltalán nem kellemes foglalkozás. Ilyenkor a támadónak vannak a rosszabbik esélyei, egyébként soha sem szerettem támadásba „lendülni”, ha már muszáj volt, inkább védekeztem, ilyenkor nagyobb a valószínűsége, hogy az ember ép bőrrel megússza ezt a ... ezt az izét...

Teszem magam, hogy nem hallom a tiszthelyettes kiabálását. Mosdom tovább, húzom az időt. Fentről, az erdő széléről a tiszt kitartóan ordít. Egyszer csak ez a félsüket Wolf valamit észlel, és szól nekem, hogy hallom-e?

– Nem hallok semmit, és te sem hallasz, semmit!

Öntudatosan felkapja a fejét és ragyogó arccal hozza tudomásomra, hogy igen is, ő hall valamit.

– Én nem, és te csak képzelődsz!

Nagy kerülővel felmegyünk, azaz visszamegyünk az erdőbe, a mi szakaszunk táborozási helyére, ahol sietve továbbküldenek, hogy mi is vegyük ki részünket a csetepatéből. Mire a tetőre kijutunk, amit az 507-es pontnak neveztünk, és egyébként Kopár néven szerepel a térképen, már elcsendesedik a harci zaj. Éppen idejében, gondoltam magamban.

Az erdőben hordágyon hozták szembe velünk a súlyosan sebesült századparancsnokot. Utána hozták még a pékszázad parancsnokát is. Abból már elszállt a lélek.

Hillmer, aki ugyancsak müncheni bajtárs, épp a csúcson teljesített szolgálót, és ő mesélte, hogy amikor az orosz betört, Weber századparancsnok, valamint a hozzá beosztott pékszázad parancsnoka éppen ott voltak az első vonalban. Weber, akinek megvolt az EK-ja (Vaskereszt-kitüntetés), és aki soha ki nem dugta az orrát az első vonalba, hát hogy megmutassa a pékeknek, milyen fiú ő, és hogy nem hiába kapta az EK-t, előrement, és hát belekeveredett az erdei harcba. Vesztére. A pékek parancsnokának is vesztére volt a dolog, ő is otthagya a fogát a Kopáron.

Ezek a pékek, ezek ma reggel érkeztek hozzánk. Mondták, hogy egy pékszázadot feloszlattak, és a legénységet, a tisztekkel együtt beosztották, minden kiképzés nélkül a pionírokhoz. Itt volt a legnagyobb szükség emberre. Hogy ezekből hányan érik meg a karácsonyt, az senkit sem érdekelt. Háború van, és mindenki úgy segít magán, ahogy tud.

A hadvezetőség is úgy segített, ahogy tudott.

Megfogyatkozott a legénység, kevesebb lett a liszt, kisebbek a fejadagok, hát akkor már minek kell ez a pékszázad? Jó lesz velük kisegíteni a „4 Geb. Div.”-hez (4. Bajor Hegyivadász Hadosztályhoz) tartozó Gebirgspionierbatalion 94 harmadik századának állományát. Így történt aztán október elsején Weber századparancsnok sebesülése, és az eddig jól táplált pékek kálváriája, és mindez a pókai határban, a Kopáron...

Tartalékban lenni igen jó dolog, csak hogy az orosz sem alszik, sőt nagyon is megerősödött, és nem fér a bőrében. Az erdőbe való betörés nem sikerült, hát megpróbál a falu felső végén az erdőbe bejutni. Ott hiányzik az ember, nem elég erős a vonal, hát elő a tartalékkal, bevetni a veszélyeztetett ponton.

Így került Richard mint géppuskás a falu felső végén levő legelőre. A térképen valami Hangyás nevű legelő szerepel. Szembe vele, egy déli fekvésű erdő, ennek alsó csücske tőle 50 m-re lehet, háta megett vagy 150 m-re egy másik erdő. Ő a két erdő között a nyílt legelőn, jól beásva, jól elrejtve.

Az orosz mindenáron ki akarja erőszakolni az erdőbe való betörést. Az erdőt naponta háromszor is erős nehézfegyver-tűz alá fogja, utána meg támadás. Az erdőben már egy bajtárs sincs. A sorozatos ágyúzás, aknavetőzés mind elpusztította a szakasz oda vezényelt embereit.

Az orosz meg támad, minden nap kétszer, háromszor, és a támadást a tüzéségi előkészítés mindig megelőzi. Engem nem látnak, és nem tudják elképzelni, hogy miért esik össze a jól előkészített támadás. A ruszkinak sehogy sem sikerül az erdőbe bejutni.

Ma október ötödike, csütörtök. Továbbra is esik az eső. A lövészlyuk tele vízzel. A sátorlapon, ami fölöttünk van kifeszítve, egyhangúan dobol az eső. Nem

hallunk semmit, tőlünk akár a nyakunkba is jöhet az orosz, nem halljuk az esetleg felénk közeledő ellenség lépéseit. Fázunk kegyetlenül.

Féltem a gázmaszkámat, illetve a gázmaszktartót. Az egy nagy fémdoboz. Egy henger alakú jókora fémdoboz. Egy jól záró fémhenger. Nincsen abban már rég a gázmaszk. Minek is? Ha komolyra fordulna a dolog, gondolom maszkkal, anélkül, úgyis mindegy. Az én maszktartómban viszont ott az én „Csodafegyverem”! Így: Csodafegyver. Ezzel ugyan az oroszoknak nem sokat tudok ártani, de a kamerádok között annál nagyobb a becsületem! A gázmaszktartóm ugyanis tele van cigarettával, mégpedig valódi dohányból készült valódi magyar cigarettával.

Nagy munka egy ilyen gázmaszktartót megtölteni cigarettával, és főleg úgy megtölteni, hogy egyetlen ciginek se görbüljön meg a „hajszála”. Időbe is telik az ilyen operáció. De a katonának van ideje elég.

Ezt a sok cigarettát „Márosvázárheli”-ben szereztem. Felrobbantottam azt a bizonyos hidat ott a Szív utca sarkán, és amint a főtérről bekanyarodtam a Maros-híd felé vezető utcába, hát látom, hogy egy trafik fel van törve. Benéztem, és Uram Isten! Cigaretta, cigaretta, mindenféle cigaretta. Na, le a hátizsákot, megtöltöttem ami belefért, és aztán igyekeztem a híd felé, mert az oroszok már a nyomokban voltak, és azonkívül is, ha nem megyek idejében, a mieink robbantják fel az orrom előtt a hidat a Mireschen, amit a térképen Marosnak is írnak, és aztán nézhetem, hogyan jutok át a folyón... Ez egyébként minden pionír rémálma, hogy lemarad a csapattól, hogy éppen az övéi robbantják fel előtte a hidat, addig amíg ő más feladatot végez... Háborúban sok minden előfordulhat...

Az eső csak nem hagyja abba, még mindig esik. Lassan besötétedik. Egyhangúan kopognak az esőcseppek a sátorlapon. Álmosító zene, és én még sem tudok, nem akarok elaludni. Rosz érzésem van. Arra gondolok, hogy az orosz az éj leple alatt a nyakamra jön, és én nem hallok semmit. Félrehúzó a sátorlapot. Így már inkább hallom, ha valaki felénk közeledne, de így viszont ázunk, és persze fázunk. Meghozták a menázsit is és mégsem jön álom a szememre. Nyugtalan vagyok.

Eddig az orosz minden támadását visszavertük, annak ellenére, hogy az erdőben már egy bajtárs sincs, ezért minket, a mi géppuskaállásunkat fogják keresni. Ha az éjjel nem is, de holnap vagy holnapután biztosan ránk jönnek.

Aztán elkalandoztak a gondolataim a kincsemre, Vásárhelyre, ahol ezeket a kincseket találtam, de nem csak a cigarettát, hanem 1000 pengőt is! Mondhatom, most pillanatnyilag én vagyok az egész hegyidandár leggazdagabb embere. A cigaretta meg váltópénz, és ha olyan helyre kerülünk, a bankókkal is lehet valamit kezdeni.

Mondhatom, hogy nekem ez a Vásárhely igen szerencsés városom. Májusban itt töltöttem a hadikórházban egy boldog hónapot, még a szívem hölgyét is megtaláltam éppen a Szív utcában, és most mit ad a sors, hát nem éppen Vásárhelyen keresztül kell nekem visszavonulni! És az a cigaretta ügy...

Elnyomott az álom. Társam, az „Mg. Schütze II.” ébresztett. Már virradt, de továbbra is esik az eső.

– Ezt az éjszakát is megúsztuk – mondtam felszabadulva.

A kamerád lehurrogott.

– Nem tudom, mitől vagy úgy berezelve, te is tudod, az orosz éjszaka csak ritkán aktív. Rendszerint a falvakban mulatoznak, és a nők után járnak...

Eltelt megint egy nehéz nap és egy éjszaka.

Az eső már nem esik. Ennek mindkettőn örvendünk.

7-én virradatkor én voltam a soros, az éjjel aludtam és reggel fele hagytam társamat is aludni, átvettem az őrködést.

Amint virradni kezdett és már látni lehetett, egykedvűen néztem a szemben elterülő domboldalt, a kukoricaföldet, közvetlen előttem a nyílt legelőt, kicsit távolabb, egészen az erdőig terjedő nyitott szántóföldeket, aztán ismét a kukoricaföldet, ahonnan az orosz támadni szokott. Valami feltűnt, nem is tudtam, hogy mi az, ami felhívta magára a figyelmet, de ott a homályban nem tetszett nekem valami, ott a kukoricatáblában.

Igen, megvan! Ott szemben velünk, ott mintha a kukorica sűrűbb lenne, és magasabb is, mint a körülötte levő szárazak. Meglöktem a társam, és állammal a kukorica felé böktém, de meg sem vártam válaszát, a géppuskából egyetlen lövést eresztettem arra a bizonyos kukoricacsóvára. Csak egy lövést, nem akartam magam elárulni.

A csóva lassan féloldalra dőlt és összerogyott. Tudtam, hogy mit jelent ez!

Pókában fogom befejezni életemet. Az orosz felfedezte a mi állásunkat. Ezt keresték már napok óta, és most, íme tudják, hogy hol van a keresett géppuskafészek. Ez nem végződhet jól!

Még reménykedtem, hátha az a megfigyelő még nem tudta leadni jelentését, hátha, hátha...

Töprengéseimre a válasz nem sokáig váratott magára.

Alighogy nappal lett, elszabadult a pokol, elindult a nehézfegyverek orgiája. Aknavető, tüzérség és az ún. csim-bum, Ratsch Bum, direkt célzó ágyúk lassan tapogatóztak egyre közelebb a mi bunkerünkhöz, de nem sikerült minket eltalálni. Úgy látszik a megfigyelő mégsem tudta pontosan megjelölni a mi állásunkat, ezért csak tapogatóztak, és a két erdő közötti területet szisztematikusan végigpásztázták. Estére alaposan megporozták a bunkerünk környékét, de telitalálatot nem sikerült elérniük.

Tudtam, hogy most cselekednem kell! Ha itt maradok ebben az átkozott lyukban, akkor nem érem meg a holnap estét.

Szólok társamnak, a másodgéppuskásnak:

– Most azonnal, még mielőtt megjön a menázi, menj vissza a szakaszvezetőhöz és mondd meg neki, hogy én, Muhr nem maradok tovább az állásban, küldjön valaki mást, de én itt nem maradok.

A kamerád rövidesen vissza is jött és mondja, hogy a szakaszparancsnok nem küld helyettünk más géppuskást, maradjunk csak az állásban, tartsuk az állást.

– Azonnal menj vissza, és mond meg a szakaszparancsnoknak, hogy Muhr nem marad a lyukban, és még most este küldjön valakit helyettünk.

A válasz hamarosan megjött: az a parancs, hogy a lyukban maradni, és tartani az állást!

Elvesztünk, gondoltam magamban. De mégsem. Az éjjel biztosan nem támad az orosz, és reggel, még mielőtt kivirradna, csak levált az az átkozott szakaszparancsnok.

Az éjszaka nyugodtan tellt el, még a falu felől sem jöttek a megszokott mulateozások hangfoszlányai, és a fehérnépek szokásos jajgatásait sem hallottuk.

Még mielőtt kivirradt volna, visszamentem a hátam megett levő erdőbe, megkerestem a parancsnokot, aki javában horkolt, felköltöttem és mondtam, hogy én nem maradok az állásban, küldjön valaki mást oda, én otthagynom a lyukat.

Rendkívül dühös volt, összeteremtett mindennek, de... isteni csoda, az én állásomba vezényelte a Haslert.

Ő morogva követett, én meg sürgettem őt, egyfelől, mert már virradni kezdett, másfelől meg nem szerettem volna, ha meggondolja magát.

Mi az erdő szélén foglaltunk állást, nem messze a most már Hasler által elfoglalt géppuskafészekről. Jól láttam azt, ami azután történt, hogy kivirradt.

Az orosz most már pontosabban lőtt. Pillanatok alatt robbanások borították be az állás környékét. Aztán meg a patak felől, a bokrokból megrohanták az állást. Hasler keményen védekezett. Még én is leadtam néhány sorozatot, de a mindenfelől előtörő oroszok perceként belül lehengerelték Hasleréket, és ugyanakkor a támadó ellenségnek sikerült a szemközti erdőbe is behatolnia. Számos orosz hevert az állás körül. Azután meg csend lett, úgy látszik hogy az orosz megelégedett azzal, hogy betette a lábát az erdőbe, majd az éjjel erősítést fog előrehozni, és akkor már nem lehet őket megállítani.

Ahogy beállott a szürkület, visszavonult a század nagy része, csak néhányan maradtak utóvédnek. Örvendtem, hogy élve hagyhattam el azt a legelőt, azt a kis legelőszárat, amit a térképen Hangyásznak írnak, és ami ott a két erdő között terül el, ahol annyian megsebesültek és elesetek.

A burghauseni (Bajorország) Unterpieringer Hadinaplójában, aki az 502-es magaslaton (Csuptető) volt állásban, szárazon ez áll:

„Október 8-a. Nehéz páncéltörő és aknavető tűz. Az orosz a patakmederből támad. Oriási veszteségei vannak. Hasler állása előtt lelő 13 orosz, de súlyosan megsebesül, hátrahozzák. Löschmaier is megsebesül.

Este 7 óra, a törzs elvonul. Fél tízkor mi is, mint utóvéd, örömet otthagyjuk a hegyet.”

Miután elcsendesedtek a harcok, kirendelték a falu lakóit, hogy a halottakat eltemessék.

Cocan Juon és Csengeri Károly az Eklézsia erdeje sarkán eltemetett több mint tíz orosz. Ki számolta akkor, hogy hányan is voltak!

A pókai áldozatok között volt Radu Petru (Vaszi Petruka), aki gránátszilánk okozta sebesülésébe halt bele a segesvári kórházban.

Feledhetetlenül nehéz napokat élt át a település otthon maradt lakossága az említett tíz nap alatt. Reménytelenül és elkeseredetten várták a nagy pusztítás végét, sokat gondolva a magyar hadseregbe bevonult és valahol a kilátástalan fronton harcoló gyermekekre, férjekre és apákra. E háborús napok nehézségeit tehát az is fokozta, hogy az aktív korban lévő férfi nemzedék hiányzott, katona volt.

Az október 9-re, hétfőre virradó hajnalban – az addig a környéken felfejlődött Vörös Hadsereg támadása miatt – erős ágyútűzre és a sorozatvetők különös és félelmetes zajára ébredt a lakosság. Ezen ösztűz és a bekerítés veszélyének elhárítása érdekében a Pókában

és környékén, a Farkaslyuk erdőiben magukat álcázó német egységek visszavonultak. Az egységeiktől lemaradt német katonák azonban még hónapok múlva is jelentkeztek a szomszédos falvakban.

Október 9-én, az előző napi esőzések után szép, verőfényes őszi nap volt. A település lakói visszaszállingóztak házaikba, az elmenekülők hazaindultak. Az utak környékén elhagyott katonai felszerelések, lövedékek, állati tetemek és bolyongó, gazdátlan állatok voltak láthatók. A visszatérő lakosság az elhagyott lakások ajtait nyitva vagy feltörve, a lakást feldúlva, az értékesebb és elvihető holmiknak hűlt helyét találta.

A frontvonal visszahúzódása után, az azt követő napokban egymás után érkeztek haza azok a volt magyar katonák, akik a kilátástalan további harcokat értelmetlennek tartották és ezért otthagyták azokat. Lemaradtak a katonai egységektől és a hazatérés kockázatos útját választották. Közben – a román–szovjet fegyverszüneti megállapodás értelmében, a harcvo-
nal Nyugatra húzódása után – a román közigazgatás igyekezett berendezkedni az észak-erdélyi településeken.

Pókában a közigazgatás első embere Moldován Péter lett. A berendezkedő hatalom első intézkedése az volt, hogy kihirdette: minden férfi, aki magyar hadseregből hazaérkezett, pár napi élelmet vegyen magával és gyülekezzen a meghatározott napon, mert nekik be kell vonulniuk. Hogy hová és meddig, azt senki sem mondta meg. A hazatérteket a visszavonult magyar és német hadsereg visszamaradt partizánjainak nyilvánították. Behívásuk, összegyűjtésük és fogolytáborba szállításuk tulajdonképpen megsemmisítésük kezdetét jelentette. Póka szempontjából a rendelkezés 25–30 ember életét fenyegette. A bíró, Moldován Péter néhány napi haladékot kért a rendelkezést kiadó szervektől, azon a címen, hogy az érintettek kellőképpen felkészülhessenek a bizonytalan útra. Nemsokára elindultak, kísérettel Nagyernyébe, de az ottani csendőrörs nem kívánta őket tovább kíséreni, mert éppen azon a napon – 1944. november 14-én – érkezett ide is a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot képviselő Vörös Hadsereg Parancsnokságának azon rendelkezése, mely szerint a román közigazgatást ki kell vonni Észak-Erdélyből. Ezt azért adták ki, mert különböző helyekről olyan nyugtalanító hírek érkeztek, hogy a berendezkedő román közigazgatás brutálisan lép fel a magyar lakossággal szemben. Más helyeken az előrenyomuló szovjet–román hadsereg mögött portyázó román félkatonai alakulatok (a hírhedt Maniu-gárdák) követtek el embertelen atrocitásokat, gyilkosságokat a magyar lakosság ellen. Ezek a hírek Pókába is eljutottak, de néhány állat elkobzásán túlmenően a magyar lakossággal szemben nem követtek el kilengéseket.

A Nagyernyében elbocsátott magyar hadseregbeli foglyok az említett napon megszállták és hazatérhettek, megmenekülve ezzel a fogolytábor biztos halált jelentő borzalmaitól. A szomszéd falvak mozgósítottjainak nem volt ilyen szerencsájük. Már a fogolytáborba értek, amikor a fenti rendelkezés megérkezett és nagy részük ott pusztult el.

A háborúnak a polgári lakosság köréből a továbbiakban is voltak áldozatai. 1944. november 14-én Marosvásárhelyről való hazatérésük közben tévedtek aknamezőre és léptek taposóaknára Arató János és Bogáti Sándorné Csegedi Eszter. Mindketten halálosan megsebesültek, míg Bogáti Jánosnak a fél lábát kellett levágni.

1944. augusztus 23. után Románia átállásával megnyílt az út a Vörös Hadsereg előtt Jugoszlávia és Magyarország felé. A magyar kormány most is német segítséggel akarta megállítani az ellenség előrenyomulását. A segítségadás fejében a német főparancsnokság 33 (14 német és 19 magyar) hadosztályt, 3500 löveget, 300 harckocsit és 550 repülőgépet összpontosított a már Magyarország területén folyó hadműveletekhez. Ezzel az erővel állott

szemben Malinovszkij marsall vezetésével a 2. ukrán front 68 hadosztállyal (ebből 17 román), 750 harckocsival, 10 200 löveggel és 1200 repülőgéppel [83.], az erőviszonyok tehát a Vörös Hadseregnek kedveztek. Közben a magyar hadsereg harci szelleme egyre romlott. Az egyszerű katonák, de a tisztek többsége sem hitt már a németek győzelmében, ezért a további, kilátástalan harcok helyett sokan lemaradtak, vagy éppen megszöktek csapattestüktől, esetleg a fogságot választották. A hadseregben uralkodó harci szellemet és a kilátásait már az akkor divatos katonanóták is tükrözték, mint például a következő, az egyik a sok közül:

Ha majd egyszer vége lesz az orosz háborúnak,
A honvédek lába alatt piros rózsák nyílnak.
De én akkor nem leszek már az élők sorában,
Nem lesz díszes temetésem,
Csak egy korhadt fakeresztem,
Ez lesz az én gyászos temetésem.

Horthy Miklós kormányzó csak akkor küldte el megbízottait – szeptember 28-án – Moszkvába, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjet csapatokat német segítséggel sem tudják megállítani. Hamarosan hadszíntérré vált az ország egész területe. Végre 1944. október 11-én a szövetséges hatalmak és magyar megbízottak aláírták a fegyverszüneti megállapodást. A szövetségesek oldalára való katonai átállást azonban nem készítették elő kellőképpen, ezért amikor október 15-én Horthy kormányzó a fegyverszünetet bejelentette, a nyilasok Szálasi Ferenc vezetésével és német segítséggel átvették a hatalmat. Horthy lemondott. A németek oldalán való további kiállás következtében az ország területén tovább folytak a harcok. Debrecen a szovjet csapatok kezébe került, ahol december 21-én összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés, majd pedig a következő napon megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány, melynek elnöke dálnoki Miklós Béla tábornagy lett, 1945. november 15-ig.

A 2. és 3. ukrán front seregei októberben szétzúzták azokat a német katonai csapatokat, amelyek Budapest–Bécs irányában még akadályozták az előnyomulást, majd az említett két hadseregcsoport körülzárta Budapestet, és 108 napig tartó szívós küzdelemben 1945. február 13-án birtokába vette.

Magyarország területén végül 194 napos véres küzdelmek után, 1945. április 4-én fejeződtek be a harcok. A nyilaskormány uralma alatt Budapesten és vidéken kiéleződtek az összeütközések a baloldali érzelmű elemekkel, majd megkezdődött ezeknek és a budapesti zsidóknak az üldözése, gettózása, az ország javainak Nyugatra való szállítása. A nyilaskormányra felesküdt magyar csapatok is kénytelenek voltak elhagyni az országot.

Közben a Vörös Hadsereg 1945. január 12-én a Balti-tenger és a Kárpátok között hatalmas támadást indított Varsó–Berlin irányában, a német hadsereg erőit messze felülmúló emberi és hadianyag-tartalékokkal. Április 25-én a szovjet csapatok gyűrűje bezárult Berlin körül. Az ostrom eredményeként április 30-án a Német Birodalmi Gyűlés épületére, a Reichstagra e napon kitűzték a szovjet zászlót, Hitler pedig, miután Dönitz tengernagyot nevezte ki utódjául, április 30-án öngyilkos lett. Május 7-én a szovjet csapatok tovább nyomulva Nyugat felé, elérték az Elba folyót, és itt találkoztak a szövetséges (amerikai–angol–francia) csapatokkal, amelyek 1944. június 6-án szálltak partra Franciaországban. 1945. május 8-án, Berlin Karlshorst városrészében a szövetséges hatalmak küldöttsége előtt Keitel vezértábornagy aláírta Németország feltétel nélküli kapitulációját. Ezzel véget ért a Harmadik Birodalom története.

Noha Póka történetének áttekintése során természetesen nem lehet célunk a második világháború minden részletre kiterjedő leírása; mégis szükséges mindazon fontosabb történések említése, amelyek a későbbi folyamatokat máig tartóan meghatározták.

A háromhatalmi egyezmény első hatalma, amely nem tudott ellenállni a szövetséges erők támadásainak, Olaszország volt. Az olasz katonai szövetségesről a német vezetésnek sem volt jó véleménye. Már 1940 végén a következőket írta Ruge német katonai író: „Alig néhány hónapra volt szükség arra, hogy (...) leleplezödjék Olaszország katonai gyengesége.” [83., 103. l.] 1945 elején a sorozatos katonai vereségek hatására a Fasiszta Nagytanács leszavazta Mussolinit, akit le is tartóztattak. Az új miniszterelnök Badoglio marsall lett, aki még e napon aláírta a fegyverszünetet a szövetséges hatalmakkal. A németek szeptember 12-én kiszabadították fogságából Mussolinit, akit 1943. április 28-án az Észak-Olaszországban kibontakozott partizánmozgalom egységei elfogtak és kivégeztek. Április 29-én az Olaszországban harcoló német csapatok megadták magukat az észak és dél felől előnyomuló szövetséges erőknek.

A háromhatalmi egyezmény értelmében – amelyet 1941. szeptember 27-én Berlinben írt alá Németország, Olaszország és Japán – ezen államok egymás között felosztották érdektérségeiket. Az egyezményhez sajnos később Magyarország is csatlakozott.

A háromhatalmi egyezmény tagjai közül Japán volt az, amelyik addig még nem viselt háborút, azonban erre is sor került 1941. december 7-én. Ekkor kezdődött meg az amerikai–japán háború a Távols-Keleten. A japán hadüzenet átadása idején a japán gépek meglepetés-szerűen már bombázták is a Hawaii fekvő Pearl Harbor-i kikötőben horgonyzó amerikai hadihajókat. Mivel Japán a háromhatalmi egyezmény egyik alapító állama volt, hadüzenetével az egyezmény többi állama és a hozzájuk csatlakozók is hadiállapotba kerültek az Egyesült Államokkal. Magyarország is, amely 1941. december 13-án üzent hadat Amerikának, egy nappal Románia után. Az évekig tartó háborúban – melynek kezdetén a japánok sikereket értek el (Fülöp-szigetek, Szingapúr, Hongkong, Holland-India stb. elfoglalása) – az 1943 végén, 1944-ben és 1945-ben folytatódó tengeri és légi csatákban azonban az angol–amerikai hadsereg kiharcolta a fölényt, és megközelítette Japánt. Annak ellenére, hogy 1945. augusztus 9-én a Vörös Hadsereg is megkezdte támadását a kínai területeken állomásozó japán Kvantung-hadsereg ellen, a japán szigetország szárazföldi csapatok általi elfoglalására mégsem került sor. A szövetséges hadvezetést az addigi harcok arról győzték meg, hogy Japán tulajdonképpen területén, a japán szárazföldi haderővel szemben igen nehéz, nagy áldozatokkal járó hadművelettel kellene számolni, ezért az atombomba bevetését vették tervbe. Az 1945. augusztus 6-án Hirosimára, 9-én pedig Nagaszakira ledobott atombombák 450 000 ember halálát okozták. A Japán feltétel nélküli fegyverletételéről szóló okmányok aláírására 1945. szeptember 2-án került sor. Ezzel ért véget a második világháború. Németország és szövetségesei a Hitler által megkezdett háborút elveszítették, de elvesztették a hozzájuk csatlakozó kis államok is, mint Magyarország.

A kilátástalan háborúban Magyarország 600 000 embert veszített, az ország népe mérhetetlenül sokat szenvedett a területén lefolyt harcokban, városok váltak romhalmazzá, a visszatért országrészek elvesztek, elképzelhetetlen anyagi károk érték az országot és annak polgárait.

Európában 1945 nyarán a győztes szövetséges nagyhatalmak (az Amerikai Egyesült Államok, Anglia és a Szovjetunió) Potsdamban tartott értekezletükön megalakították a Külügyminiszterek Tanácsát a leendő békeszerződések előkészítésére. A Magyarországgal megkötendő fegyverszünet előzetes feltételének egyike az volt, hogy a magyar kormány vonja vissza hadseregét és köztisztviselőit az 1937. december 31-én fennálló határok mögé.

Az 1947. február 10-én Párizsban aláírt békeszerződésben a győztes hatalmak semmisnek nyilvánították azon területek visszacsatolását Magyarországhoz, amelyek a tengelyhatalmak támogatásával kerültek vissza az országhoz. A békeszerződés értelmében tehát Magyarország továbbra is az egykori trianoni határok mögé szorult vissza. Észak-Erdély az 1944. augusztus 23-i román kiugrás jutalmaként teljes egészében Románia határai közé került.

Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés értelmében Magyarországhoz visszatért Észak-Erdélyben – a magyar közigazgatás berendezése után – a pókai ifjak most már a magyar hadsereg kötelékeibe vonultak be katonának. Ekkor minden ifjú vágya volt, hogy katonának lehessen, hogy magyar katonaruhában vonuljon végig a falu hosszú utcáján. Csaknem minden 20 év körüli ifjú legény önként vonult katonának, bevonulás után nagy részük a Marosvásárhelyen állomásozó gyalogsági-tüzérségi m. kir. 27. tábori tüzérosztály és határ vadász (23-as határ vadász zászlóalj) alakulatokhoz került. Egy részük éppen mint határ vadász a közelben húzódó magyar–román határ menti helységekből (Mezősámsond, Mezőrücs, Nyárádtó) kapott beosztást.

Az 1941-ben kitört német–szovjet háború hatását a társadalmi és gazdasági életben rövidesen meg lehetett érezni. Mihelyt Magyarország is hadviselő fél lett, a legfontosabb élelmiszeresekre bevezették a jegyrendszert. A közellátásban a hiány azonban nem csak az élelmiszerellátásban éreztette hatását, hanem a ruházatkészítésben is. A Németországgal való előnytelen gazdasági szerződések az ország gabonakészletét és állatállományát erősen igénybe vették. A tényleges katonai behívók mellett gyakorikká vált a középkorú férfiak behívása is, átképzésre a magyar hadseregbe. Az utolsó, külsőségeiben még ünnepélyes sorozásra 1943. augusztus 26-án került sor, amikor az 1924-ben, 1925-ben született ifjúság rezesbanda kíséretében vonult Marosvásárhelyre a sorozó bizottság elé. Ez már a háború igényelte rendkívüli sorozás volt a fenti évfolyamok számára. Az 1923-as évfolyamot a következő évben szándékozták behívni, mint ténylegeseket.

Amint már említettük, a szovjet frontnak a magyar határhoz való közeledésével a német hadvezetőség – tartva a Kállay-kormányt a szövetségből való kiugrásától – 1944. március 9-én megszállta Magyarországot, és németbarát kormányt erőltetett hatalomra. Ezután már gyakoribbakká váltak a katonai behívások a tartalékos állományban lévők számára is. A behívottak egy része – különösen Románia átállása után – a tényleges frontvonalba került.

Az egyes katonai egységeknél Póka katonai szolgálatot teljesítő férfiai különféle rendfokozatokat szereztek: Adorján György tanító zászlós, ifj. Sárkány András őrmester, id. Ercse András, ifj. Kelemen András, Kelemen Alber M. szakaszvezető, Bálint Gyula, Czáp Géza, Fekete Károly, Gede Sándor Gy., Gede János, Kimpián Simon, Székely Ferenc, Varga Balázs tizedes, ifj. Ercse Sándor, Gede Ferenc Gy, ifj. Kelemen János, ifj. Ötvös József őrvezető rangig vitte a hadseregben. Kitüntetésben részesültek (Tűzkereszt) ifj. Boldizsár András, Gede Ferenc Gy. és Kimpián Simon.

A háború befejeztével és az azt követő pár évi várakozás után nyilvánvalóvá váltak a település férfi lakosságát ért szomorú veszteségek és áldozatok is. Valahol a szovjet fronton estek el vagy tűntek el: Bogáti Albert, Cs. Nagy Lajos, Cs. Nagy Sándor, Czáp György, Fazakas István, Gede Sándor A., Kardos András A., Kelemen János J., Kelemen Ferenc A., Kelemen Sándor S., Sárkány János, Szilágyi (Silaghi) Sándor.

Fogolytáborban vesztették életüket: Balogh József, id. Gábor András, Gede Sándor Gy., Sűgő Albert. A harctéren szerzett sebesülés következtében hunytak el.: Crişan Sándor és Kovács György. Háborús rokkantként tért haza Kelemen András I.

Mivel a magyar hadsereg a keleti fronton a Vörös Hadsereg ellen vonult fel, a hadihelyzet kedvezőtlen irányba fordulásával a magyar katonák nagy többsége, több mint 100 ezer ember került szovjet fogságba. Csak kisebb részük hagyta el Magyarországot nyugati határát és került a háború befejezése után amerikai, angol vagy éppen francia fogságba. A Szovjetunióba szállított foglyok megismerkedhettek a fogolytáborok mostoha viszonyaival, egy részük ezeket átvészelte, és akik életben maradtak, azok közül a legtöbben 1949-ig hazatértek szülőfalujukba.

Az 1944. március 19-i német megszállással Magyarországon német bábkormány alakult Sztójay Döme volt berlini magyar nagykövet vezetésével. Ennek a németbarát, szélsőjobboldali kormánynak az egyik legszörnyűbb intézkedése Magyarország zsidó állampolgárainak összegyűjtése és táborokba hurcolása volt. A zsidókérdésnek a német megszállók igényeink megfelelő „megoldása” érdekében Magyarországra telepedett a Gestapo és a hírhedt, háborús bűnei miatt később elfogott és kivégzett Adolf Eichmann. A zsidótörvény érintette Póka egyetlen, 5 tagú zsidó családját is. Ez a család az 1920-as évektől volt a falu lakója, és mint kiskereskedő tartotta fenn magát, hozzájárulva Pókának fontosabb árukkal való ellátásához. 1944. május elején vitték el a családot a faluból, a szomszédok és a lakosság nagy többségének szomorúságára és rossz sejtelmei közepette. A Dicker család előbb a marosvásárhelyi téglagyár környéki rögtönzött gettóba került, innen májusban a németországi birkenauai táborba szállították őket. A szállítás vasúton történt, összezsúfolt marhavasgonokban (90 személy egy vagonban). Az elhurcolt család a következőkből állott: Dicker Sándor 43 éves, neje D. (sz. Klein) Szidónia 37 éves és gyermekeik: D. Erzsébet 18 éves, D. Elemér 16 éves, D. Eduárd (Édike) 14 éves. Az elhurcoltak közül a birkenauai haláltáborban veszítette életét D. Szidónia és a 14 éves D. Eduárd. Pusztulásukkal ők is beírták nevüket az embertelen háború pókai áldozatainak sorába és falunk történetébe.

Farkas úr (id. Tolvaly Ferenc)

Az 1944-es iskolai évben vajmi keveset koptattam a Kollégium padjait. Mindjárt januárban összeszedtem (összesíztem) egy olyan vizes mellhártyagyulladást, hogy Metz Pista bácsinak, Vásárhely akkor egyik legjobb orvosának ugyancsak igyekeznie kellett, hogy még visszahozzon arról a bizonyos másvilágról. Erre az időre nemigen emlékszem a lázálmok miatt, csak arra, hogy valami Ultraseptyl nevű gyógyszert kerestek és találtak is, ami mindnyájunknak nagy megkönnyebülést hozott. Nekem, mert rövidesen föltámadt az életkedvem, Pista bácsinak, mert a páciens a javulás útjára tért, és Anyáméknak, mert egyetlen fűgyermekük azért mégis csak megörökölhette majd a pókai Tolvaly-birtokot, sőt Kisgörgényt is, Anyám szép kis birtokát, no meg hogy el ne felejtsem, a tisztviselőtelepi Posoni-villát.

Egy kis baj azonban azzal az örökléssel mégiscsak volt, mert az oroszok erősen közeledtek a Kárpátokhoz, amit Apám természetesen tudhatott. Ahogy besötétedett és elcsöndesedett az udvar, és minket, gyerekeket is bedugtak már az ágyba, nap mint nap hallottam: Dududuuu... dududuuu... it Lon... pssst..., aztán

beszédfoszlányok, ...itt London, a lebergi... aztán már közelebbi helységek nevei is szerepeltek a sok sípoló hang között. A zavaros hangfoszlányokból, sípolásokból ki lehetett bogozni, hogy az úgynevezett „arcvonalrövidítések” nem mások, mint vereségek, amiket a németek nem akartak ugyan elismerni, ám ez nem változtatott a tényeken. Néha pontosan megjegyeztem egy-egy helynevet, amit már Magyarország nagy áttekintő térképén is megtaláltam valahol a Kárpátokon kívül, de tőlünk már nem is olyan távol. Nem tudom, mit érezhettem. Ma, több mint fél évszázaddal az események után már nehezen is tudnám fölidézni akkori érzelmeimet. Egy dologra azonban tisztán emlékszem. A franciaországi partraszállás után néhány héttel, 1944 júliusában lehetett, az újságban olvastam, hogy egy St. Lo nevű városnál folynak a harcok. Akkor már biztosan tudtam, hogy az az a „végső győzelemmel” egy kis baj lesz.

De térjünk vissza '44 áprilisába, Pókába.

Élveztem az „úrfi” gondtalan életét. Semmi egyéb kötelességem vagy feladatom nem volt, csak egy: mielőbb felgyógyulni, megerősödni, mert... soha nem lehet tudni, mikor van szükség az utolsó csepp energiára is, bár akkor, ott, Pókában nem úgy nézett ki, hogy bármi baj is bekövetkezhetne. Akkor ott még béke volt, igazi béke, legalábbis így éreztem kamaszfejjel, Anyám féltő gondoskodása mellett. Délelőtt lovagoltam, ami ugyan már egy kicsit kötelesség is volt, mert helyettem nem kellett a méneshuszárnak másodszor is kilovagolnia a második ménnel – ketten egy menetben megoldottuk a lovak járatását. Nekem igen nagy mulatság volt, főként egy olyan hosszú betegség után.

Egy napsütötte délelőttön éppen visszajöttünk a vad vágtaból, kiizzadva lovas és ló, amikor Apám szólított. Na, gondoltam, most jön a szidás, amiért ilyen kegyetlenül leizzasztottuk a méneket.

A tornácon ketten ültek: Apám és Farkas úr.

Kissé megszeppenve üdvözöltem Farkas Mendelt, Apám barátját, bár sejtettem, hogy részéről nem lehet panasz, a mének dolga nem is passzolt ebbe a hangulatba, és különben is, mi köze lehetne Farkas úrnak ahhoz, hogy leizzasztottuk a lovakat.

Aztán Apám így szólt:

– Ferike, te már nagyfiú vagy...

Mégis csak lehet valami baj. Vajon mi rossz fát tettem a tűzre? Habár túl nyugodt és ünnepélyes a hangulat...

– Édes fiam, te már nagyfiú vagy – ismételte Apám –, az élet, a sors ki tudja, mit hoz még magával, ezért szeretném, ha egyet megjegyeznél.

Most már egészen nyugodtan, és nagyon komolyan figyeltem.

– Farkas úr a mi barátunk... – mondta határozott, csendes hangon, aztán megismételte: – Farkas úr a mi barátunk, minden körülmények között a mi barátunk! – majd németül is elmonta, úgy, ahogyan azt annak idején a kadétiskolában, még a Monarchiában taníthatták. – Unter allen Umstaenden... Megértetted? És erről senkinek sem beszélsz! Megértetted?

– Igen – feleltem, mert éreztem azt is, hogy ez a néhány szó azt jelenti, hogy Apám megbízik bennem, és a barátját rám bízta, bármi is történjék. Minden körülmények között! – Igenis, Édesapám, megértettem – és egy kicsit büszke is voltam magamra, örvendtem, hogy Apám így bízik bennem.

Akkor még nem sejthettem, mit jelent majd a „minden körülmények között”, de éreztem, hogy nagy dolgokról van szó. Annak az április végi, május eleji koradélelőttnek a hangulatára ma is emlékszem. Visszagondolva rá, érzem, hogy Apám azzal a néhány szóval akarta tudtomra adni az idők rosszabbra fordulását, tudomásomra hozni, hogy közös a kötelességünk, hogy én is be vagyok avatva...

Aztán másnap újból a lovaglás, reggel hatkor már kint jártunk a harmatos mezőben, a két mén, mint a felhúzott acélrugók, kirobbanva, tombolva vágtáztak végig a falun, fel a legelőn, ki a hangyási Nagyerdőig. A hegytetőn megállítottuk a lovakat, néhány percig csodáltuk a békés májusi reggelt, aztán megint vissza a faluba. Rövid vágta, indulj!

Csak azt nem értem, hogy szegény Anyám miért dolgozik még este is a konyhában, amikor már a szolgáló is az igazak álmát alussza. Miért csörömpöl az edényekkel, miért nem mosogatott el Margit... De hát... Valamelyik este későn még nem alszom, és hallom, hogy Anyám valami olyamsmi mond Apámnak, hogy ő olajjal főzött, vajon jó az? Mire Apám ingerülten: hagyja, jöjjön már...!

Furcsa volt ez az ingerültség, sohasem szerettem, ha szüleim veszekedtek, és főleg nem, ha Apám néha bántotta az én drága jó Édesanyámat. Talán ezért is figyeltem oda egy kicsit jobban. Furcsák ezek a felnőttek... Miért izgatja Apámat, hogy Anyám olajjal főz, és nem zsírral vagy fordítva? És miért kell ezen éjnek idején összekapni? Hiába, vannak még dolgok, amiket egy „tizennégy évet töltött” suhanc még nem ért meg. De hát amúgy sem lehet mindent tudni, mindent megérteni...

A kert volt akkor a pókai Tolvaly-birtok gyöngyszeme. Egy hatalmas gyümölcsös, határozottan parkszerű részekkel, egy „Patak parti sétánnyal” és egy „Szerelmesek útjával”, de nekünk, gyerekeknek a legérdekesebb mégis csak a „Fűzfánfityegő” volt, ez a furcsa építmény (lásd a mellékletben). Egy hatalmas fűzfán, a deréknyi vastag ágak közé beépítve trónolt (nem fityegett) egy kicsi ház. Szolid lépcső vezetett föl hozzá, a belépő előtt egy pihenőterasszal, korláttal, és szép kilátással. A tulajdonképpen „ház” télen-nyáron használható építmény volt, tetején hatalmas szalmafedéllel. Még igazi padlása is volt, ahol mi gyerekek sokszor öten-hatan is eljátszhattunk, volt ott hely elég. A szobában ágy, benne ágynemű, és egy asztal, amin Nagypám, évekkor ezelőtt, írogatta madártani munkáit, körös-körül pedig világos ablakok, amiket be is lehetett függönyözni, hogy ha lesben ül az ember, ne lássa a vad, de lehetséges, hogy más célnak is megfeleltek azok a függönyök. Ki tudja? Akkori fantáziám nem ért még el olyan magasságokig.

Az egyik meleg, kora nyári délután eszembe jutott, hogy a Fűzfánfityegőből sokkal könnyebben tudnám meglőni azt a szarkát, amelyik a csűrőskert kiscsirkéi között rettenetes irtást végzett, gondoltam tehát, hogy fölhúzódom a Fityegőre, és majd meglátjuk, hátha puskavégre kaphatom a szarkát. Komótosan fel is másztam a lépcsőkön, be a házba, és mit látok, az ágyon septiben szétdobált pokróc, összegyűrt párna, rendetlenség. Apám hagyta volna így? Egy vadásznak, még ha csak vadászocska is az illető, vannak megérzései. Akkor, ott, határozottan éreztem, hogy valaki néz engem, valaki vagy valami figyel. Szétnéztem a szemem sarkából, anélkül, hogy a fejemet mozdítottam volna, aztán óvatosan kikémleltem az ablakon, semmi. És mégis néznek engem! Már azon voltam, hogy kézbe veszem a puskámat, amikor hirtelen felnéztem a kis szoba mennyezetére, és már tudtam,

hogy ott a „szem”. Egy ugrással az ágyon termettem, egyetlen mozdulattal felsaptam a tetőlappancsot, és mit ad Isten, kit látnak szemeim? Farkas urat. Ott hasalt a padláson, egyáltalán nem komoly üzletemberhez méltó pózban, és a legkisebb ijedtség nélkül nézett rám, mutatóujját a szájára téve. Pszt!

Azonnal megértettem a helyzetet. Apám szavai visszhangzottak a fülemben, hogy „Farkas úr a mi barátunk, minden körülmények között!”, és hirtelen átvillant az agyamon, mit is kell tennem. Mintha mi sem történt volna, lassan lecsúsztam az ágyra, visszatettem a lappancsot, ezúttal igen akkurátusan, de nem mulasztottam el, hogy búcsúzóul, szemlehunyva, egy szótlan hosszú igent ne intsek „a mi barátunknak”.

Sokáig nem beszéltem a dologról senkinek sem, most is csak azért mesélem el, mert telik az idő, és ki tudja, lesz-e még alkalom ezt valakinek elmondani, aki meghallgatja, ha nem is érti meg, hiszen olyan régen történt az egész... Bennem a Farkas úrral való találkozás ott, a Fityegő padlásán semmiféle nyomot nem hagyott. Nem tettem mást, mint ami a feladatom volt. Így mondta Apám, punctum.

Nagyon szerettem a májusi reggeleket. A harmatos fű, a kis ködök, amint a kertben kószálnak, az ébredő Nap, a bódító illatok és ezernyi rezdülése az életnek, lehetetlen mindezt leírni. Sokszor elhatároztam, hogy még virradat előtt kimegyek a kertbe, kiülök valamelyik nagy fa tövébe, és áhítattal szívom magamba a bódító hajnali levegőt. Persze, könnyű mondani, de nehéz megtenni. Melyik suhanc ébred fel nyárnak idején reggel négy órakor, amikor még alig pirkad? Aztán egyszer, úgy május vége felé mégis csak sikerült legyőzni az álmat, és pitymallatkor már kint is voltam a kertben. A falu még aludt, de már ébredtek a kakasok, a sárgarigó, a fülemüle, és persze én, „a Nagy Vadász”, aki éppen a fűszálakról gyűjtött harmattal mosta meg a szemét, és aki esetleg végre puskacsöve elé kapja azt az állítólag rühös rókát, amelyik a Kis utca rémeként minden éjjel bejön a faluba. Sőt már nappal is, és amíg az emberek a földeken izzadnak, a vörösfrakkos rabló a tyúkokat dézsmálja. Na, csak találkozni, akkor ökelme nem kujtorogna többet a Kis utcában.

Alighogy elhelyezkedtem hevenyészett leshelyemen, mozgást hallok az istálló felől. Nem akartam hinni a fülemnek, elkapott a vadászláz. Torkomban dobogott a szívem, szorongattam kicsi flóbertpuskám, és mint az ilyenkor szokás, szemrehányást tettem magamnak, amiért nem Apám sörétes puskáját hoztam magammal, mert a rossz látási viszonyok között, gyors, odadobott lövés esetén mindenképpen a sörétes puská az előnyösebb. Ezt a rókát igazán nem kéne elszalasztani. Pedig az már jött a kerti úton, a nedves fűvön végig, egyenesen a Fűzfánfityegő felé tartva. Mit cipel, vagy mi ez a nehéz járás? Minden idegszálamat megfeszítve füleltem, mert látni még nem lehetett. Nemsokára rá kellett jönnöm, hogy ez a zaj mégis csak túl sok egy rókához, talán inkább egy nagy kóbor kutya, talán veszett is... mégis csak az a sörétes puská... A zaj és okozója egyre közelebb jött hozzám, és akkor már láttam, hogy a szürkeségben se nem róka, sem nem kutya, hanem egy ember közeledik. Földszínű ruhájával egészen beleolvadt a reggeli szürkületbe és a ködökbe, valószínűleg mezítláb, és szinte zajtalanul közeledett felém ez a ködember. Tempósan jött, majd határozott léptekkel, de csendben oda ment a Fűzfánfityegőhöz, csendesen felkapaszkodott a lépcsőkön, olyképpen, hogy azt egy durva bakancsban meg se tehetné volna, megállt a kis teraszon,

megköszöri a torkát, és... máris visszaindult. Valamit cipelhetett, mert amint alakja az égen kirajzolódott, láttam, hogy van valami a kezében. De a köhintéséről megismertem. Sárkány Sándor volt, a béresbíró, Apámnak, de már Nagyapámnak is bizalmi embere, gyerekei meg játszópajtásaim, legjobb barátaim még most, hatvan év után is. Amilyen csendben és gyorsan jött, olyan sietve is tűnt el az istállók homályában. Kicsit bosszantott, hogy konkurenciám van, hogy nem csak én ismerem a „Nagy Titkot”, de ha arra gondoltam, hogyha nekem kellene minden reggel még pitymallat előtt kimennem a Fityegőhöz, hamar lehült a buzgóságom. Nem mintha félnék, de mégis...

A napok, a hetek kergették egymást. Lassan megszoktam az esti edénycsörömpölést, és az sem zavart, amikor Apám és Édesanyám csendben, a megszokott rutinnal, szinte észrevétlenül kimentek a csöndes estébe, kabát alatt cipelve az edényeket. Végül is joga van az embernek a saját kertjében egy kis éjszakai sétát tenni... De azt nem szerettem, amikor Apám Anyámmal durváskodott. Azokra az estékre, amikor szép összhangban elvonultak, nem is emlékszem már, elvesztek az idők homályában, pedig a „mi titkunk” nagyon izgatott. Tudat alatt talán, él még bennem Apámnak egy ideges kirohanása, amikor egy esti, halk beszélgetés során szidott valakit. Először azt hittem, Anyámat:

– Mondtam, hogy ne menjen, mégis elindult, aztán megijedt a saját árnyékától és visszaszaladt...

Rögtön megértettem, mi történhetett. Farkas úr valószínűleg át akart szökni Romániába, de valami akadályba ütközhetett és visszatért. Nem csodáltam, hogy Apám emiatt ideges lett, mert Farkas úr a határsávban magára vonhatta a csendőrség vagy a határőrség figyelmét, s esetleg éppen hazáig, hozzánk követhették. Ha ez bekövetkezik, az egész családukat deportálhatták volna, és biztos, hogy Apám börtön nélkül nem úszta volna meg.

A tavasz megvéniült, nyár lett belőle, vége lett a május varázsának. Egy fiúledt délután, talán július lehetett, dologtalanul ténferegtem a kertben. Húgom és a jegyző leánya, Buba ugyancsak a kertben játszottak. A Szieszta nevű kerti építmény előtt éppen valami magasan szálló madarat nézegettem, amikor meghallottam a két leányka viháncolását. Az istállók felé mentek. Odanézek, mit látnak szemeim? A jegyzőség embere, az esküdt kíséri Farkas urat! Elakadt a lélegzetem. Azonnal eszembe jutott Apám mondása: „Farkas úr a mi barátunk, minden körülmények között a mi barátunk.” Oda akartam rohanni és megfogni a kezét, és el nem eresztetni. Nem engedni, hogy az az ember elvigye, de lábaim az ijedségtől gyökeret vertek, és csak néztem, mi történik.

Aztán felocsúdtam. Tehetetlen dühömben kaptam a puskát, és a következő pillanatban már az esküdt hatalmas hátán állott az irányzék, ujjam meg a ravaszon reszketett. De meghúzni nem mertem. Gyáva voltam, pedig éreztem, hogy ebben a helyzetben ez lenne az egyetlen becsületes cselekedet. Hogy ezzel segítettem volna a dolgon, nem hiszem, de becsületes tett lett volna, hiszen: „Farkas úr minden körülmények között a mi barátunk”. Ernyedten eresztettem le a fegyvert, de még mielőtt eltűnt volna a gyászos menet az istálló mögött, ismét felkaptam a puskát és az esküdt izzadságfoltos labbijára céloztam. Aztán eltűntek az épület mögötti kanyarban, én meg, hogy dühömet levezessem, rálöttem az istálló-szellő-

zõ tetőlemezére. A kis golyó sírva búcsúztatta az én Farkas uramat, és a lemezen ütött lyuk még évekig hirdette egy suhanc tehetetlenségét.

Azóta is sokszor végiggondoltam az eseményeket. Rendeztem magamban a gondolatokat, de igazi megnyugtató választ soha nem kaptam gyötrődéseimre. Magamat sem tudtam megnyugtani.

Ami történt, így történhetett: húgomék játszottak a kertben, felmentek a Fűzfánfityegőre, meglátták az idegen embert. Délben az ebédnél a jegyző leánya, aki lehetett úgy 12 éves, elejtette, hogy láttak egy ismeretlen embert a kertben, mire a jegyző kiküldte az emberét, hogy nézze meg, ki az, és hozza be a jegyzőségre. Az idegen pedig ellenállás nélkül engedelmeskedett. Ki tudja, miért éppen akkor, azon a napon volt Apám Vásárhelyen, hogy Sárkány Sándor miért volt kint a mezőn, történetesen egy távoli tagban dolgozni? Egy század katonaságtól is megvédtem volna – mondta évekkel később, és pont az a semmi esküdt úzótt belőlünk csúfot... De az is lehet, hogy Apám vagy Farkas úr, vagy mindketten belefáradtak már a sok bujkálásba és a lelki megterhelésbe, nem bírták már a rájuk nehezedő nyomást, a félelmet, hogy felfedezik őket, és így oldották meg a dolgot. Mindenesetre Farkas úr is beleegyezhetett ebbe a megoldásba, mert másképp elbújhatott volna, volt ott hely elég abban a nagy kertben, de az erdőkben is, hiszen nyár volt, amikor minden bokor szállást ad... Mégis, hogy lehetett, hogy Farkas úr minden ellenállás nélkül megadta magát, hiszen a jegyzőség emberénél semmiféle fegyver sem volt, és a Fűzfánfityegő mellett egy hatalmas, ember magasságú kukoricatábla húzódot, egészen az Ördögösig, az erdőig, ahonnan mégis csak át lehetett volna jutni Romániába, vagy pedig Farkas úr miért nem változtatta meg búvóhelyét azután, hogy a leánykák felfedezték? Ezek mind olyan kérdések, amikre válaszolni nem tudok, csak örölnék még egy félévszázad múltán is.

Hiába, amatőrök voltak mindnyájan, Apám is, de főleg Farkas úr. Hát hogy lehetett ilyen könnyen feladni az életért való harcot? Hogy lehetett feladni a harcot egy olyan helyzetben, amikor már köztudomású volt, hogy a front hónapokon belül eléri Pókát? És aztán (igaz, ezt akkor még senki sem tudhatta) hat héten belül a románok is átállnak. Az viszont nyílt titok volt, hogy Horthy már régóta kereste a szövetségesekkel a kapcsolatot, ezt még én is kifüleltem az öregek társalgásaiból. De hát amatőrök voltunk, egytől egyig!

Farkas úr, hála Istennek, szerencsésen átvészelte Auschwitzet, hiszen ő 1944 júliusában még kipihenve, anyám válogatott és olajjal főzött kosztján felerősödvé, egyszóval meghízva került bele az embertelenség malmába. Ez sokat számított, amint ő maga mondta, amikor '45 vagy '46 nyarán már ismét Pókában volt, szívták Apámmal a Chesterfield cigarettákat és beszélgettek, de akkor már nem volt rám szükségük. Én csak a teherautóját bámulhattam meg.

Aztán nemsokára eltűnt Farkas úr, többet nem látogatott meg minket, mondták, hogy kiment Izraelbe. Apám szerint nem akart üldözöttből üldözött lenni, mert Farkas úr, nemcsak okos, de gazdag ember is volt. Reméltem, hogy Izraelben már nem volt olyan szájtáti, mint Pókában, amikor az esküdtnek engedelmeskedett.

Hiányoltuk is Farkas urat, én személyesen külön is, mert sohasem beszélt velem, pedig nekem annyi elmesélni valóm lett volna, és úgy általánosságban is.

És hát volt, amikor határozottan elkelt volna a segítsége. Mert nem csak Farkas urat, de aztán Apámat is vitték. Ő sem volt különb Farkas úrnál. Naiv volt-e, vagy jellemes? Felfogás kérdése. Sokszor unszoltam, jönné be Vásárhelyre, ott a tömegben mégis csak könnyebb elvegyülni, és nem lenne kitéve rosszindulatnak, de válasza mindig határozott volt: nem fiam, én nem megyek. Engem innen csak visznek! Olyankor rámutatott a hálószobája ablakából jól látható hegyecskére, a Bongorra, annak tetején az alig látható családi sírkövekre, és azt ismételte: engem innen csak visznek, és ha kell, oda ni, de én Pókából el nem megyek!

Aztán vitték. Először a Securitate autóján, mert fegyvert találtak a padláson. Más lapra tartozik, hogy a szemfüles szekuristák ugyanazt a fegyvert találták meg egy szomszéd falusi gazdaember padlásán is, és hogy az a fegyver nem volt más, mint egy használhatatlan vasdarab. De mindez nem volt fontos abban az időben. És vitték aztán másodszor is, a mentőautó a vásárhelyi kórházba, ahol Kótay professzor mentette meg kínjaitól. És aztán harmadszor is vitték, de ez alkalommal a „kollektív” két fehértarka tehene az egyetlen még megmaradt szekéren, és kísérte az utolsó Tekintetes urat az egész összezsugorodott falu, a rokonok és a barátok, de még az elvtársak is mind ott voltak, az elnök meg a csendőr, meg a párttitkár, de még Szöllősi Laci bácsi doktor fia is, akit vonalas embernek mondanak és tanársegéd az orvosi egyetemen, még ő is ott volt, és én úgy éreztem, hogy mindnyájan őszinte szívvel voltak ott.

Csak egyvalaki hiányzott, Farkas úr, mind a három alkalommal: akkor is, amikor a börtönben kellett volna meglátogatni és bátorítani, aztán a kórházban is jól esett volna Apámnak Farkas úr kézsimogatása, de az utolsó útjára, oda igazán elkísérhette volna, ha van betyárbecsület ezen a világon. De még az is lehet, hogy Farkas urat már előbb elkísérték erre a legutolsó útra, esetleg épp a bajtársai. Ki tudja?

Aztán elkövetkeztek a legsötétebb Ceausescu-idők. A falurombolásról, a falvak kitelepítéséről, a magyar vezetők leváltásáról, az általános nyomorról és féktelen önkényeskedésről jöttek a hírek Nyugatra. Többfelé tiltakozó megmozdulásokat, tüntetéseket rendeztek a szörnyűségek hallatára. Mi ekkor már évek óta Németországban éltünk, leányom egyetemistaként tüntetett Münchenben a falurombolás ellen. Az idő tájt lehetett, hogy éppen hazamentem Nürnbergből Pókába. Apám sírjára akartam vinni néhány szál mezei virágot, hiszen más nem is illett volna az ő fejfája mellé. A családi temetőbe vezető úton elém siet Gede Pista bácsi. Beszélgettünk, hova megyek, hogy s mint van a család, és ami ilyenkor szokásos. Tempósan ereszkedett le az ösvényen az öreg Sárkány Sándor. Villa, gereblye legényesen a hátán, de már nagyon látszott, hogy az idő felette is eljárt.

– Hogy van Ferike lelke, milyen rég nem láttam...

Melegen kezet szorítottunk, megállott mellettünk, nem akart beleszólni a beszélgetésbe. Pista bácsi kesergett:

– Mi lesz velünk, Ferike? Megesznek minket ezek... ezek a balaiak!

Kicsit ingerülten válaszolhattam, mert úgy hallottam a faluban, hogy Pista bácsi talán másfelé is elmeséli az információit. Mondom neki:

– Mikor a zsidókat vitték, nem szóltunk – és jelentőségteljesen magamra mutattam (mi, az urak). – Mikor az urakat vitték, nem szóltak (maguk, a nép). És most, amikor magukat is viszik, ki szóljon?

Hirtelen fagyos hallgatás zuhant a beszélgetésre. Mindnyájan a földet néztük, és én nem mertem Sárkány Sándor szeme közé nézni. Vajon elfelejtette már azokat a ködös májusi reggeleket, vagy csak...

Hosszas hallgatás után tovább indult az öreg, de még hozzátette:

– Fantas, hogy legalább maguk jól vannak...

8. Földosztás a háború után

Ha az első világháború utáni erdélyi földbirtokviszonyokat érintő román törvény alkalmazását „földreformnak” neveztük, a második világháborút követőről inkább, mint „földosztásról” beszélhetünk. Az első esetben az elvett földterület nagysága függött a település sajátosságaitól, a földtulajdonos személyétől és birtokának nagyságától. A második világháborút követő földtörvény alkalmazása 1945-ben már a nagybirtok (a „földesurak”) teljes megszüntetését célozta meg, ezért került kiosztásra minden 50 hektáron felüli földtulajdon.

Póka viszonylatában a most alkalmazott törvény a Jakab és Köntzey családok földbirtokait és belsőégeit érintette. Kevésbé a Tolvaly család földbirtokait, mert ezt a tulajdont 5 testvérörökös között osztották meg, így az egy örökösre jutó földbirtok nagysága nem haladta meg az 50 hektárt.

Az alábbiakban nézzük meg, hogy személy szerint kik voltak azok a pókaiak, akik házhelyet, illetve szántóföldet kaptak. Házhelyek kiosztására az említett tulajdonosok belsőégei, gyümölcsöskertjei kerültek sorra.

1439 m² nagyságú házhelyet kaptak a következő lakosok [72.]: Panczi János, Szántó József, Marián Aladár, Csengeri Mihály, Lőrinczi Sándor, Gede István, Silaghiu Alexandru A., Gede Ferenc F., Kelemen Mihály, Gede Sándor M., Székely Ferenc, Radu Ioan, Gede Ioan V., Nistor A. Gheorghe, Mureşan Ioan, Csegedi Sándor, Pényi Kálmán, Szántó Tibor, Moldovan János P., Szántó Árpád, Czáp József, Bucur Nicolae, Pop Ioan, Huza Pavel, Gábor Miklós, Bodor József, Huza Gavril, Niomati Ana, Kelemen Maria, Bucur Teodor, Dobai Mihály, Kovács József, Gede József, Gede János, Hajdú András, özv. Fazakas Istvánné, Sárkány József, Frunza Sándor, Kiss Mihály, Szilágyi Simion, Kelemen Albert M., Csegedi András, Ercse Sándor, Ercse Lajos, Szengyel János, Bálint Jenő, Bálint Béla, ifj. Sárkány András, Mátis Ferenc, Sűgő Jenő, Kardos Dezső, Székely János, Kelemen András R., Boldizsár András, özv. Cs. Nagy Sándorné, Rus Ioan, Ilyés István, Kovács Ferenc, Bogáti János, ifj. Kovács Sándor, valamint Póka község homokbányát, agyag kitermelésére.

1069 m² nagyságú házhelyet kaptak: Izsák Sámuel, Szotyori Elek, Kardos József H., özv. Gede Zsuzsánna, Ráduly Elisabeta, Lőrinczi János.

2877 m² nagyságú szántóföldet a következő lakosoknak juttattak: Sárkány Sándor, Lőrinczi Sándor, özv. Gede Zsuzsánna, özv. Kelemen Zsuzsánna, Somodi Sándor, Frunza Sándor, Gede Ferenc, Pál György, Szántó Mihály, Gede Ioan V., Juhász Béla, özv. Gede Ferencné, Ilyés István, Kelemen R. András, Obreja Petru, Radu Petru, özv. Niomati Ioanné, ifj. Boldizsár András, Mihály János, Szabó Ferenc, id. Czáp József, Simon Péter, Sűgő Je-

nő, Szabó Sándor, Kovács Imre, ifj. Sárkány András, Ercse Lajos, Szotyori Mihály, Bartha Gábor, Rus Ioan, Cotarlan Gheorghe, Szabó Károly, Câmpian Petru, Niomati Mihail, Csegedi Albert, Gede József, Kelemen Sándor, Sárkány József, ifj. Csegedi József, Dobai Mihály, Kovács Ferenc, Kelemen Zoltán, Ercse Sándor, Kelemen András, Kelemen Péter P., Cocan Ioan, Bán János, Gede István, Kovács Ágnes, Kovács Sándor, Kelemen András A., Kiss Mihály, Kelemen András I., Bogáti János, özv. Fazakas Istvánné, Mátis Ferenc, Csengeri Mihály, Bucur Teodor, Szabó Mihály, Kelemen András I., Bucur Sándor, Sárkány Ferenc, Sárkány Lajos, Hajdú András, Bogáti János, Tifrea Nicolae.

8682 m² nagyságú földterületet kapott Kelemen János, 5755 m² nagyságút Kardos József H. és Radu Ioan, 1520 m²-nyit pedig Kimpián György.

A második világháborút követő földtörvény alkalmazása nem zárult le 1945-ben, folytatódott az 1950-es évek elején is, sok módosítással, amelyek a földosztásban részesült személyek jogosultságát határozták meg. 1949 tavaszán hozott intézkedések folytán – amikor a földbirtokosokat erőszakkal kiemelték és kényszerlakhelyekre szállították – megmaradt földbirtokukon vagy állami gazdaságot létesítettek, vagy ahol erre nem volt lehetőség, földjeiket kiosztották a falu lakói között. E később alkalmazott földosztással a Mezőgazdasági és Erdészeti Minisztérium 444/1953-as rendelete, valamint a Minisztertanács 3522/1953-as határozata alapján az egyházak földjeit is kisajátították, majd felosztották, erdeiket pedig államosították.

A földtörvény késői alkalmazása után rövidesen megkezdődött a falu földműves lakosságának előbb az ún. „társas gazdaságba”, majd néhány év múlva a termelőszövetkezetbe (kollektív gazdaságba) való erőszakos bekényszerítése.